

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), канд. іст. наук, ст. наук. співроб., Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 21 2016

ЗМІСТ

Коротко про головне

Офіційний візит Президента України до Королівства Швеція.....3

Аналітика

Політичні акценти

Дем'яненко М.

Електронне декларування: суспільний резонанс і політичні прогнози.....7

Потіха А.

Переговори «нормандської четвірки» в Берліні та перспективи Мінських угод.....15

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В.

Децентралізація: міська агломерація і українські реалії 22

Економічний ракурс

Кулицький С.

Економічна складова гібридної війни Росії проти України..... 31

(Продовження, початок у № 20)

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....	47
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	51
Наукові видання НАН України.....	57

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	58
Діяльність науково-дослідних установ.....	60
Кадрова політика НАН України.....	61
Здобутки української археології.....	63
Наука і влада.....	65

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Гранчак Т.

Теоретичні підходи до проблеми консолідації української нації.....	70
--	----

Пестрецова О.

Юридичні бібліотеки в глобалізованому світі: аспекти корпоративної взаємодії.....	84
--	----

Нові надходження до НБУВ

Гришина Т.

Нові надходження довідково-бібліографічних видань	90
---	----

Коротко про головне

Офіційний візит Президента України до Королівства Швеція

14 листопада 2016 р. Президент П. Порошенко здійснив офіційний візит до Королівства Швеція.

У рамках візиту глава держави провів зустрічі з прем'єр-міністром Королівства Швеція, спікером Риксдагу (Парламенту) Королівства Швеція, а також лідером Поміркованої партії Швеції, що очолює опозиційний альянс партій Королівства.

***

Президент П. Порошенко наголошує, що відносини між Україною та Швецією знаходяться на найвищому рівні та відзначає інтенсивний та ефективний характер контактів і взаємодії між керівництвом України та Швеції та парламентарями обох країн.

Президент подякував уряду Швеції за значну допомогу в реалізації реформ в Україні, особливо підкреслив роль цієї країни в реформуванні сектору енергетики та впровадження енергозберігаючих технологій, підтримці в проведенні антикорупційних реформ, децентралізації та інших сферах.

«Швеція є нашим надійним партнером і другом», – сказав П. Порошенко під час спільної прес-конференції з прем'єр-міністром Швеції С. Льовеном.

Глава Української держави підкреслив, що Швеція демонструє таку позицію не лише на двосторонньому рівні, а й підтримує Україну в багатьох міжнародних організаціях, зокрема в Раді Європейського Союзу, Європейському парламенті.

П. Порошенко також наголосив на важливій ролі шведських депутатів у різних міжнародних парламентських об'єднаннях, зокрема в Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Парламентській асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ПА ОБСЄ) та в інших організаціях.

Президент зазначив, що Україна також розраховує на принципову позицію Швеції щодо проектів ОПАЛ та Північний потік-2. «Оскільки, це є політично вмотивований проект, який немає жодного економічного змісту. І в цій ситуації відкрита дискусія була б дуже ефективною для нас», – зауважив він.

Президент подякував шведським партнерам і прем'єр-міністру Швеції за сильну підтримку України Швецією та шведським урядом. «Я абсолютно переконаний, що мій візит продемонструє результати нашого партнерства та дозволить досягти нових домовленостей у сферах дипломатичної, політичної, економічної та культурної співпраці», – підкреслив глава держави.

У свою чергу, прем'єр-міністр Швеції наголосив, що його країна визнає та вітає реформи, які вже були зроблені. «За ці два роки Ви зробили більше,

ніж за два десятиліття з початку незалежності України. Але ми також не повинні забувати, що ще багато важливих реформ треба впровадити», – сказав С. Льовен.

Він також підкреслив, що «у ці важкі часи випробувань Швеція стоїть пліч-о-пліч з Україною». «Сьогодні ми обговорили шляхи подальшої підтримки України в її реформах: боротьбі з корупцією, укріпленні верховенства права, децентралізації, а також реформі енергозбереження», – сказав голова шведського уряду (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2016. – 14.11).

***

Президент України П. Порошенко дав спільну прес-конференцію з прем'єр-міністром Швеції С. Льовеном

Глава Української держави підкреслив роль Швеції в рішучій підтримці суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України в умовах російської агресії на Сході нашої країни та незаконної анексії Криму.

«Росія діє абсолютно безвідповідально», – сказав П. Порошенко. Глава держави додав, що в цій ситуації «єдиною можливою реакцією цивілізованого світу має стати продовження санкцій».

«Питання санкцій залишається життєвоважливим. Рішуча та тверда підтримка Швеції позиції – якщо мінські угоди не будуть виконуватися, якщо російські окупаційні війська залишаться на окупованій території України, якщо спостерігачам ОБСЄ не буде дозволено моніторити та перевіряти окуповані території, якщо не буде стійкого режиму припинення вогню, виведення артилерії та важкого озброєння, якщо Росія буде продовжувати вбивати українців – санкції мають залишатися», – сказав Президент і подякував Швеції за таку тверду позицію.

Глава держави висловив упевненість, що під час засідання Ради Європейського Союзу в грудні санкції проти агресора будуть продовжені. «На жаль, ми не бачимо ніяких значущих підтверджень прогресу у виконанні мінських домовленостей в жодній сфері», – зазначив П. Порошенко. Він наголосив, що Росія подовжує постачати війська, військову техніку та озброєння на окуповану територію України.

Президент також висловив переконання, що найбільш ефективним стосовно санкцій «буде їх запровадження не на шість місяців, а на рік».

«І ми внесли таку пропозицію нашим європейським партнерам. Я переконаний, що це буде дуже ефективно, у випадку, якщо Росія продемонструє хоча б якийсь прогрес у цій ситуації, буде значно легше скасувати санкції», – сказав П. Порошенко. При цьому він зазначив, що це буде вагомою мотивацією для того, щоб Росія залишалася за столом переговорів і робила кроки для повернення миру на українську землю та зупинення окупації.

Президент України також особливо наголосив на важливості європейської та трансатлантичної єдності.

У свою чергу прем'єр-міністр Швеції С. Льовен зауважив, що пропозиція української сторони про продовження санкцій стосовно Росії на один рік потребує обговорення. С. Льовен назвав важливим рішенням прив'язку санкцій до виконання мінських домовленостей. «Важливий момент, що необхідно виконати мінські домовленості. Для мене це є головним принципом», – наголосив він (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2016. – 14.11).*

***

Президент П. Порошенко під час офіційного візиту до Королівства Швеція провів переговори зі спікером парламенту Швеції У. Аліном

Глава держави подякував спікеру та шведським парламентарям за таку потужну підтримку України, що є свідченням справжнього партнерства.

Співрозмовники обговорили безпекову ситуацію на Донбасі, імплементацію мінських домовленостей та де-окупацію Криму. Президент подякував за послідовну позицію Швеції щодо невизнання незаконної анексії Криму та підтримки санкційного режиму проти Росії.

Спікер Риксдагу наголосив на важливості продовження санкцій проти Росії до повного відновлення суверенітету та територіальної цілісності України.

Глава держави привернув увагу лідера шведського парламенту до брутального порушення прав людини на тимчасово непідконтрольних Україні територіях.

П. Порошенко закликав й надалі розвивати українсько-шведський парламентський діалог, насамперед у рамках діяльності депутатських груп Верховної Ради та Риксдагу з міжпарламентських зв'язків.

Президент також подякував делегаціям Риксдагу в Парламентських асамблеях ОБСЄ та Ради Європи за активну підтримку України (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2016. – 14.11).*

***

Президент України провів зустріч із лідером шведської опозиції

Президент України П. Порошенко провів зустріч із лідером Поміркованої партії Швеції А. Шинберг Батра.

Глава держави подякував лідеру Поміркованої партії та її колегам за підтримку суверенітету та територіальної цілісності України. «Ми дуже вдячні всім партіям Риксдагу, які нас підтримують. Це унікально, коли і уряд,

і опозиція говорять в унісон у питаннях, що стосуються підтримки України», – відзначив П. Порошенко.

Глава держави поінформував пані Шинберг Батра про безпекову ситуацію на Донбасі, імплементацію мінських домовленостей. Співрозмовники обговорили також питання де-окупації Криму. Президент подякував за послідовну позицію Швеції на користь підтримки санкційного режиму проти Росії.

Лідер Поміркованої партії відзначила очевидні успіхи просування України на шляху реформ і запевнила, що її політична сила й надалі підтримуватиме законодавчі ініціативи для забезпечення надання Україні всебічної допомоги та підтримки.

Співрозмовники також скоординували позиції щодо недопущення реалізації політично вмотивованих енергетичних проєктів, зокрема проєкту Північний потік-2 (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2016. – 14.11).

***

Президент П. Порошенко подякував Швеції за плідну співпрацю у рамках ООН

«Я хочу подякувати нашим шведським партнерам і прем'єр-міністру Швеції за ефективну кооперацію в рамках ООН. Буде винесена на голосування Третього комітету Генеральної асамблеї ООН спеціальна резолюція щодо дотримання прав людини в Криму. Я хочу подякувати Швеції, яка виступила співавтором цієї резолюції разом з Україною», – сказав П. Порошенко під час спільної прес-конференції з прем'єр-міністром Швеції С. Льовеном.

«Ми сподіваємось, що завтра буде в чергове продемонстрована реакція світового співтовариства щодо брутального порушення прав людини в Криму та реакція щодо незаконної анексії Криму Росією», – наголосив Президент.

Глава Української держави висловив задоволення, що з 1 січня 2017 р. Україна та Швеція пліч-о-пліч будуть працювати в Раді Безпеки ООН. «Я переконаний, що ми матимемо ефективну співпрацю в цій сфері нашої міжнародної координації. У першу чергу, це буде абсолютно важливий підхід до міжнародної безпеки», – сказав він.

Прем'єр-міністр Швеції С. Льовен наголосив, що разом з партнерами з ЄС Швеція погодила жорстку реакцію на незаконну анексію Криму та Севастополя, а також на агресію Росії проти України. «Ми також дуже занепокоєні погіршенням ситуації з правами людини в незаконно анексованому Криму», – зазначив він (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2016. – 14.11).

Аналітика

Політичні акценти

М. Дем'яненко, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Електронне декларування: суспільний резонанс і політичні прогнози

30 жовтня спливає останній день подання електронної декларації про доходи. Оприлюднені декларації стали однією з найбільш резонансних суспільно-політичних тем останніх днів. Запуск процедури е-декларування був необхідною умовою для подальшої співпраці з МВФ, фінансової допомоги Євросоюзу та результативного завершення переговорів про скасування візового режиму з ЄС. А от значні суми готівки в національній та іноземній валюті, коштовні годинники та інші цінності, які показали у своїх деклараціях вітчизняні чиновники, викликали бурю обурення у простих українців.

Згідно з законом, декларації повинні були подати службові особи, які на день початку подання декларацій (1 вересня 2016 р.) займали відповідальне й особливо відповідальне становище, а саме Президент України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, народний депутат України, голова Фонду державного майна України, його перший заступник або заступник, Генеральний прокурор України, директор Національного антикорупційного бюро України, голова Національного банку України та інші високопосадовці.

Законом, зокрема, передбачено покарання за умисне неподання декларації – штраф від 2500 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 150 до 240 годин, або позбавлення волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Вже наступного дня, по закінченні передбаченого законом терміну подання, декларації майже всіх вищих посадових осіб держави (за винятком кількох осіб) стали надбанням суспільства. Проте задекларовані статки державних чиновників не вмістилися у свідомості збіднілого й виснаженого економічними, суспільно-політичними негараздами населення України, і як наслідок, стали причиною різкої критики, нерозуміння та несприйняття.

Оприлюднені декларації вразили не лише українське суспільство, а навіть американську та європейську спільноту. Іноземні ЗМІ вже підраховували, що статки наших можновладців, які ходять світом із простягнутою рукою, легко можуть покрити частину закордонних кредитів. До того ж церкви, мощі та розкіш українських політиків стали справжнім викликом для стриманого Заходу.

Декларації українських чиновників для європейців стали справжнім бестселером. Заголовки західних газет почали рясніти подробицями про

казкові багатства українських чиновників. Зокрема, польська Gazeta Wyborcza інтригувала своїх читачів заголовком: «Мільйони доларів у шкарпетках, гелікоптери, своя церква – українські політики заповнили майнові декларації». А найбільший подив викликають саме гори готівки.

Керівник «Укрзалізниці» В. Бальчун у Facebook також підтверджує реакцію поляків: «Польська інтернет-спільнота, як і українська, у шоці. Тільки, якщо українська не добирає слів, то польська не може їх знайти. І це ще слабо сказано. Е-декларації українських можновладців бачать не лише в Україні. Щойно з Варшави і особисто відчув тамтешні реакцію і настрої. І не ризикнув би, навіть приблизно, переказувати враження поляків від задекларованих мільярдів у панчохах, приватних церкв, антикваріату, годинників, автомобілів. Покажи мені свою е-декларацію і я скажу – хто ти. Тепер українці мають право так сказати. А урядовець пів прес-конференції змушений розповідати про походження своїх статків. Українська версія «Форбс» втрачає свою актуальність», – заявив В. Бальчун ([URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=208168532952471&id=100012779760416](https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=208168532952471&id=100012779760416)).

У свою чергу, висновок британської газети The Guardian щодо електронних декларацій звучить як вирок: «Коли голова НБУ тримає свої заощадження у доларах, навряд чи можна запевнити населення у стабільності національної валюти – гривні». І дійсно, з декларації В. Гонтаревої видно, що вона зберігає більшу частину своїх заощаджень – 1,8 млн – у доларах США, хоча і довірила їх державному банку. Прем'єр-міністр України В. Гройсман задекларував 2,4 млн грн, 870 тис. дол. та 460 тис. євро готівкою; його дружина назвала ще 372 тис. дол. і 1,6 млн грн. Водночас у ВВС підкреслили, що українські високопоставлені чиновники задекларували величезні суми готівки, а це навряд чи можна вважати вотумом довіри банківській системі країни, яка наразі проходить через великі реформи. А отже, коли з одного боку чиновники закликають громадян зберігати заощадження в національній валюті та розміщувати їх на банківських депозитах, а самі надають перевагу іноземній валюті у готівці, то за таких обставин цілком логічно виглядає недовіра громадян до банківської системи та національної валюти.

Також у Reuters підрахували, що 24 члени українського уряду разом лише готівкою мають близько 7 млн дол. Приблизно стільки ж торік витратили США на військово-польовий шпиталь для України і трохи менше виділила Канада на українську Нацполіцію.

Для європейців тонни готівки, статуї, картини, церкви та святі мощі – паралельна реальність, яку можна порівняти хіба що з африканськими царями. Європейські ж політики навіть подумки не сміють хизуватися казковими статками. Наприклад, президент Франції Ф. Олланд до інавгурації жив у непривабливому районі Парижа, у квартирі з дружиною та чотирма дітьми. А помешкання канцлера Німеччини А. Меркель розміщене на четвертому поверсі звичайного непримітного будинку.

Хоча зловживаннями масштабу українських політиків грішать і західні держслужбовці та монархи, але здебільшого після скандалу вони втрачають

свої владні крісла. Наприклад, кілька років тому преса буквально зацькувала короля Іспанії Хуана Карлоса за сафарі бюджетним коштом. Через місяць після цього він зрікся престолу. А прем'єр Ісландії Сігмундюр Гюннлейгссон був змушений піти у відставку через викриті офшори (*URL: http://zik.ua/news/2016/11/02/svitovi_zmi_vrazheni_statkami_ukrainskyh_mozhno_vladtsiv_984335*).

Дійсно не зрозуміло, звідки в країні, яка, м'яко кажучи, не вражає показниками економічного зростання, перебуває фактично у стані війни та виживає за рахунок фінансової підтримки міжнародних організацій, чиновники вищих ешелонів влади просто вражають масштабами своїх статків. При цьому приголомшливими, як для пересічного громадянина, є не лише кошти в готівці та на банківських рахунках, а й предмети розкоші, як-то твори мистецтва, зброя, елітні годинники, меблі тощо, вартістю сотні тисяч або і мільйони гривень.

І якщо до людей, які прийшли до влади з бізнесу, виникає менше запитань, то особи, що все життя перебували на державній службі і при цьому заробляли як успішні бізнесмени, логічно повинні стати фігурантами фінансових розслідувань. Та, у разі виявлення фактів незаконного збагачення, мають понести передбачене законом покарання.

Проте на сьогодні не відомо, чи спроможна українська правоохоронна система об'єктивно розслідувати такі факти та притягти до відповідальності винних осіб. При цьому суспільний запит на адекватну реакцію з боку правоохоронних органів – чималий. Як слушно зауважив М. Наєм, «тепер головне не опустити руки. Маю велику надію, що ажіотаж навколо декларацій не закінчиться загальним “святком” констатації багатства і несмаку правлячого класу. Той факт, що довгі роки чиновники і політики крали і мали нетрудові доходи, не є секретом. Просто тепер ми знаємо хоча б приблизні масштаби тіньових доходів. Але якщо на цьому процес закінчиться, сенсу в ньому небагато. Адже по суті, кампанія з декларування доходів і майна відповідала на питання суспільства – “Скільки?”. Тепер має розпочатися громадянська кампанія, яка відповість на питання “Звідки?”. Чиновники і політики, які роками працювали в державному секторі, повинні підтвердити походження зазначених в декларації майна і готівки. В іншому випадку це банальна легалізація накраденого» (*URL: <https://www.facebook.com/Mustafanayyem/posts/10208065791828635>*).

Окрім загального суспільного невдоволення оприлюдненими доходами «слуг народу», декларації окремих чиновників стали предметом різкої критики з боку журналістів, громадських і політичних діячів. Під «гарячу руку» насамперед потрапили важковаговики української політики – П. Порошенко, Ю. Тимошенко, В. Гонтарева, М. Саакашвілі та ін., хоча питання щодо походження статків є до більшості декларантів.

Як вважає український журналіст А. Павлушко, «цей клас нового чиновництва» є загрозою для всього суспільства. «Дивлячись на мільйони задекларованої готівки, тонни дорогих годинників, автопарки машин, сотні будинків і квартир та їх сумарний (кіло) метраж, я розумію, що успіх цих

людей і не-успіх нашої країни прямо пов'язані речі. У цій системі ось ці люди змогли заробити ось таким способом, а мільйони – не змогли. І до речі, дивлячись на все це, мільйони людей виїжджали з країни. Спочатку на “попрацювати”, а в підсумку просто бігли від безвихідної ситуації. Дивимось в ці декларації та обличчя і розуміємо тепер чому вони поїхали, і мабуть, вони мали рацію. Цей клас нового чиновництва ще довго буде гальмувати будь-які реформи, будь-які зміни. І народ це буде бачити і поступово виїжджати. Рано чи пізно процес вдасться зупинити, але для цього знадобиться багато часу і ми втратимо ще не один мільйон розумних людей», – зауважив А. Павлушко (*URL: <http://uapress.info/ru/news/show/149135>*).

Тепер щодо персоналій. Декларація П. Порошенка, очікувано не стала викриттям, оскільки він давно й успішно займався бізнесом. Хоча, окремі пункти його декларації все ж викликали бурхливе обговорення. Так, екс-міністр оборони України, колишній народний депутат та голова партії «Громадянська позиція» А. Гриценко вважає, що серед задекларованих доходів Президента, є такі, що «за межами моралі». «Глава держави “заробив” 50 мільйонів на позиках своїй державі. Під час війни!! Найбільше – 48,7 мільйонів – на ігрищах з обмінним курсом. Джерело “доходів”: Міністерство фінансів України. Так вказано в декларації. Насправді – ми з Вами, народ України, бо своїх грошей ні Міністерство, ні Уряд не мають. А з курсовою різницею напевно підобила Гонтарева, бізнес-партнер Порошенко і голова НБУ за сумісництвом? Як на мене, після Ліпецько-Севастопольського “бізнесу” на території ворога, це найбільш аморальна стаття “доходів” у декларації Порошенка», – вважає А. Гриценко (*URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1067461460040960&id=10003313481489*).

Народний депутат і журналіст С. Лещенко також має претензії до декларації П. Порошенка. «Президент Порошенко вказав неповні відомості у своїй декларації. Він є власником творів мистецтва вартістю мільйони доларів кожен. Зокрема, на одному з міжнародних аукціонів (Christie's або Sotheby's) ним було придбано роботу генія епохи Ренесансу Сандро Боттічеллі за восьмизначну суму в доларах... Як легальний мільйонер, Порошенко має право на твори мистецтва. Але закон зобов'язує його прозвітувати перед суспільством щодо кожного окремого об'єкта рухомого майна, якщо його вартість перевищує 121 тисячу 800 гривень, тоді як Порошенко вирішив не подавати цю інформацію. В своїй електронній декларації він лише зазначив “колекція картин старих майстрів в кількості 15 одиниць” або “колекція картин сучасних художників імпресіоністів та сюрреалістів (4 одиниці)”... До речі, багато хто з заможних декларантів вчинив правильно та задекларував картини під назвами (наприклад, Тарута, Аваков чи Хомутиннік)... Неподання Порошенком інформації про кожен твір мистецтва є порушенням закону, оскільки подання до декларації неповних відомостей підпадає під визначення “завідомо недостовірні відомості” та тягне за собою адміністративну та кримінальну відповідальність», – зауважив

С. Лещенко

(URL:

[https://pt-](https://pt-br.facebook.com/leshchenko.ukraine/posts/1218746374862695)

[br.facebook.com/leshchenko.ukraine/posts/1218746374862695](https://pt-br.facebook.com/leshchenko.ukraine/posts/1218746374862695)).

Проте дехто акцентує увагу на інших пунктах декларації Президента. Наприклад, бізнесмен, волонтер, радник Президента і міністра оборони Ю. Бірюков, порівнюючи декларацію П. Порошенка та Ю. Тимошенко, зауважив: «Чекав декларації П. Порошенко тільки для одного – порівняти її з декларацією Вони. Дочекався ... Порівняв... Петро Олексійович не здивував – всі і так чудово знали, що він багата людина. І що його підприємства успішні... Вона, звичайно, не здивувала і не розчарувала – скромна сіра мишка, гола-боса. Брехня на брехні, брехнею поганяє... Від чого сильно посміявся: Олексійович заплатив 571 387 гривень комунальних платежів, про що написав. А Вона... Ну, або у неї повністю автономний будинок. Або Вона не платить за комуналку, бо – тарифний геноцид і все таке. Не пишу “соромно” – просто дрібна злодійка, звідки у неї сором. І найголовніше. У пості Петра Олексійовича (написаного і опублікованого особисто) вказана сума в 400 мільйонів гривень на благодійність. На початку року бачив звіт за 2014–2015 роки, там була схожа цифра. Наш фонд отримував кілька мільйонів від нього. І знаю кілька великих волонтерських груп, які отримували в рази більші суми... Він допомагав з перших днів і допомагає і зараз. Один з небагатьох. За що – вдячний. Щиро і сильно».

Блогер і бізнесмен, громадянин Ізраїлю з правом постійного проживання в Україні К. Волох ще критичніше «пройшовся» по декларації Ю. Тимошенко. «Будь-хто, чий ай-кью вище, ніж у шимпанзе, розуміє, що на 12 штук гривень на місяць Юля не живе. Як і на 120, і навіть лимон двісті. Довести це будь-якому прокурору або набушніку – раз плюнути. Була б політична воля. Заповнивши таким чином свою декларацію, Тимошенко посадила себе на шпагат між терміном за невнесення істотних даних в декларацію і звинуваченням в незаконному збагаченні (в залежності від термінів придбання прихованого активу або відкриття рахунку). І тим зробила повторне перебування в Качанівці дуже ймовірним, а може, і невідворотним. Думаю, знайдеться чимало людей, які вважатимуть це хорошою новиною для України», – вважає К. Волох (URL: <http://uapress.info/ru/news/show/149135>).

Декларація голови НБУ В. Гонтаревої, як зазначає блогер-емігрант з Криму Л. Богуцька – це найяскравіше відображення результату її перебування на посту голови НБУ. З такою точкою зору погоджується і відомий український журналіст О. Дубінський, який детально проаналізував її декларацію та знайшов там невідповідності. «Я проаналізував е-декларацію глави НБУ Гонтаревої і знайшов порушення встановлених Нацбанком же норм продажу валюти в одні руки. А саме – поки вся країна бігала і купувала 200 дол. з паспортом, главі НБУ вдавалося купувати в середньому по 3192 дол. у день! За підсумками 2014 р. у Валерії Гонтаревої на депозиті 15,8 млн грн (URL: <https://goo.gl/FUBCZC>). При цьому 15,7 млн грн були розміщені на депозиті протягом 2014 р. Тобто, фактично, 1 млн дол. (на 1 січня 2015 р. – 15,76 грн / дол). За підсумками 2015 р. Валерія Олексіївна

заробляє 26,8 млн грн, з яких 23,5 млн грн розміщує на депозиті (на 1 січня 2016 р. – 24 грн / дол). У гривні, згідно з е-декларацією, у глави НБУ розміщено всього 62 тис. грн. А в доларах – 1,83 млн ([URL: https://goo.gl/3c9sWW](https://goo.gl/3c9sWW)). Таким чином, навіть якщо відштовхуватися від припущення, що В. Гонтарева на початок 2015 р. уже тримала на депозиті в банку 1 млн дол., то протягом 2015 р. їй потрібно було купити 830 тис. дол., які потім додатково виявилися на депозиті. Протягом 2015 р. діяли обмеження НБУ, які дозволяли простим громадянам купити 130–230 дол. у день (залежно від коливань курсу) в руки по пред’явленню паспорта. Крім того, діяла постанова № 540 від 29.08.2014 р., яка дозволяла зняти з рахунку не більше 15 тис. грн на добу в еквіваленті за офіційним курсом НБУ на одну людину. Тобто, щоб купити 830 тис. дол. навіть при максимально діючій сумі знадобилося б 3608 днів або 721 (!) тиждень. Але в році тижнів тільки 52, за які глава НБУ могла, керуючись своїми ж обмеженнями, купити офіційно всього 59 800 дол. Але якимось чином змогла купити 830 тис. ... Звідси я роблю висновок, що глава НБУ порушила встановлені нею ж для простих громадян обмеження. Що, як мінімум, говорить про зловживання службовим становищем в особистих цілях», – підсумував О. Дубінський ([URL: https://www.facebook.com/dubinskyi/posts/1292145750836980](https://www.facebook.com/dubinskyi/posts/1292145750836980)).

Викликала жвавий інтерес і декларація одеського губернатора М. Саакашвілі. Зокрема, політолог Т. Загородній цікавиться, «...на якій стадії боротьби з корупцією “чесний і невідкупний Міша”, який жодного дня в бізнесі не працював, встиг придбати: квартиру на 280 м – це мінімум 500 тис. – 800 тис. дол. Земельну ділянку на 7 000 кв м – це близько 800–1 млн дол (залежить від місця і оцінки). Куди пропав його будинок на 600 кв м – це близько 800–1 млн дол. У минулій декларації був. Ну, готівка в 100 тис. – це вже звичайно. Щось Міша знову свистить про свою “боротьбу з корупцією” в Грузії. Тепер зрозуміло, чому у нас осів – у нас з корупцією рази в три вигідніше “боротися”. Клоун і злодій на довірі як і всі інші» ([URL: http://uapress.info/ru/news/show/149135](http://uapress.info/ru/news/show/149135)).

Вищезгадані особи аж ніяк не вичерпують перелік чиновників, задекларовані (або, навпаки, не вказані в е-деклараціях) статки яких виглядають дещо сумнівними. Міністри, депутати, судді, прокурори, що задекларували багатомільйонні доходи, мають очолити списи тих, хто в обов’язковому порядку підлягає перевірці уповноваженими органами. А суспільство має почути відповіді на питання на кшталт: за які кошти та чи законно депутат А. Лозовой придбав хрест-енколпійон XIII ст. зі святими мощами, маючи дохід близько 70 тис. грн на рік? Або, як Ю. Тимошенко може орендувати будинок на 588 кв. м у Козині під Києвом, маючи дохід трохи більше 75 тис. грн на рік?

Проте виникає логічне питання: «а судді хто?». І у зв’язку з цим, немає впевненості, що вистраждана процедура е-декларування стане реальним інструментом боротьби з корупцією в нашій державі.

Разом з тим існує думка, що це перший крок, початковий рівень контролю над доходами й витратами чиновників. Так, В. Чумак, заступник

голови Комітету ВРУ з боротьби з корупцією, вважає, що за результатами подання декларацій за 2015 р., скоріше за все, буде важко притягнути чиновників до кримінальної відповідальності за незаконно придбане майно. Хоча, така можливість з'явиться в наступному році, коли буде база для порівняння і можливість зіставляти рівні доходів і витрат. Крім того, тепер є підстави для оперативного відстеження змін у майновому стані чиновників, всі доходи й витрати понад 60 тис. грн підлягають обов'язковому декларуванню. Е-декларування – це не просто звіт про майно, це економічна автобіографія. Будь-яке майно або право власності, що з'явиться в чиновників у майбутньому, будуть приводом для додаткової перевірки. Наприклад, якщо з'ясується, що у чиновника є офшорні фірми або рахунки, що не були задекларовані, це вже привід для розслідування. Далеко не всі депутати й високопоставлені чиновники показали в деклараціях свої закордонні активи, це може стати приводом для відкриття кримінальної справи, вважає В. Чумак (*URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/388162/naslidky-e-deklaruvannya-pershyj-krok-chy-holostyj-postril>*).

Менш оптимістично з приводу можливих наслідків е-декларування налаштований волонтер, засновник та керівник волонтерської групи «Народний тил», заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України Г. Тука, який у своєму Facebook зауважив: «От, скажіть мені, після всього цього фінансового стриптизу, коли вже відома ціна нашим рідненьким політикам, чи щось зміниться на чергових/позачергових виборах?»

Я особисто оптимізму не маю: дайте кожному з тих, хто стояв в чергах за гречкою Довгого листівки з його декларацією, поясніть кожному, звідки у цього таланта всі ці статки... нічого не зміниться. Прикро. Дуже прикро.

А, скажіть мені, хтось з вас вірить, що депутати дадуть згоду на притягнення до відповідальності якогось зі своїх колег-мздоїмців? Я – не вірю.

В кращому випадку – НАЗК притягне до відповідальності кількох чиновників з виконавчої гілки влади. І все.

Я не бачу в системі влади, яка включає в себе і президентську гілку, і виконавчу, і депутатську на всіх рівнях, не бачу якогось потужного руху, направлено на викорінення корупції. Знаю особисто чимало чесних і порядних людей в усіх гілках влади, на різних рівнях. Але, єдиного потужного руху, якого вимагає суспільство – не бачу. На жаль» (*URL: <https://www.facebook.com/george.tuka/posts/1082814375166298>*)

Як пояснює вищезгаданий В. Чумак, головними завданнями е-декларування є контроль і протидія незаконному збагаченню. Важливо розуміти, звідки беруться ці гроші та майно, встановити контроль над власністю і корпоративними правами чиновників, адже деякі чиновники прагнуть обійняти певну посаду для лобіювання бізнес-інтересів. Якщо у чиновника з'являються нові доходи, пов'язані з бюджетними коштами, – це привід для розслідування. Якщо чиновник отримує доходи, використовуючи свою посаду, – це теж підстава для розслідування. Дуже важливо виробити

механізм контролю над збагаченням чиновників і депутатів. Іншим аспектом е-декларування, на думку В. Чумака, є політичний, а конкретніше той факт, що ці декларації депутатів можуть стати додатковою інформацією для виборців.

Разом з тим існує думка, що електронне декларування передбачає дещо інші цілі. Так, український журналіст і публіцист В. Портніков вважає, що «історію з електронним декларуванням необхідно було вигадати, щоб зрозуміти суспільні настрої. У суспільстві очевидний запит на справедливість. При такому запиті країна, на перший погляд, приречена на перемогу сильної лівої партії. Ця партія – як це і було, наприклад, в скандинавських країнах – повинна була б змінити систему оподаткування, збільшивши податки для багатих і зменшивши для бідних – але при цьому домогтися оподаткування для всіх, посиливши відповідальність для неплатників. Але не буде ні лівої партії, ні її перемоги. Тому що запит – не так на соціальну справедливість, а на соціалістичну. Тобто на справедливість для інших. Такий запит працює при соціалізмі, але абсолютно безплідний при ринковій економіці. Тому суспільні настрої природним чином перетворюють Україну в типову країну “третього світу” з роздоллям популістів і прірвою між багатими і бідними. Такою країною – за будь-яких реформ – Україна буде, поки покоління людей, які виростили в атмосфері запиту на соціалістичну справедливість просто не вимруть. Зараз дуже важливо не дати цим людям “правильно” виховати своїх дітей і онуків» (*URL: <https://www.facebook.com/portnikov/posts/1503855492974179>*).

Що ж стосується реальних кримінальних справ, за результатами е-декларування, то на даному етапі про це говорити зарано, і головною причиною є не відсутність підстав, а скоріше політичної волі. Зокрема адвокат А. Смирнов акцентує увагу на тому, що Генеральний прокурор Ю. Луценко почав публічно погрожувати в'язницею народним депутатам, які не склали декларації, проте, на думку адвоката, «...ця людина не порушить кримінальну провадження проти Шухевича і сестри свого заступника Матіоса... По Богуслаєву, Гіршфельду, Шкірі теж нічого не буде. Не склалося від природи. По Ключеву та Онищенку вже справи є, що, безсумнівно, додасть близько 200 лайків до посту як переможного та антикорупційного» (*URL: <http://uapress.info/ru/news/show/149135>*).

Проте, незважаючи на весь скепсис, у цілому схема електронного декларування в Україні розглядається як важливий крок у боротьбі з корупцією. О. Устинова з Центру по боротьбі з корупцією охарактеризувала нову схему як «революційну». Вона сподівається, що система, яка автоматично відсилає підозрілі декларації до Антикорупційного бюро з розслідувань, приведе до розслідування цих випадків. Також О. Устинова поінформувала, що 500 суддів вже подали у відставку замість того, щоб опублікувати свої заяви. Чиновниця вважає, що новий антикорупційний суд є ключовим, якщо Україна хоче отримати вигоду з нових реформ і почати судове переслідування корумпованих чиновників (*URL:*

<http://nk.org.ua/politika/e-deklaruvannya-pokazalo-velichezni-zapasi-gotivki-u-politikiv-bbc-76605>).

Таким чином, констатуємо, що електронне декларування це, безумовно, позитивний крок у напрямі боротьби з корупцією, оскільки є імовірність того, що особи, які незаконно збагачуються за рахунок держави, понесуть покарання. Проте, чи буде політична воля для розслідування справ, пов'язаних з е-декларуванням, та чи спроможна наша «недореформована» правоохоронна система разом з новоствореними антикорупційними органами адекватно відреагувати та притягти винних до відповідальності, стане зрозуміло вже найближчим часом. У свою чергу кожен свідомий громадянин має внести свій внесок у боротьбу з корупцією та допомогти, а моментами й примусити відповідні органи помічати і притягати до відповідальності корупціонерів, тому що чим більше людей перевірятимуть декларації та надсилатимуть інформацію про невідповідності до НАЗК, тим більше шансів отримати результат. Хотілося б сподіватися, що врешті-решт зміни настануть, і країна зможе перемогти корупцію, у тому числі у вигляді чиновників, що дбають лише про власне збагачення, адже для успішної України це не менший ворог, ніж зовнішній агресор.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Переговори «нормандської четвірки» в Берліні та перспективи Мінських угод

У ніч на 20 жовтня, у відомстві федерального канцлера Німеччини (Bundeskanzleramt) у Берліні, відбулися переговори в «нормандському форматі». У переговорах брали участь канцлер ФРН А. Меркель, Президент України П. Порошенко, президент Франції Ф. Олланд і президент Росії В. Путін. З української сторони, крім П. Порошенка, у переговорах брали участь глава Міністерства закордонних справ П. Клімкін і заступник глави Адміністрації Президента К. Єлісєєв. З російської сторони, крім В. Путіна, участь у зустрічі взяли глава МЗС С. Лавров і помічник президента Росії В. Сурков. За підсумками переговорів не був підписаний жодний документ.

Після переговорів Президент України заявив, що Росія підтримала введення озброєної місії ОБСЄ на Донбас, а також заявив, що Україна готова провести в регіоні місцеві вибори, якщо іноземні військові покинуть територію країни.

Президент України звернув увагу на домовленість щодо підготовки «дорожньої карти» по Донбасу. «Коли ми говоримо про “дорожню карту”, то вона й передбачає послідовність та гарантії. І саме тому, коли у нас є, наприклад, дата виборів та умови, за якими вони повинні відбутися, то, безумовно, це – питання безпеки. Зокрема, режим припинення вогню, виведення іноземних військ, дотримання режиму розведення сторін, безперешкодний доступ ОБСЄ, звільнення заручників», – зазначив

П. Порошенко (*URL: <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/poroshenko-ozvuchiv-umovi-dlja-provedennja-vivoriv-u-donbasi-248360.html>*. – 2016. – 20.10).

Президент також повідомив, що «дорожня карта» буде підготовлена міністрами закордонних справ країн «нормандського формату» та передана на підпис главам держав у листопаді.

При цьому П. Порошенко наголосив, що перед виконанням політичної частини Мінських угод необхідно забезпечити припинення вогню на Донбасі, виведення іноземних військ, дотримання режиму розведення військової техніки, забезпечення безперешкодного доступу представників ОБСЄ, звільнення заручників. В окупованих районах Донецької та Луганської областей має бути забезпечена робота поліцейської місії ОБСЄ.

За словами П. Порошенка, було підтримано українську пропозицію про безперешкодний доступ Міжнародного комітету Червоного Хреста до всіх незаконно утримуваних заручників на Донбасі. Президент України запевнив, що ніякої альтернативи «нормандському формату» на сьогодні не існує.

У свою чергу А. Меркель вважає, що метою «дорожньої карти» є надання Україні доступу до своїх кордонів.

При цьому вона наголосила, що Україна отримає остаточний контроль над власним кордоном тільки в кінці процесу, а там будуть спостерігачі ОБСЄ. Питання про введення збройної місії ОБСЄ на Донбас не є першочерговим, оскільки спочатку потрібен закон про вибори в окремих районах Донецької та Луганської областей (*URL: <http://nv.ua/ukr/world/geopolitics/pidsumki-peregovoriv-po-donbasu-golovni-podrobitsi-i-zajavi-uchasnikiv-248591.html>*. – 2016. – 20.10).

Російський президент також зазначив, що готовий погодитись на розширення місії ОБСЄ в зоні відводу військ і в пунктах зберігання важкої техніки.

Вже після берлінської зустрічі В. Путін, виступаючи на валдайському клубі, запевнив, що він не проти не лише розширення місії ОБСЄ, а й не проти залучення в «нормандський формат» США, але є домовленість працювати з ними паралельно. «Чи потрібно залучати когось іншого? Російська позиція така: ми не проти залучати будь-кого, у тому числі й наших американських партнерів. Але домовилися таким чином з усіма учасниками цього процесу, що ми з американськими нашими колегами будемо працювати паралельно», – зазначив В. Путін (*URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/10/27/7125042/>*. – 2016. – 27.10).

Він запевнив, що переговори щодо подій на Донбасі з американцями ведуться. «Мій помічник і пані Нуланд (помічник держсекретаря США Вікторія Нуланд) зустрічаються регулярно, і ці теми обговорюють, шукають компроміси. Але це, зрозуміло, робиться не келійно, таємно, всі учасники «нормандського формату» в курсі, знають, і ми враховуємо, звичайно, позицію наших американських партнерів», – заявив російський президент.

При цьому він наголосив, що був єдиним, хто підтримав ідею українського лідера П. Порошенка про введення збройної місії ОБСЄ на Донбасі, на відміну від інших лідерів країн «нормандського формату».

«Президент Порошенко виступив з ініціативою про так звану поліцейську місію під час проведення майбутніх можливих виборів на Донбасі – у Донецьку і Луганську. Я єдиний, хто його підтримав», – зазначив президент РФ.

Подібні заяви з боку російського керівництва не підтверджуються реальними діями. Імовірно, В. Путін упевнений, що західні країни не погодяться на поліцейську місію, а якщо навіть і погодяться, то це буде не скоро, що даватиме можливість Росії звинувачувати у зриві мирної місії на Донбасі не лише Україну, а й західні країни, які досить обережно ставляться до ідеї поліцейської місії ОБСЄ.

За інформацією ЗМІ, українська сторона вважає, що до складу поліцейської місії ОБСЄ на Донбасі повинно увійти 18–20 тис. осіб. Про це нагадав і спеціальний представник Федерального уряду Німеччини з питань головування в ОБСЄ 2016 р. Г. Ерлер. «Україна вже тривалий час виступає за поліцейську місію в рамках ОБСЄ, але це не так просто. Ніколи ще не було такої озброєної місії ОБСЄ, і всі 57 країн-учасниць ОБСЄ повинні погодитися з такою пропозицією. Україна виходить від 18 до 20 тисяч людей у цій озброєній місії», – заявив Г. Ерлер.

За його словами, озброєна поліцейська місія ОБСЄ повинна забезпечити безпеку та контроль за виборами на окупованому Донбасі, але проблема полягає в досягненні домовленостей між українською та російською сторонами щодо складу місії ОБСЄ.

За словами Г. Ерлера, процес створення поліцейської місії ОБСЄ з 18–20 тис. осіб буде важким, оскільки навіть нинішня місія на Донбасі, яка складається із 700–800 осіб, є тягарем для європейських країн (*URL: http://espreso.tv/news/2016/11/03/ukrayina_vymagaye_policeysku_misiyu_obsye_chyselnisty_u_18_20_tysyach. – 2016. – 3.11*).

Українська сторона, висувуючи вимогу створення поліцейської місії ОБСЄ з 18–20 тис. осіб, також мало вірить у її можливість. Крім того, висувуються й інші вимоги, які навряд чи задовольнять Росію, особливо бандитські формування так званих «ДНР і ЛНР». Зокрема, українська сторона наполягає на тому, що бойовики повинні виконати всі вимоги української сторони для того, щоб вибори стали можливими. Як зазначив глава МЗС України П. Клімкін, проведення виборів на Донбасі може бути можливим тільки після передачі населеного пункту Дебальцеве під контроль української влади.

За його словами, це одна з умов, які ставляться урядом України перед бойовиками так званих «ДНР і ЛНР», адже Дебальцеве є важливою точкою на карті східної України не тільки з політичної сторони, а й з військової. «Місто має повернутися під контроль України, інакше я не розумію, як ми будемо просуватися до виборів», – вказав П. Клімкін (*URL: <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/ukraina-vydvinula-uslovie-ldnr-dlya-provedeniya-vyborov-na-donbasse-766075.html>. – 2016. – 2.11*).

Він запевнив, що питання повернення Дебальцеве Україні порушуватиметься і під час формування дорожньої карти з реалізації Мінських угод.

Треба зазначити, що Дебальцеве проросійські бойовики захопили вже після підписання Мінських угод. Як заявляв колишній член підгрупи з політичних питань Тристоронньої контактної групи Р. Безсмертний, за Мінськими угодами Дебальцеве має перебувати під контролем України, але Росія не хоче його повертати, адже для окупованої зони – це точка номер один комунікації із залізницею.

У цілому ж, як зазначають політики й експерти, процес переговорів буде досить складним, але домовлятися потрібно, і є надія на недопущення загострення конфлікту. Як зазначив спеціальний представник Федерального уряду Німеччини з питань головування в ОБСЄ 2016 р. та координатор міжсуспільного співробітництва з Росією, Центральною Азією та країнами «Східного партнерства» Г. Ерлер, розробка в рамках «нормандського формату» «дорожньої карти» є спробою усунення розбіжностей у послідовності кроків виконання Мінських угод.

За його словами, у результаті зустрічі лідерів «нормандської четвірки» було дано відповідь на труднощі, які виникають у зв'язку з необхідністю впровадження усіх 13 пунктів комплексу заходів із виконання Мінських домовленостей від лютого 2015 р. Він зазначив, що в Мінських угодах записана певна послідовність кроків, але вона може бути по-різному інтерпретована, тобто існувало різне розуміння щодо послідовності цих кроків. «Це призводило до дискусії між українськими і російськими учасниками, а також стороною сепаратистів, і це було великою проблемою під час Мінських переговорів», – наголосив Г. Ерлер.

На його думку, «дорожня карта», яка буде підготовлена міністрами закордонних справ країн «нормандської четвірки», дасть можливість спробувати досягти консенсусу стосовно послідовності кроків: що повинно бути першим, що повинно бути другим, що повинно бути третім тощо.

Г. Ерлер підкреслив, що це важке завдання для міністрів закордонних справ. «У них немає якихось, так би мовити, параметрів, але вони, звичайно, знають текст від лютого минулого року, і можна собі уявити, якими будуть важкі питання», – заявив спецпредставник ФРН.

За його словами, українська позиція відома, і вона стосується питання відновлення українського суверенітету й контролю над кордоном між Україною і Росією. «З української точки зору, це абсолютно, так би мовити, нагальна тема, першочергова тема із заявою про те, що доки цього не станеться, ми не можемо робити якихось інших політичних кроків. Але це є пунктом 9 у Мінських домовленостях, і при цьому пов'язано з тим, що це той пункт, який має відбутися після політичних змін, після ухвалення змін до Конституції тощо», – зазначив Г. Ерлер.

Натомість посол США в Україні М. Йованович упевнена, що Україну не будуть змушувати в односторонньому порядку виконувати свої політичні зобов'язання. «Мінські угоди дають кращий шанс для відновлення миру в

Україні, а також визначають чіткий шлях до миру і відновлення територіальної цілісності України і суверенітету на територіях Донбасу, непідконтрольних зараз Україні. Україну не будуть закликати в односторонньому порядку виконувати свої політичні зобов'язання до того, як Росія виконає свої зобов'язання в сфері безпеки. Місцеві вибори можуть бути проведені тільки при наявності необхідних умов безпеки, за українським законодавством, а також у відповідності до стандартів ОБСЄ», – наголосила посол *(URL: http://censor.net.ua/news/413713/minskie_soglasheniya_dayut_luchshiyi_shans_dl_ya_vosstanovleniya_mira_yiovanovich. – 2016. – 5.11).*

При цьому вона зазначила, що США поки не мають наміру приєднатися до зустрічей у «нормандському форматі» лідерів Німеччини, Франції, України та Росії для розв'язання конфлікту на Донбасі. «Не думаю, що зараз є плани про приєднання США до “нормандського формату”. Але це не означає, що США не є активними в дипломатичному плані. Ми співпрацюємо з Україною, є консультації з Францією і Німеччиною. Періодично у нас також є зустрічі з росіянами, щоб побачити, чи є шляхи для конструктивного розвитку в цьому процесі. Така наша підтримка нормандської четвірки», – наголосила посол *(URL: http://censor.net.ua/news/413328/ssha_poka_ne_planiruyut_prisoedinyatsya_k_normandskomu_formatu_posol_yiovanovich. – 2016. – 2.11).*

У свою чергу віце-президент США Дж. Байден зробив наголос на зусиллях США, спрямованих на те, щоб забезпечити виконання Росією своїх зобов'язань за Мінськими угодами.

Українські експерти не так оптимістичні і вважають, що переговори в Берліні, як і Мінські угоди, потребують доопрацювання. Зокрема, директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України і радник Президента В. Горбулін допускає уточнення Мінських угод і вихід на новий формат домовленостей.

Разом з тим він вважає, що зміна підходу до суті і логіки «Мінська-2» не відбудеться доти, поки всі можливості діалогу не буде вичерпано, але ж тепер потрібно заготовки на випадок згоди сторін переглянути «Мінськ-2» і вийти на новий формат домовленостей. Необов'язково це буде виглядати радикально, але підготуватися до такого розвитку подій потрібно.

На думку В. Горбуліна, навіть не виходячи з логіки «Мінська-2», частина його положень може бути модернізована, щоб документ став реальнішим у частині його фактичного, а не теоретичного виконання. І варто розглядати можливість розширення кількості учасників переговорів за рахунок США, ЄС, країн – підписантів Будапештського меморандуму. Утім, експерт сумнівається в розширенні формату, адже нині ні Росія, ні Берлін з Парижем цього явно не хочуть. Але як поведуться ці країни після виборів – питання неоднозначне *(URL: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20161105-radnyk-poroshenka-dopuskaye-modernizatsiyu-minska-2/>).*

Щодо підсумків берлінської зустрічі, то більшість експертів вважають, що ці переговори не мали значних результатів. Як зазначив В. Огризко,

український дипломат, міністр закордонних справ України у 2007–2009 рр., не варто слухати ані заяви про те, що все пропало, ні заяви про те, що ми здобули переконливу перемогу.

На переконання експерта, на зустрічі нормандської четвірки в Берліні лідери України, Німеччини, Франції та Росії домовилися про те, щоб продовжити домовлятися. «Якщо уважно вивчити заяви сторін, то мова йде про початок розроблення принципів “дорожньої карти”. Як дипломат, я добре знаю, що означає почати розробляти документ: термін, встановлений до кінця листопада, дуже умовний. За цей час ніяких документів всеосяжного характеру – а в “дорожній карті” мова повинна йти про справді серйозні речі – підготувати неможливо навіть чисто технологічно, не зважаючи на ідеологічні розбіжності», – зазначив В. Огрязко ([URL: http://nv.ua/ukr/opinion/ogryzko/shcho-stalosja-na-zustrichi-v-berlini-249135.html](http://nv.ua/ukr/opinion/ogryzko/shcho-stalosja-na-zustrichi-v-berlini-249135.html). – 2016. – 21.10).

На його думку, зустріч у Берліні використовується кожною стороною для того, щоб оголосити себе переможцем, але по суті, окрім гасел «Ми просунемося вперед», після неї мало що зміниться. «Ми залишилися там же, де й були, хай і з деяким пропагандистським навантаженням «мовляв, зроблений невеликий, але все ж крок вперед. З цим невеликим кроком уперед нам тепер і належить жити – поки за підсумками зустрічі я не бачу нічого, що могло б реально змінити ситуацію в Донбасі», – заявив експерт.

Політолог В. Фесенко не вважає трагічним непідписання якихось важливих документів у Берліні. Важливим є те, що українську сторону почули і з нею продовжують домовлятися. Експерт наголошує на проблемі проведення виборів в окупованих районах Донбасу, на яких наполягають представники Німеччини, Франції і Росії.

Проте, на думку політолога, західні країни вже не так наполегливо тиснуть на Україну і в нас є дуже гарний простір для маневру і нав'язування своєї позиції. Як зазначає В. Фесенко, важливо, що наші західні партнери визнали – місія ОБСЄ повинна контролювати питання про вибори. «Як це буде, у якому складі і з якими функціями, зараз ніхто не знає – про це ще треба домовлятися. Не знає ніхто і строків вирішення цього питання, так само як і того, чи вдасться його вирішити в принципі», – наголосив експерт ([URL: http://nv.ua/ukr/opinion/fesenko/ozbrojena-misija-obsje-ta-vibori-250007.html](http://nv.ua/ukr/opinion/fesenko/ozbrojena-misija-obsje-ta-vibori-250007.html). – 2016. – 24.10).

При цьому він зазначив, що кожна зі сторін має потребу в пошуку компромісу, і не буде варіанта, за якого домінувала б одна сторона. «Потрібно бути реалістами. Очікувати, що Німеччина, Франція і, тим більше, Росія приймуть нашу точку зору і будуть виконувати все, що ми говоримо, наївно – хто б не був президентом України, і який би не був формат. Або буде компроміс, або нічого не буде», – зазначив В. Фесенко.

За його словами, від нас очікують, що після того як відновиться більш-менш стійке перемир'я – не зараз, не після відводу на трьох ділянках, як недавно пропонували міністри закордонних справ Франції та Німеччини – ми почнемо вирішувати питання про вибори.

В. Фесенко вважає, що українська сторона могла б розробити законопроект, який відповідає нашим інтересам, і в якому як обов'язкова умова проведення виборів було б записано забезпечення безпеки за допомогою поліцейської місії ОБСЄ. «Ми можемо це записати самі, це наше право, навіть якщо це не сподобається Росії та сепаратистам», – підкреслив експерт. На його думку, потрібно підготувати такий законопроект – публічно, через дискусію у Верховній Раді – запустити його, але сказати, що дата виборів може бути призначена тільки після вирішення питання про забезпечення політичної місії ОБСЄ на час виборів. Ось такою може бути логіка, яка допоможе нам пильнувати інтереси України.

У цілому ж, за словами В. Фесенка, висновки із зустрічі можна зробити такі: нам вдалося вплинути на порядок денний і нав'язати свою позицію про те, що першочерговими є питання безпеки. «У термінах “зрада-перемога”, думаю, це радше “перемога”: наші дипломати не повторили помилок, яких припустилися в лютому минулого року, і зайняли досить жорстку позицію», – наголосив експерт (*URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/fesenko/zustrich-normandskoji-chetvirki-zrada-abo-peremoga-248979.html>. – 2016. – 20.10*).

Разом з тим В. Фесенко вважає, що потрібно розуміти і те, що ревізії Мінська не буде. Те, що Україні передадуть контроль над кордоном в останній момент, записано в Мінських угодах, і у цьому аспекті, щось вже навряд чи зміниться. «Проте не слід панікувати і вважати, що нас знову загнали в кут. Українській стороні вдається просувати свою логіку і бачення процесу мирного врегулювання на Донбасі, і це найголовніше. Що стосується конкретних рішень – їх ще потрібно узгодити», – зазначив експерт.

Трохи іншу точку зору має колишній депутат російської Держдуми І. Пономарьов, який досить скептично оцінює перспективи Мінських домовленостей. На його думку, Мінські угоди нездійсненні для України. «Ці “Мінські угоди” – це фейк від початку і до кінця. Єдиний бенефіціар “Мінських угод” – це Кремль. Спочатку було зрозуміло, вони нездійсненні для України», переконаний російський політик.

І. Пономарьов вважає, що і П. Порошенко це розуміє, але офіційно про це не може сказати, адже він залежить від міжнародної фінансової допомоги, тому «він ввічливо посміхається всьому, що йому говорять європейці, але в даній ситуації їх виконати просто не можна».

При цьому російський політик відзначає, що позиція України правильна – спочатку необхідно забезпечити режим припинення вогню і розведення сторін конфлікту. «Потрібно, щоб перестали гинути люди, а потім будемо думати про все інше. Тим більше, що так і написано в “Мінських угодах”. Навіть проста вимога про припинення вогню виглядає зараз абсолютно нездійсненною, тому і Україна займає таку позицію, а всі інші тільки спекулюють на тому, що треба їх виконувати», – наголосив політик (*URL: <http://gordonua.com/news/war/eks-deputat-gosdumy-ponomarev-minskie-soglasheniya-nevupolnimy-dlya-ukrainy-156642.html>. – 2016. – 29.10*).

Щодо виборів на окупованих територіях Донбасу, то, на думку І. Пономарьова, бойовики так званих «ДНР і ЛНР» використовують ідею виборів як шантаж. «Вони постійно їх переносять. Йде цей процес, весь час статус шантажу: якщо не домовимося, тоді ми проведемо. Яка різниця, вони будуть проведені або не будуть проведені, все одно це вибори на багнетах, все одно це вибори в умовах воєнного стану. Чесніше було б просто поназначати всіх людей, а не займатися імітацією», – заявив І. Пономарьов.

Він вважає, що і в разі якогось реального руху в бік мирного врегулювання все одно повинен пройти як мінімум рік перед тим, як на цих територіях можна буде провести справжні вибори.

Тим часом мінські переговори тривають, і періодично відбуваються зустрічі контактної групи. Щоправда, вони, як правило закінчуються безрезультатно. Зокрема, чергове засідання контактної групи відбулося 26 жовтня, але позитивних домовленостей не досягнуто і наступна зустріч призначена на 9 листопада. Проте, як зазначають експерти, характерною ознакою наближення чергової зустрічі контактної групи – активізація бойовиків. Як зазначив заступник начальника відділу управління зв'язків із громадськістю Генштабу Збройних сил України В. Волошин, перед новим етапом перемовин у Мінську найманці та російські війська на Донбасі змінили тактику – стали частіше застосовувати диверсійно-розвідувальні групи та важку бронетехніку. «Слід зазначити зміну тактики противником – тепер вони щодня випускають ДРГ та важку бронетехніку. Спостерігачі ОБСЄ нічого не зауважують, бо це відбувається здебільшого вночі, коли представники моніторингової місії не працюють», – зазначив В. Волошин (URL:

http://zik.ua/news/2016/11/04/rosiyski_naymantsi_zbilshyly_chyslo_provokatsiy_n_aperedodni_peremovyn_u_985681. – 2016. – 4.11). На його переконання, збільшення кількості обстрілів пов'язане із зустріччю в Мінську Тристоронньої контактної групи. У такий спосіб російські найманці хочуть тиснути на Україну на переговорному процесі.

Тож у таких умовах буде досить важко знайти порозуміння між сторонами конфлікту, і узгодити «Дорожню карту» буде непросто. Якщо бачення європейців і України в багатьох пунктах збігається, то російська версія відрізняється кардинально.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Децентралізація: міська агломерація і українські реалії

У процесі реалізації адміністративно-територіальної реформи виявилися деякі конфліктні та проблемні ситуації зі створення об'єднаних громад на прилеглих територіях до великих міст обласного значення чи

обласних центрів. Більшою мірою це пов'язують з нерозумінням процесів зміни меж міста, об'єднання територіальних громад чи законодавчих ініціатив щодо створення міських агломерацій.

Останнім часом увага ЗМІ повернута до конфліктної ситуації щодо створення львівської агломерації. Як зазначають експерти регіонального офісу реформ, Львів узагалі ніякої активності не виявляв у плані реалізації реформи децентралізації, зокрема своєї участі в розробці перспективного плану формування об'єднаних територіальних громад Львівської області. Хоча з іншого боку, Львів ніби має зацікавленість у територіальному зростанні. Проте останнім часом кроки, які здійснює львівська мерія, призводять до загострення конфлікту між Львовом та прилеглими населеними пунктами.

Зокрема, мова йде про включення львівською мерією в межі міста території села Рясне-Руське Яворівського району, не отримавши погодження сільської ради. Через що Львівська обласна рада документи завершила на доопрацювання. «Це неможливо погодити. Потрібно подати новий пакет документів, без Рясне-Руське, і рухатися вперед», – пояснив голова Львівської облради О. Ганущин. «Щодо зміни меж є пакет документів. На недоліки ми вказали міському голові Львова. Як тільки недоліки будуть виправлені – місто відмовиться від територій, які не погодила одна із сільських рад – обласна рада буде розглядати це питання», – зазначив він. За його словами, доопрацьований пакет документів з усуненням недоліків поки що в обласну раду не подано.

Більше року триває процес об'єднання територіальних громад на Львівщині. Перше рішення про об'єднання громад було прийняте на сесії обласної ради в липні 2015 р. Чимало дискусій та суперечок відбулося в процесі розробки, внесення змін до Перспективного плану формування об'єднаних територіальних громад. Що цікаво, Львів зовсім не брав участі в цьому процесі. Але вже 11 жовтня цього року, коли на розгляд Львівської облради винесли вдосконалений перспективний план про формування громад, саме на прохання мера Львова А. Садового з розгляду на сесії Львівської обласної ради зняли перспективні плани двох прилеглих до Львова районів – Жовківського та Яворівського.

Як повідомив заступник голови Львівської облради В. Гірняк, з таким зверненням звернувся особисто міський голова Львова А. Садовий на зустрічі з керівництвом облради напередодні сесії – 10 жовтня. Пропозиція спричинила бурхливу дискусію в сесійному залі, однак питання таки перенесли.

У коментарі журналістам заступник голови облради додав: А. Садовий аргументував своє прохання намірами щодо створення великої львівської агломерації та тим, що у разі затвердження існуючих планів утворення громад обласний центр не матиме куди розвиватися.

Експерти Офісу реформ Львівщини прокоментували цю ситуацію у Facebook так: «Андрій Садовий нарешті збагнув, що в Україні проходить реформа з децентралізації, яку він ігнорував. Відтак, він вирішив включитися

в процес і попросив відкласти розгляд перспективного плану Жовківського і Яворівського районів». За словами експертів, від Жовківського міський голова Львова хоче від'єднати Малехів і Дубляни. На Яворівщині Садового цікавить Рясне-Руське і Бірки. При цьому обидві РДА проти такої позиції.

Саме пасивністю Львова як обласного центру були здивовані експерти з питань децентралізації. Зокрема, вони неодноразово зазначали, що виконавчі органи Львівської міськради і особисто мер А. Садовий, які досі не озвучували жодного бачення щодо участі Львова у реформі децентралізації і формуванні громад, далі уперто мовчать. Провідний науковий співробітник Інституту регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України П. Жук зазначав: «Можливо, вони бачать інші шляхи, аніж об'єднання з громадами».

Голова Львівської ОДА О. Синютка також не може дати ствердну відповідь щодо бачення Львова до процесу об'єднання територіальних громад, зокрема, щодо того, який місто має інтерес в прилеглих районах. «Обговорення перспективних планів триває упродовж останнього року. Я вважаю, на сьогодні узгоджено позиції Яворівського та Жовківського районів і треба прислухатися до людей, – зазначив О. Синютка. – Звичайно, нам потрібно враховувати позицію усіх мешканців Львівщини, у тому числі обов'язково міста Львова. Але питання, що тут мають бути абсолютно однакові підходи до всіх, щоб будь-яка громада, яка створиться у межах Львівської області, мала перспективу для розвитку. На превеликий жаль, жодного офіційного звернення з обґрунтуванням від міста Львова я не бачив. Тому, яка мотивація, я сказати не можу».

Якщо розглядати з процедурної точки зору розроблення Перспективного плану формування об'єднаних територіальних громад Львівської області, згідно із законом, його розробляє обласна державна адміністрація. У зв'язку з цим, експерт з питань децентралізації Г. Гречин пояснює, що останні кілька місяців у ЛОДА відбувалося доопрацювання документа, прийнятого в минулому році. У процесі, коли пропонувалися зміни до перспективних планів, дуже активно брала участь влада з районів – РДА, районні ради, інші органи місцевого самоврядування. Усі, хто хотів щоби їхні інтереси було враховано, дуже тісно співпрацювали з ОДА і пропонували своє бачення.

Щодо Львова то, за словами експерта, будь-якої активності з боку Львівської міської ради, публічних заяв щодо того, як вони бачать роль міста Львова та Львівської громади в майбутньому перспективному плані озвучено не було. Можливо, внутрішні розмови якісь проводилися, але публічно про це ніхто нічого не знає. Відповідно, проект змін до перспективного плану був внесений із врахуванням побажань районів, які висловлювали своє бачення.

Водночас закон передбачає процедуру внесення змін до Перспективного плану формування громад, і Львівська міськрада може звернутися в ЛОДА зі своєю пропозицією. Проте такі кроки Львова, який тривалий час зволікав, викликає збурення в прилеглих до нього громадах. Вони не готові погоджуватися на якусь іншу конфігурацію. Як стверджують регіональні експерти, віднесення до Львівської об'єднаної громади будь-якої

із сільських рад у Жовківському чи Яворівському районі викличе зміну конфігурації громад, які пропонувалося затвердити обласній раді. Відповідно, можуть змінитися показники спроможності, економічні, фінансові розрахунки. Будь-які зміни потягнуть за собою цілу ланцюгову реакцію.

Тому зрозумілою стає різка критика голови Львівської облради О. Ганущина позиції Львова. За його словами, очільник міста Львова і міська рада на цей поїзд спізнилися, оскільки не виявляли особливо інтересу, а вирішили вскочити у поїзд наприкінці. «Якби остання сесія Львівської міськради прийняла рішення про добровільне об'єднання, був би предмет для розмови. Але ніхто нічого не прийняв. Значить, немає намірів рухатися у межах добровільного об'єднання. Є розмови, але реальних намірів немає. А ніхто не заважав цього робити», – пояснив він.

У свою чергу міський голова Львова А. Садовий заявив, що депутати Львівської обласної ради повинні дбати про інтереси всіх мешканців, які живуть на території області. «Мені до кінця не зрозуміло, чому не почали цей процес з міста Львова, бо Львів є центром цієї агломерації. Якщо об'єднуватися, то треба об'єднуватися з сильними», – пояснив свою позицію А. Садовий. За його словами, в радіусі 40–50 км від Львова так звана львівська агломерація: «Імпульси, які дає Львів, будуть важливими для розвитку інших населених пунктів».

А. Садовий повідомив, що розмовляв із сільськими головами населених пунктів, які межують зі Львовом. Сторони домовилися спільно працювати. «Я би був зацікавлений, щоб у цих навколишніх селах з'являлись нові виробництва, щоб там були нові робочі місця. Місто готове допомагати з різними інфраструктурними проектами, розуміючи, що питання каналізування, електропостачання будівництва доріг – це складний процес, який важко робити одному. Але разом зі Львовом це можна зробити. Люди, які матимуть робочі місця в населених пунктах біля нашого міста, потім витратять гроші у Львові, тому треба це розуміти і бути партнерами. Я противник поглинання і прихильник активної співпраці на взаємовигідних засадах», – заявив А. Садовий.

Як відомо, під час сесії Львівської міської ради було заслухано питання щодо врахування інтересів міста Львова в процесі формування об'єднаних територіальних громад області. Значний акцент зроблено на значенні Львова як основи регіону, у зв'язку з чим порушено питання про створення великої львівської агломерації. За словами заступника міського голови Львова з економічних питань та містобудування Р. Дацківа, нині місто Львів зі свого бюджету вкладає великі кошти в інфраструктуру Брюхович, Винники та Рудно. Тому, як він пояснив, Львів має право на розвиток агломераційного ареалу. Отож, Львівська міська рада з цього приводу підготувала звернення до Львівської обласної ради та Верховної Ради України.

На думку мера Львова А. Садового, це питання дуже важливе в часі розвитку міста на наступні роки. І на його переконання, необхідно внести зміни в закон щодо об'єднання територіальних громад. «Якщо Львів зараз

приєднає територіальні громади, то наступного року необхідно буде проводити вибори», – зазначив він. «Ми мали зустріч всіх сільських голів населених пунктів біля міста Львова. І ми всі вийшли з одною думкою, що всі прекрасно розуміють, що без Львова розвитку в них не буде. Маю велике бажання, щоб ми суспільну агломерацію зробили і показали приклад. Мені це вигідно, щоб на цих територіях будували свої виробництва. Ми готові давати гроші на інфраструктуру. Люди будуть приїжджати витратити ці гроші до Львова. Ми повинні переглянути весь принцип, який є на сьогоднішній день. Від хаосу переходити до системи», – додав міський голова.

Саме про створення агломерації, а не об'єднання зі Львовом в одну громаду говорить міський голова м. Винники В. Квурт. На своїй сторінці у Facebook він написав, що нині ведуться перемовини зі Львовом щодо участі Винники у формуванні Львівської агломерації. «Агломерація – це серйозний шанс для розвитку як Львова, так і Винники. Для нашого міста приєднання до такої особливої форми об'єднання означає, по-перше, збереження самоврядності, а по-друге, збільшення надходжень до міського бюджету. Зокрема, ми зможемо залишати в себе 60 % податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), зібраного на території Винник (на сьогодні маємо “нуль”), і скеровувати ці кошти на фінансування вкрай важливих для міста інфраструктурних проектів. У цілому ж при формуванні бюджету ми отримуємо ті ж права, що й міста обласного значення та об'єднані територіальні громади», – зазначив він.

У зв'язку з цим, міський голова Винник В. Квурт не має намірів об'єднувати Винники зі Львовом. За його словами, місто має велику історію і воно повинно носити статус обласного значення. «В акценті децентралізації Винники втратили 10 мільйонів, а в розрахунках на цей рік ми втратили 18 мільйонів гривень, які потрапили до Львова. І причиною цьому була невизначеність статусу нашого міста. Немає жодного документу, чому нас віднесли до міста районного значення. Тому ми почали роботу на тим, щоб місто отримало статус обласного значення. Ми боремося за збереження нашого міста. Сьогодні вже почали говорити, що ніщо не заважає об'єднатися Винникам зі Львовом. Але тоді місто зникає як юридичний суб'єкт. І невідомо, чи з цим зможуть погодитись мешканці. Тобто, місто, яке з 700-річною історією, має зникнути? Це наслідок законів про децентралізацію і про об'єднання громад, які прийняті. Прихильники процесу децентралізації і добровільного об'єднання громад дивляться на це з математичної точки зору, але не враховують історичні аспекти», – зазначив він.

Зацікавленні сторони в створенні агломерацій звертають увагу на необхідність прийняття відповідних законодавчих ініціатив. Так, міський голова Винників В. Квурт сподівається, що Верховна Рада якнайшвидше прийме в другому читанні законопроект № 4772 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)» з поправками, які передбачають порядок формування та особливості діяльності міських агломерацій.

Голова Львівської облради О. Ганущин у контексті пояснень, чому ініціатива мера Львова А. Садового щодо створення так званої агломерації не була підтримана на сесії облради, зазначив головну причину. «Пройдуть правки до закону про так звану агломерацію, будемо говорити. А до того часу, є законодавче поле, добровільне об'єднання громад, з яким Львів не стартував», – додав О. Ганущин.

Як відомо, Львівська обласна рада не підтримала «агломерацію Садового» й затвердила плани формування спроможних територіальних громад прилеглих до Львова районів.

Львівська міська рада, за результатами попереднього пленарного засідання сесії, напрацювала відповідні звернення щодо необхідності врахування інтересів великих міст у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Їх скерували до Верховної Ради України та Львівської обласної ради. Зокрема, у заяві йдеться, що депутати Львівської міської ради, звертаються до Верховної Ради України щодо необхідності термінового внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який абсолютно не враховує інтереси великих міст та не дає можливості розвитку міським агломераціям та метрополійним ареалам. Депутати пояснили свою позицію тим, що де-факто, відбувається просторова блокада міст, адже приміські територіальні громади об'єднуються навколо центрів, що значно віддалені від міст. У Львівській області, у першу чергу, це стосується міста Львова та Стрия. Такий підхід може спричинити до негативних наслідків для якості життя громадян приміських територій, розбалансує систему освіти, охорони здоров'я та не сприятиме соціально-економічному розвитку територій.

На думку представників Львівської міської ради, місто Львів та приміські населені пункти територіально входять в єдиний організм – Львівську агломерацію, яка має спільне історико-культурне та соціально-економічне середовище, об'єднана метою створення нових робочих місць, розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, вирішення екологічних та соціальних проблем.

Як відомо, на розгляді Верховної Ради України в другому читанні знаходиться законопроект № 4772 «Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». До цього законопроекту було запропоновано цілий ряд поправок, окремі з яких передбачають механізм врахування інтересів великих міст та міських агломерацій із збереженням місцевого самоврядування та бюджетних пілг для громад приміської зони.

Львівська міська рада також звернулася до депутатів усіх місцевих рад України із закликом підтримати дане звернення і спільно захистити інтереси територіальних громад.

Тема створення міських агломерацій у контексті проведення реформи децентралізації влади також привертає увагу експертів з галузі розвитку місцевого самоврядування. Зокрема, Т. Баранецький, аналітик ГО «Європейський діалог», насамперед наводить визначення поняття «міська

агломерація». Міська агломерація (від лат. *agglomerare* – приєднувати, нагромаджувати) – форма розселення, територіальне скупчення населених пунктів, які об’єктивно об’єднані в єдине ціле інтенсивними функціональними (економічними, трудовими, соціальними, культурно-побутовими та ін.) зв’язками, а також екологічними інтересами. Як правило, в основі міської агломерації є велике домінуюче місто – ядро агломерації. Такі агломерації називаються моноцентричними. Найбільші агломерації світу – токійська та нью-йоркська – моноцентричні. Поліцентричні агломерації є скоріше винятком. Наприклад, це Рурський басейн у Німеччині.

Характерними рисами міської агломерації є:

- маятникова міграція (масові трудові, навчальні, побутові поїздки);
- 1,5-годинна доступність транспортними коридорами (залізницями, автодорогами і річками);
- наявність регулярних приміських електропоїздів, автобусів, теплоходів;
- спільність аеропорту, залізничного вузла-терміналу;
- щільне розселення по транспортних коридорах.

Становлення міських агломерацій – це глобальний тренд, який розпочався в другій половині ХХ ст. На сьогодні більше половини міського населення Землі проживає у міських агломераціях із чисельністю населення понад 500 тис. осіб.

Учені-урбаністи вважають, що агломерацію не можна утворити штучно, а лише «визнати» з боку відповідних державних структур та виробити інструменти їх ефективного розвитку.

Тому, розглядаючи ситуацію, що склалася з ініціативою Львова про створення львівської агломерації, Т. Баранецький вважає, що формувати перспективний план та створювати громади, «не помічаючи» великих міст – є також неправильним. «Саме в цих містах є важливі об’єкти загального користування – навчальні заклади, лікарні та ін. Крім того, більшість робочих місць, де працюють жителі прилеглих сіл, також знаходяться в містах. Цього літа вже “буяла” ініціатива формування Пустомитівської громади-району, яка б “затиснула” Львів з трьох сторін. А зовсім нещодавно профільна депутатська комісія погодила зміни до перспективного плану в частині Стрийщини, “не помітивши” м. Стрия», – пояснив він.

У зв’язку з цим, Т. Баранецький вважає потрібною та доречною дискусію щодо законодавчого визнання міських агломерацій, оскільки території навколо великих міст та самі ці міста мають особливі проблеми й шляхи їх вирішення, а отже, і вектори потенційного спільного розвитку.

Він виділив ключові моменти формування міських агломерацій, згідно з зареєстрованими законодавчими правками:

- сформувати міську агломерацію має право суміжна сільська (селищна, міська) територіальна громада, а також територіальна громада, яка є суміжною до територіальної громади, що попередньо прийняла рішення про формування міської агломерації, але розташована в радіусі не більше 20 км від міста – обласного центру;

– ініціювання формування міської агломерації здійснюється відповідними суб'єктами міста – обласного центру;

– формування міської агломерації навколо міста – обласного центру є підставою для внесення змін до перспективного плану формування територій громад області (у разі невідповідності останньому) та визнання такої міської агломерації як спроможної територіальної громади;

– повноваження сільської (селищної, міської) ради (та голови) територіальної громади, що сформували міську агломерацію навколо обласного центру, не припиняються;

– бюджети територіальних громад, що сформували міську агломерацію навколо обласного центру, виконується окремо. При цьому надходження та витрати бюджетів територіальних громад – учасників відповідної міської агломерації, формуються в порядку, встановленому Бюджетним кодексом України для об'єднаних територіальних громад.

На його переконання, закладена в законодавчих правках ідея є дуже правильною, оскільки дає можливість пройти процедуру формування об'єднаних громад навколо обласних центрів поступово та «безболісно» для всіх суб'єктів. При цьому саме формування об'єднаної громади (зі спільними органами управління) не є обов'язковим. А співіснування обласного центру з навколишніми територіями буде здійснюватися на основі договорів про співробітництво на умовах, передбачених відповідним Законом України.

При цьому в даному варіанті законодавчих правок експерт бачить кілька ризиків, які можуть завадити повністю реалізувати закладену в них ідею на практиці. «Не погоджуюся щодо обмеження дії законопроекту лише містами – обласними центрами, оскільки в схожій ситуації знаходяться й інші великі міста обласного значення та навколишні території. Що робити з де-факто існуючими агломераціями навколо Білої Церкви, Кривого Рогу? Чи менших міст, наприклад, Стрия?» – зазначив Т. Баранецький.

Така думка пояснена відсутністю логіки в нормі про радіус потенційної міської агломерації, обмежений 20 км. Експерти радять, щоб формування агломерації має відбуватися поступово, починаючи від суміжних територіальних громад, продовжуючись суміжними з тими, що вже прийняли рішення про створення такої агломерації тощо.

Тобто підводять до думки, що процедура ініціювання формування агломерації має бути аналогічною процедурі ініціювання добровільного об'єднання, але без перенесення всіх вихідних умов. Зокрема, мова йде про те, що при добровільному об'єднанні громада-ініціатор діє в рамках формату перспективного плану, розуміючи що необхідно ініціювати об'єднання з усіма суміжними громадами. Інакше таке об'єднання не буде «нагороджено» додатковими повноваженнями. При ініціюванні міської агломерації місто-ініціатор може робити це вибірково, тобто комусь із суміжних громад надіслати пропозицію, комусь ні.

Саме на цьому моменті, на переконання експертів, відкривається можливість для певних торгів та шантажу. Щоб цього уникнути, пропонується доповнити цю процедуру можливістю ініціювання для

суміжних громад – тобто приєднання до агломерації за бажанням суміжної громади.

Експерти також вказують на необхідність зміни норми про передачу державою делегованих повноважень та ресурсів для їх виконання учасникам агломерації. На їхню думку, передача цих повноважень необ'єднаним суб'єктам агломерації – суперечить суті реформи місцевого самоврядування, відповідно до якої делеговані повноваження та додаткові доходи надаються лише спроможним об'єднаним громадам. Теоретично вони припускають, що територіальні громади навколо великих міст вже зараз є достатньо великими та мають стабільну дохідну базу, але це не завжди так. Навіть у 20-кілометровій зоні від Львова є 2–3 сільські ради, які не зможуть забезпечити виконання делегованих повноважень. Оскільки передбачається, що після створення агломерації повноваження відповідної ради та голови територіальної громади, що сформували міську агломерацію навколо обласного центру, не припиняються.

Водночас в експертному середовищі існують інші точки зору щодо доцільності створення міських агломерацій на початку реалізації реформи децентралізації. Зокрема, провідний експерт з галузі розвитку місцевого самоврядування Ю. Ганущак стверджує, що говорити про створення агломерацій навколо великих міст та обласних центрів в Україні не є доцільно, доки не завершений процес формування об'єднаних громад. Коментуючи ініціативу мера Львова А. Садового, експерт зазначив, що великі міста, міста обласного значення виявилися дуже пасивними у процесі об'єднання громад, зокрема й сам Львів.

«Вони від бюджетної децентралізації отримали все, що хочуть. Вони мають дуже великі кошти і об'єктивно їм приєднувати до себе території, де треба розвивати сільські населені пункти, не хочеться. Але вважаю, що це абсолютно недалекозора позиція. Місто має мати мінімум п'ять об'єктів, які забезпечують його життєдіяльність – водозабір, водовідведення, полігон ТПВ, кладовище та аеропорт. Відповідно, методика про це каже. Але з боку міст часто немає ніякої зацікавленості, а йдеться не тільки про Львів, а й про Червоноград, Стрий», – зазначив Ю. Ганущак.

Експерт також дотримується думки, що це питання потрібно вирішувати. «Бо місто, яке не має доступу до цих п'яти об'єктів стає предметом маніпуляції, шантажу. Це питання потрібно вирішувати не тільки щодо Львова. Такі ж проблеми є в Одесі, Полтаві, Білій Церкві. Київ сам захотів бути ізольований (закон про особливий статус міста Києва). Ситуація має вирішуватися через взаємні компроміси», – пояснив він. Він також додав: переважно міста на угоду забудовникам не хочуть розробляти генеральні плани – документ, який показує, яким чином місто має розвиватися, «дихати». На його переконання, агломерація – це є союз рівних, де між рівними укладаються договори на делегування або одному з них, або окремо створеному органу якихось повноважень. «У нас поки що не створені рівні. До закінчення процесу формування громад, де за повноваженнями апріорі

вони рівні, говорити про агломерацію не зовсім послідовно», – підкреслив експерт.

Що стосується вирішення питання міських агломерацій на законодавчому рівні, то Ю. Ганущак дотримується тієї думки, що це має бути окремий закон або окремий розділ у законі про міжмуніципальне співробітництво в агломераціях. Він переконаний, що в закон про процедури (№ 4772) не можна вкладати базові позиції про розподіл повноважень.

Наразі керівництво Львова діє не в тому напрямі, що потрібно. Зокрема, експерт вказав на пасивність Львова у процесі об'єднання громад. «Активність іде в іншому напрямку – у законодавчому полі. Там шансів небагато. Якщо ці правки (щодо агломерацій. – Ред) підуть, сам закон буде завалений. Але тоді для міста Львова немає ніяких перспектив. Закон, який чекають всі, стосується порядку приєднання громад. Закон об'єктивно дуже вигідний місту Львову та іншим великим містам. І тут на останньому етапі вносяться правки, які підривають цей закон», – додав Ю. Ганущак.

Таким чином, під час реалізації адміністративно-територіальної реформи постало питання створення міських агломерацій. Водночас виявилася неузгодженість як в експертному середовищі, так і на рівні законодавчих ініціатив у розумінні цього процесу в контексті проведення реформи децентралізації (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Львівська обласна рада (<http://www.oblrada.lviv.ua>); Львівська обласна державна адміністрація (<http://www.loda.gov.ua>); Львівська міська рада (<https://city-adm.lviv.ua>); Львівський портал (<http://portal.lviv.ua>); Дивись.info (<http://divys.info>); Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>).*

Економічні акценти

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Економічна складова гібридної війни Росії проти України

(Продовження. Початок у №20)

Полеми гібридної війни стають й інші галузі паливно-енергетичного комплексу. Зокрема, історично склалась орієнтація української атомної енергетики на виключні (монопольні) поставки палива для АЕС з Росії. Ця залежність проявляється за кількома такими напрямками: у сфері будівництва енергоблоків на АЕС, у постачанні палива для АЕС та захороненні відпрацьованого ядерного палива. Україна ще до 2014 р. почала проводити роботи з диверсифікації джерел постачання палива для своїх АЕС та намагались вирішити питання захоронення відпрацьованого ядерного палива. А після початку російської військової агресії процес пошуку шляхів послаблення залежності української атомної енергетики від зв'язків з Росією лише прискорився, що, звичайно, не влаштовує Росію.

Тим часом ЗМІ повідомили, що НАЕК «Енергоатом» домовилася з компанією UJV Rez (Чехія) про підготовку вихідних даних для коригування техніко-економічного обґрунтування добудови енергоблоків № 3 і № 4 Хмельницької атомної електростанції (ХАЕС, Нетішин, Хмельницька область). «Енергоатом» планує до кінця 2016 р. підготувати уточнену техніко-економічне обґрунтування по добудові енергоблоків № 3 і № 4 Хмельницької АЕС. Нині в складі Хмельницької АЕС працює два енергоблоки (ВВЕР-1000) загальною потужністю 2000 МВт (підключені в 1987 і 2004 р.).

Також доволі багато уваги ЗМІ приділяють питанням диверсифікації джерел постачання палива для українських АЕС та перспективам будівництва заводу з виготовлення ядерного палива в Україні. На початку серпня 2016 р. міністр енергетики та вугільної промисловості І. Насалик повідомив, що досягнуто домовленості з компанією Westinghouse про диверсифікацію поставок ядерного палива майже на половину українських атомних блоків і про будівництво заводу ядерного палива на території України. Щоправда, жодних подробиць щодо цих домовленостей у ЗМІ не наводилось. Наразі РФ забезпечує поставки майже 85 % ядерного палива для українських АЕС. Однак нині розглядається питання про можливість переведення 40 % блоків українських атомних електростанцій на ядерне паливо американо-японської компанії Westinghouse. Утім, треба зазначити, що деякі високопосадовці компанії Westinghouse висловлювали сумніви щодо економічної вигоди для України будівництва заводу з виготовлення ядерного палива, пояснюючи це надвиробництвом атомної електроенергії в світі. Щоправда, не виключено, що ці висловлювання пов'язані і з корпоративними інтересами, оскільки будівництво такого заводу в подальшому призведе до зменшення закупок Україною ядерного палива.

Крім того, нещодавно міністр енергетики та вугільної промисловості І. Насалик заявив, що, починаючи з 2017 р., Україна не буде платити Росії за утилізацію ядерного палива. За словами міністра, Україна вже має власне сховище для відпрацьованого палива з АЕС. При цьому І. Насалик зазначив, що на утилізацію ядерного палива в Росії щорічно витрачалося 200 млн дол.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що найбільш вразливим місцем у реалізації згадуваних вище планів з послаблення залежності вітчизняної енергетики від зв'язків з російською атомною промисловістю є саме питання фінансування цих планів й економічної ефективності отримуваних результатів.

Однією з важливих сфер гібридної війни стала українська вугільна промисловість, оскільки основна частина її об'єктів розміщена на Донбасі. У результаті бойових дій майже 2/3 українських вугільних шахт опинилося на окупованій території. Причому вагома частина цих підприємств були зруйновані або ж не працюють. У результаті Україна була змушена імпортувати значні обсяги вугілля. І якщо раніше в Україну імпортувалося коксівне вугілля, то тепер імпортні потоки цієї сировини почали формуватися насамперед за рахунок енергетичного вугілля. Значні обсяги

вугілля надходять в Україну зі США, ПАР, Австралії та, особливо, з Росії. Так, згідно з інформацією Державна фіскальна служба України за січень – вересень 2016 р. Україна імпортувала кам'яного вугілля і антрациту в грошовому вираженні на 1,04 млрд дол., у тому числі вугілля на 674,2 млн дол. було імпортовано з Росії, на 147,3 млн дол. – зі США, на 69,1 млн дол. – з Австралії, на 148,2 млн дол. – з інших країн. При цьому обсяги імпорту кам'яного вугілля і антрациту в Україну в грошовому вираженні скоротилися на 16,8 %. Як бачимо, Російська Федерація отримала прямий економічний зиск від окупації її військами та бойовиками частини українського Донбасу. Причому, як цілком обґрунтовано наголошує ряд експертів, вагома частина вугілля, що постачається в Україну як російське, насправді походить з окупованих районів Донецької та Луганської областей (*Детальніше див. матеріал СІАЗ НБУВ в «Україна: події, факти, коментарі. – 2016. – № 17–19).*

З іншого боку, навіть попри російсько-терористичну окупацію частини Донецької та Луганської областей, Росія так і не змогла взяти під свій повний контроль забезпечення України вугіллям й отримати таким чином вагомий додатковий важіль тиску на нашу державу. Ця невдача російської сторони на вугільному фронті гібридної війни проти України пов'язана як з характером конкуренції, що панує на міжнародних вугільних ринках, так і з цілеспрямованими діями української влади у сфері виробництва вугілля й торгівлі ним.

Однак при цьому слід взяти до уваги, що, за повідомленням The Financial Times, 18 жовтня цього року, вперше за останні чотири з половиною роки, ціни на енергетичне вугілля на міжнародних спотових торгах перевищили 100 дол./т. Крім того, світові ціни на коксівне вугілля піднялися вище 200 дол./т. З початку 2016 р. вони, як зазначають деякі ЗМІ, зросли на 163 %. Таким чином, хоча експорт вугілля в Україну нині не є для Росії засобом швидкого безпосереднього тиску на нашу державу в гібридній війні, однак зростання світових цін на вугілля об'єктивно є фактором, що грає на користь агресора. І українська сторона повинна відповідним чином це враховувати при проведенні своєї фінансово-економічної та соціальної політики.

Історично, ще з часів існування СРСР сформувалася доволі тісна взаємозалежність машинобудівної промисловості України та Росії. Тому цілком закономірно, що ця галузь української економіки стала об'єктом російської гібридної агресії. Хоча, як зазначалося вище, російська сторона, публічно проголошуючи доцільність інтеграції машинобудівних галузей двох країн, прагнула досягти при цьому виключно своїх інтересів, передбачаючи для української сторони не рівноправне, а підпорядковане становище. А з 2014 р. одним із ключових секторів українського машинобудування, що стало об'єктом російської гібридної війни, є вітчизняне літакобудування. Принагідно нагадаємо, що російська сторона давно прагнула встановити свій контроль над українським літакобудуванням, особливо над Державним

підприємством «Антонов». Однак це їй не вдалося навіть до кінця 2013 р., тобто до початку нинішньої російської гібридної війни проти України.

Нині можна виділити два основні напрями російсько-українського конфлікту у сфері літакобудування, що проявилися протягом 2014 – 2016 рр. По-перше, це – питання експлуатації надважких вантажних літаків Ан-124 «Руслан», розробником яких є українське Державне підприємство «Антонов», що здійснює технічне обслуговування цих літаків. Виконуючи рішення Кабінету Міністрів і згідно з Указом Президента про заборону військово-технічного співробітництва з РФ, прийнятим у 2015 р., ДП «Антонов» призупинило реалізацію спільних проектів з Росією з виробництва літаків Ан-140, Ан-148, а також вийшло з російсько-українського СП «ОАК – Антонов».

Але, як стверджують оглядачі деяких ЗМІ, співпраця між Росією і ДП «Антонов» щодо «Русланів» ще залишилася, і воно не обмежувалося процедурами підтвердження льотної придатності цих літаків. Одна причина, чому «Антонов» не може так просто порвати з російською компанією «Волга-Дніпро». Справа в тому, що значно вичерпаний ресурс «Русланів», у тому числі й українських, ставить їх експлуатацію в сильну залежність від своєчасного постачання запчастин і комплектуючих, чимала частина яких сьогодні виробляється в Росії. Яка частина і наскільки ця залежність критична? Експерти неохоче відповідають на це питання, посилаючись на інтереси державної безпеки. При цьому вони запевняють, що найскладніші комплектуючі, що мають відношення до моторної частини, виробляються саме в Україні підприємством «Мотор Січ», а для інших деталей можна налагодити вітчизняне виробництво. При цьому зазначається, що аргументи економічної доцільності можуть бути доповнені політичними факторами, зумовленими інтересами зарубіжних партнерів України.

А поки що до кінця 2016 р. Україна і Росія є партнерами в спільному бізнесі з авіап перевезень надважкими вантажними літаками «Руслан» за програмою НАТО SALIS. Причому для РФ тут очевидний подвійний конфлікт інтересів, оскільки перевезення виконуються в інтересах країн НАТО. Журналісти підкреслюють, що Росія і Україна намагаються відтіснити один одного від виконання замовлень Альянсу. Причому експерти оцінюють шанси України отримати контракт НАТО без участі Росії вже у 2017 р. досить високо.

Президент ДП «Антонов» О. Коцюба заявив, що підприємство готове самостійно працювати на світовому ринку вантажних авіап перевезень і вже до кінця року піти від кооперації з російським партнером, компанією «Волга-Дніпро». Також одним із широко розтиражованих меседжів його недавньої прес-конференції стало повідомлення про те, що «Антонов» може скористатися своїм правом розробника і заборонити «Русланам» літати поза Росією. Ця заява, зазначають журналісти, стала відповіддю на чутки, поширені російськими ЗМІ про те, що компанія «Волга-Дніпро» перенесе техобслуговування «Русланів» з підприємств «Антонова» на російську базу – КБ «Ільюшина» (входить у державну «ОАК»). Утім, мова не про заборону

польотів російських «Русланів» поза територією Росії як таку, а про те, що підприємство «Антонов» відмовиться гарантувати безпеку експлуатації літаків, і це дасть право іншим країнам призупинити польоти «Русланів» над своєю територією, уточнили пізніше в прес-службі українського підприємства.

«Якщо будь-яка не уповноваженою організація стане грубо втручатися в процедури підтримки льотної придатності – “Антонов” змушений буде зняти з себе відповідальність за цю льотну придатність щодо літаків, зареєстрованих в РФ. Уповноваженою організацією, відповідно до сертифіката, виданого російським Авіареєстром і Міжнародним авіаційним комітетом, розташованим знову ж у Росії, є український «Антонов», але ніяк не КБ «Ільюшин», – каже авіаексперт, экс-секретар наглядової ради «ЮТейр-Україна» Ю. Кисельов.

У Росії експлуатується 23 «Руслани» (12 у парку «Волга-Дніпро», 2 на базі авіакомпанії «Політ», що позбулася у 2015 р. сертифікату експлуатанта, і 9 у складі російських ВПС – держкомпанії «224 льотний загін»). Обслуговування одного літака обходиться в кілька мільйонів доларів, і проходити його доводиться приблизно раз в два роки. Російська сторона робить акцент не стільки на витратах на таке обслуговування, скільки на те, що «Антонов» нібито дуже затримує всі роботи і гальмує технічний супровід, а також на те, що Україна сама ж відмовилася від військового-технічного співробітництва з РФ, але ж «Руслан» - це літак подвійного призначення. Сьогодні на перевезеннях літаками «Руслан» «Волга-Дніпро» заробляє близько 600 млн дол. на рік, займаючи при цьому понад 50 % цієї ніші світового ринку («Антонов» – близько 30 %). Судячи з реакції російських ЗМІ, у Росії явно стурбовані наміром «Антонова» «приземлити» літаки Ан-124.

А зазначений вище контракт із НАТО на перевезення вантажів надважкими літаками виробництва ДП «Антонов» закінчується в грудні 2016 р. Сьогодні, за інформацією ЗМІ, на перевезеннях літаками «Руслан» «Волга-Дніпро» заробляє близько 600 млн дол./рік, займаючи при цьому понад 50 % цієї ніші світового ринку. На ДП «Антонов» припадає близько 30 % ринку, з якого підприємство отримує 300–400 млн дол./рік. Оцінюючи ймовірність відходу ДП «Антонов» від співпраці з російською «Волга-Дніпро», оглядачі зазначають, що і «Волга-Дніпро», напевно, також буде намагатися укласти його з НАТО в обхід України. Чи не на її користь грає факт міжнародних санкцій, які не дають змоги їй літати до Туреччини і Грузії, а також виключили її з програми США CRAF Air Mobility Command. Знову ж у рамках санкцій компанія виключена зі списку акредитованих постачальників ООН. Крім того, два її літаки з 10 перебувають у фінансовому лізингу в Сбербанку РФ, який входить до санкційних списків. При цьому варто все-таки враховувати наявність сильного російського лобі в NSPA - NATO Support and Procurement Agency, одного з підрозділів НАТО, який курирує проект з авіап перевезень SALIS.

Таким чином, як зазначають оглядачі ЗМІ, техніко-економічні позиції ДП «Антонов» з його сімома літаками, зав'язаними на обслуговуванні в РФ, також не надто міцні. І тільки гарантії країн НАТО та інших західних партнерів щодо технічної підтримки літаків і допомоги в імпортозаміщення, а також пріоритет питань стратегічної безпеки для Альянсу може розвернути ситуацію на користь України. Тобто українська сторона в кращому випадку може радикально обмежити масштаби роботи російського згадуваних вище російських авіаперевізників на міжнародних ринках. Однак перешкодити Росії використовувати «Руслани» на своїй території або ж для здійснення російськими збройними силами міжнародних військових операцій Україна завадити не може. Утім, у цьому випадку всі додаткові ризики й витрати від використання «Русланів», а можливо – і збитки, лягатимуть виключно на російську сторону. І це теж буде успіхом України у відбитті гібридної агресії Росії.

Тим часом наприкінці вересня поточного року ЗМІ, з посиланням на прес-службу ДП «Антонов» повідомили, що Департамент транспорту США дав дозвіл компанії «Авіалінії Антонова» вільно літати в Америку і назад для виконання чартерних вантажних авіаперевезень. Це стало можливим завдяки Угоді про повітряні перевезення, яку було укладено між Україною та США влітку 2015 р., що набрала чинності 8 серпня 2016 р. Компанія вже тривалий час літає і доставляє вантажі в США, сказала керівник прес-служби «Антонов» О. Трофимчук. Однак раніше перед кожним польотом у США потрібно було отримувати дозвіл від Департаменту транспорту США, а також від інших авіакомпаній США, що вони не проти прильоту літака Антонов в Америку. Це істотно знижувало оперативність виконання перевезень, оскільки процедура отримання дозволу займала до декількох днів. Тепер дозвіл вільного польоту в Америку сприятиме посиленню компанії на міжнародній арені вантажоперевізників, зазначає партнер юридичної фірми Анте (з питань авіації) А. Гук. «Це позитивний сигнал для нас від найбільшого ринку вантажоперевезень – США», – констатує він.

Наведене вище свідчить, що у компанії «Авіалінії Антонова» є всі шанси ефективно, з вигодою для себе і для України в цілому конкурувати з російськими авіаперевізниками на міжнародному ринку великогабаритних вантажних авіаперевезень. А це означає, що в цьому сегменті заходи російської гібридної війни проти України виявляються неефективними. Більше того, російські авіаперевізники, що конкурують з «Авіалініями Антонова», можуть навіть частково втратити свої позиції на міжнародному ринку. А це буде, хоч і невелика, але поразка.

Що ж стосується виробництва літаків родини «Ан», то й на цьому напрямі українська сторона поступово позбавляється залежності від поставок російських комплектуючих і, таким чином стає помітно менш вразливою від російської гібридної агресії. Так, у березні заступник секретаря РНБО О. Гладковський повідомив ЗМІ, що Державне підприємство «Антонов» цього року відмовилося від російських комплектуючих, повністю перейшовши на вузли та агрегати від вітчизняних постачальників. «Сьогодні

Україна може самостійно виробляти літаки без участі Росії, хоча ще недавно частка російських компонентів перевищувала 50 %», – поінформував він.

А на початку жовтня цього року з'явилися повідомлення, що ДП «Антонов» виконало випробувальні польоти літака Ан-124-100М-150, обладнаного новими шинами розробки британської Dunlop Aircraft Tyres Limited. Ними планується обладнати парк Русланів і Ан-225 Мрія авіакомпанії Авіалінії Антонова. До того ж ДП «Антонов» вже співпрацює з Dunlop у рамках програми регіональних реактивних літаків Ан-148 / Ан-158. За інформацією прес-служби ДП «Антонов» наприкінці серпня 2016 р. «на Серійному заводі «Антонов» на різних стадіях виробництва знаходилось десять літаків сімейства Ан-148, Ан-158». «Всього портфель замовлень ДП «Антонов» складається з трьох літаків типу Ан-148 для Міноборони України, 10 літаків Ан-178 для авіакомпанії SilkWay Airlines (Азербайджан) і п'ять літаків для Іраку – чотири Ан-148 і один Ан-178. Крім того, за контрактом з компанією з Королівства Саудівська Аравія виконується спорудження літака-демонстратора Ан-132D, який планується пред'явити замовнику в кінці 2016 року. Також укладені попередні угоди на постачання понад 70 літаків сімейства Ан-148, Ан-158, Ан-178 і Ан-132 авіаперевізникам з ОАЕ, Королівства Саудівська Аравія, Китаю. Компанія уточнює, що абсолютну більшість літаків «Ан» оснащено двигунами виробництва ПАТ «Мотор Січ» і ДП Івченко-Прогрес (обидва Запоріжжя). Вимогою деяких іноземних замовників є оснащення літаків західними двигунами. Наприклад, на літаку Ан-132 використовуються двигуни Pratt & Whitney Canada за бажанням замовника», – пояснили в ДП «Антонов».

Також свою зацікавленість в організації збирання транспортних літаків Ан-178 розробки держпідприємства «Антонов» на власних потужностях висловив Азербайджан. У лютому 2016 р. Державне підприємство «Антонов» і Саудівська Аравія підписали остаточну угоду про спільне виробництво літаків марки «Ан». А у квітні цього року ДП «Антонов» підписало з індійською компанією Reliance Defence Limited меморандум про партнерство у сфері військово-технічного співробітництва.

З іншого боку, за повідомленнями російських ЗМІ, що з'явилися у травні 2016 р., Міністерство промисловості і торгівлі Російської Федерації готує до переговорів з українським підприємством «Антонов» про купівлю ліцензії на виробництво літака «Ан-140» на території Росії. У 2015 р. самарський завод «Авіатор» зупинив збірку цього літака через припинення поставок компонентів Україною. Замінити компоненти росіянам поки нічим. Міністр промисловості та торгівлі РФ Д. Мантуров заявив, що ліцензія потрібна для подальшої повної локалізації виробництва на території країни.

Слід зазначити, що в галузі літакобудування Україна доволі ефективно протистоїть російській гібридній агресії. І тепер, для закріплення досягнутих успіхів, на порядок денний виходить вирішення проблеми завантаження замовленнями й інших авіабудівних підприємств, зокрема у Харкові.

Вельми непроста ситуація склалась в українському ракетобудуванні, яке історично має дуже тісні зв'язки з відповідними російськими партнерами.

Тому цілком закономірно можна було очікувати на радикальне погіршення стану української космічної галузі після кардинальної зміни українсько-російських відносин у 2014 р. Не виключено, що такі очікування й мали російські можновладці, розпочинаючи військове вторгнення в Україну та розгортаючи широкомасштабну гібридну війну проти нашої держави. Однак, судячи з повідомлень ЗМІ, подібні очікування не виправдались. Так, за інформацією прес-служби Державного космічного агентства України (ДКАУ), за підсумками першої половини 2016 р. підприємства космічної галузі України збільшили обсяги виробництва в річному вимірі на 47 % – до 1,35 млрд грн. Обсяг реалізованої продукції в першому півріччі зріс на 39,6 %. Частка експорту в загальному обсязі продажів становила близько 60 % – це в 1,5 раза більше порівняно з аналогічним періодом минулого року. ДКАУ зазначає, що основними експортерами є ДНВП «Об'єднання Комунар», ДП «КБ «Південне», ВАТ «Хартрон» і КП «СПС «Арсенал». Зростання виробництва показників галузі забезпечили підприємства зв'язку, інжинірингу та наукових розробок: КП СПБ «Арсенал», ДП «Дніпровський проектний інститут», ДП Науково-дослідний технологічний інститут приладобудування, ДП «КБ «Південне», ДП «Укркосмос». При цьому ЗМІ нагадують, що за підсумками 2015 р. обсяги виробництва в космічній галузі України збільшилися порівняно з 2014 р. на 1,8 % – до 2,9 млрд грн, а обсяги реалізації – на 5,7 % до 3,05 млрд грн.

Щоправда, особливо гостро проблема виходу зі стану стагнації стоїть саме в космічному ракетобудуванні. Однак, схоже, що й тут економічна ситуація має тенденцію до поліпшення. Так, за повідомленням його прес-служби, поширеним у ЗМІ в другій половині жовтня цього року, Державне підприємство «Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова» готується виробляти до 6 ракет-носіїв «Зеніт-3SL» на рік у рамках програми «Морський старт» (Sea Launch). Це стало можливим після зміни власника збанкрутілого комплексу Sea Launch і реанімації цього проекту. Повідомлялось, що новий власник Sea Launch («Морський старт») холдинг S7 Group має намір вивести комплекс із консервації і почати пускову діяльність у кінці 2018 р. У повідомленні прес-служби ДП «Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» наголошується, що першу партію ракет-носіїв ця компанія зможе зробити до літа 2017 р. за умови початку фінансування цього виробництва у жовтні 2016 р. Причому нинішні потужності «Південмашу» дозволяють виробляти від 4 до 6 носіїв на рік. Водночас на «Південмашу» наголошують, що участь у міжнародних комерційних проектах дасть змогу забезпечити розвиток українського космічного машинобудування за рахунок власної діяльності, без прямого державного фінансування.

На перший погляд може видатись парадоксальним, але новий власник Sea Launch («Морський старт») приватний холдинг S7 Group має російське походження і до його складу входить ряд російських компаній (авіакомпанія «Сибір» і ряд сервісних компаній). Утім, кілька років тому під час запускової процедури банкрутства Sea Launch пакет його акцій перерозподілився таким

чином. РКК «Енергія» стало належати 95%, Boeing – 3 %, Aker Solutions – 2 %. Починаючи з 2014 р. «Роскосмос» вів переговори про продаж «Морського старту», у тому числі зі США, ОАЕ, Китаєм і Австралією. Однак вони купувати космодром не захотіли. У результаті приблизно півроку тому стало відомо про інтерес до проекту з боку холдингу S7. У рамках угоди компанія стане власником корабля Sea Launch Commander і платформи Odyssey, де встановлено обладнання ракетного сегмента, а також наземного устаткування в базовому порту Лонг-Біч (США) і товарного знака Sea Launch. Новий власник має намір вивести комплекс з консервації і почати пускову діяльність у кінці 2018 р.

Враховуючи те, що, починаючи з 2014 р. (по суті, з початком російської військової агресії проти України), «Роскосмос» безрезультатно намагався продати «Морський старт», не виключено, що така зміна власника зазначеного комплексу є свого роду компромісним варіантом уникнення російською стороною міжнародних санкцій за окупацію частини української території. Як би там не було, але українська космічна галузь де-факто отримує таким чином певну фінансову підтримку від Росії для свого розвитку з усіма технологічними та соціально-економічними наслідками, що з цього випливають. Причому важливим позитивним моментом з проектом «Морський старт» є те, що тут «Південний машинобудівний завод» фактично отримуватиме кошти від експорту своїх товарів і послуг, а не з державного бюджету, що вигідно всьому українському суспільству. І все це, по суті, також є черговою перемогою України у гібридній війні з Росією.

Також у вересні минулого року в ЗМІ повідомлялось, що американська компанія Boeing планує закуповувати ракетні двигуни та носії виробництва українського конструкторського бюро «Південне» та заводу «Південмаш». За словами керівника Національного космічного агентства України Л. Сабодаша, українські ракетні двигуни та ракетноносії розглядаються як головна альтернатива російським у результаті згорання співпраці з РФ через економічні санкції. Також, за його інформацією, у перспективі – розвиток інших спільних проектів з американським авіакосмічним гігантом. Мабуть реалізація цих планів стає можливою після вирішення фінансових питань, пов'язаних з банкрутством «Морського старту» і подальшою зміною його власника, зазначеними вище.

Крім того, як це не парадоксально, але певні стимули для розвитку деяких сегментів вітчизняного ракетобудування (та деяких інших галузей машинобудування) створила й сама російська агресія проти нашої держави. Ідеться про сферу оборонно-промислового комплексу. Так, 22 березня 2016 р. секретар Ради національної безпеки України О. Турчинов повідомив про початок випробування ракет українського виробництва. Було запущено першу ракету, яка успішно пройшла вогневе випробування. Станом на 29 березня 2016 р. було успішно проведено льотні випробування вітчизняного ракетного комплексу «Вільха». 22 квітня 2016 р. в Україні пройшли чергові випробування ракети тактичного призначення. На початку жовтня цього року ЗМІ повідомили, що Конструкторське бюро «Луч» (Київ) провело успішні

випробування нової системи дистанційно керованої зброї «Сармат» із протитанковими ракетами. І хоча згадані ракети не належать до класу міжконтинентальних, як ті, які випускає «Південний машинобудівний завод», однак освоєння їх промислового виробництва є важливим внеском у розвиток вітчизняного ракетобудування й ефективною реакцією на російську гібридну агресію.

Хоча при цьому слід пам'ятати, що, попри нагальну необхідність розвитку власного ракетобудування для зміцнення обороноздатності України, всі внутрішньоукраїнські поставки ракетної продукції лягають фінансовим навантаженням на державний бюджет. А експорт ракетної продукції дає доходи її виробникам і державі одночасно. За умов гібридної війни, яка, поза всяким сумнівом, матиме доволі затяжний характер, зазначений макрофінансовий її аспект обов'язково треба брати до уваги.

Гібридна агресія Росії спрямована й проти інших галузей українського машинобудування, окрім розглянутих вище. Механізм її реалізації – обмеження доступу українських підприємств на російський ринок, що, урешті-решт, повинно, на думку російських можновладців, завдати цим підприємствам значних збитків і сприяти дестабілізації соціальної ситуації в Україні. Найкращий спосіб захисту для вітчизняних машинобудівників у таких ситуаціях – освоєння нових видів продукції та завоювання нових ринків збуту. І це доволі багатьом з них вдається зробити. ЗМІ, наприклад, нещодавно повідомили, що Новокраматорський машинобудівний завод (НКМЗ) уклав контракт на виготовлення металургійного обладнання для реконструюється сортового стану сталеплавильного заводу в м. Челігоні (Індонезія). Українським проектувальникам потрібно буде спроектувати і виготовити сім клітей для реконструкції сортового стану Danieli (Італія). У 2015 р. НКМЗ збільшив чистий дохід на 15,2 % у порівнянні з 2014 р. – до 2,97 млрд грн, а його чистий прибуток зріс у 2,7 рази – до 952,4 млн грн.

А Старокраматорський машинобудівний завод (СКМЗ) разом з австрійською компанією Plasser & Theurer в жовтні цього року випустив нову дорожню машину для «Укрзалізниці». Як раніше повідомляли в «Укрзалізниці», при виготовленні подібної техніки 50 % комплектуючих виробляється в Україні. Інше українське підприємство – «Енергомашспецсталь» виграло тендер на виробництво ротора турбіни низького тиску масою 88,7 т для поставки в Індію. На «Енергомашспецсталі» заготівля пройде повний цикл виробництва. «Згідно з угодою, підписаним з компанією BHEL, готовий виріб буде поставлено в місто Харідвар (Індія) в січні 2017 р.», – ідеться в повідомленні прес-служби цього підприємства. Звичайно, вище наведено успішні приклади ринкової діяльності українських машинобудівних підприємств. Однак і вони вельми показові, оскільки відображають успіхи української сторони у відбитті російської гібридної агресії.

Гібридна війна з Росією зачіпає й інші галузі української економіки, хоча, мабуть, меншою мірою, ніж ті, що розглянуто вище. Іноді це, певною мірою, пов'язано зі, своєрідним, «фальстартом», зробленого Росією ще до

2014 р. З цього приводу можна згадати заборону на імпорт в Росію з України залізничних вагонів, молочної та кондитерської продукції тощо. Згодом відповідні українські підприємства так чи так адаптувались до російських торговельних обмежень. Втрату російського ринку українські товаровиробники значною мірою замінили пошуками та освоєнням нових ринків в Азії, Північній Африці та Європі. І, здається, цей процес продовжується і далі.

Наприклад, за інформацією ЗМІ, Республіка Ірак може стати постійним покупцем української продукції агропромислового сектору, зокрема соняшникової олії, борошна, яєць, курячого м'яса й зерна. Такої думки дотримуються деякі іракські бізнесмени, висловлюючи свою зацікавленість до співпраці з українськими колегами. Вони звертають увагу на те, що в Іраку не знають українську продукцію, оскільки українські товаровиробники не займаються просуванням своїх брендів, не вкладають кошти в маркетинг. Причому Ірак щорічно на імпорт продовольства витрачає близько 30 млрд дол., тоді як весь обсяг щорічний українсько-іракського товарообороту становить лише 1,5 млрд дол. У цілому українські виробники продовольства мають значні перспективи для виробництва своєї продукції на міжнародні ринки, не звертаючи увагу на російське ембарго.

Таким чином, результати гібридної війни Росії проти України в реальному секторі економіки виявляються не такими успішними для її ініціатора, як на це свого часу міг розраховувати агресор. Більше того, у цій гібридній війні сама російська промисловість несе вагомі втрати, про що свідчить офіційно визнаний спад економіки Росії.

3. Міжнародні відносини Росії у контексті її гібридної війни проти України

Фахівці визнають, що по суті Росія одночасно веде гібридну війну як проти нашої держави, так і проти США та Європейського Союзу. Тому й дії російської сторони в цій війні спрямована не лише безпосередньо на російсько-українські економічні відносини, а поширюється також і на сферу власне російських міжнародних відносин, а також на ті сегменти міжнародних відносин як таких, де безпосередньо чи опосередковано можна завдати більш-менш значної шкоди українській економіці та економіці західних держав. За таких обставин ті чи ті дії російської сторони іноді поширюються на доволі широкий спектр міжнародних відносин.

Росія, наприклад, прагне зробити об'єктом своєї гібридної агресії міжнародні економічні зв'язки підприємств-резидентів України. Зокрема, ідеться про блокування транзиту товарів через територію Росії з України до Азербайджану, Грузії, Вірменії, Казахстану, Киргизстану та ряду інших країн, в результаті чого частина вітчизняних підприємств навіть втрачає ринки збуту своєї продукції, а українській економіці завдаються доволі вагомі збитки. У відповідь на такі дії з боку Російської Федерації Україна направила запит про консультації з Росією у Світову організацію торгівлі

(СОТ) про обмеження українського транзиту. Про це ЗМІ повідомили в середині серпня цього року.

З 10 листопада починаються консультації України та Росії в рамках СОТ щодо обмеження транзиту Українських товарів у країни Центральної Азії. Консультації, які триватимуть протягом 60 днів, – обов'язкова досудова стадія вирішення спору. Якщо протягом цього терміну сторони не знайдуть взаємоприйняттого рішення, сторона, яка ініціювала консультації (тобто Україна), має право вимагати створення третейської групи, для вирішення спору. А наприкінці вересня 2016 р. в українських ЗМІ, із посиланням на Єврокомісара з питань торгівлі С. Мальстрем, з'явилась інформація, що ЄС направив до СОТ офіційний лист про намір приєднатися як третя сторона до тих позовів, які були подані Україною в СОТ з приводу торговельних і транзитних обмежень, запроваджених Росією проти українських підприємств.

Оглядачі нагадують, що, ще до подання до СОТ позову проти Росії з питань перешкоджання транзиту товарів, Україна подавала позов проти Росії до СОТ з питань, пов'язаних з вагонами і залізничним обладнанням. Також на початку листопада ЗМІ, із посиланням на заступника міністра економіки і торгівлі – торгового представника України Н. Микольської, повідомляли, що Україна готує третій позов у СОТ до Росії за фактом обмеження російськими регуляторами імпорту деяких видів української продовольчої продукції. При цьому вона уточнила, що позови щодо продовольчого ембарго, введеного РФ, подаватися не будуть. «Третій позов, який ми готуємо, стосується обмежень імпорту в Російську Федерацію деяких продовольчих товарів походженням з України. Коли ми говоримо про обмеження, то маємо на увазі обмеження Держпроспоживстандарту РФ, або їх фітосанітарних та ветеринарних служб, які стосуються або якості нашої продукції, або упаковки, або її відповідності іншим нормам законодавства», – сказала Н. Микольська.

Однак слід брати до уваги, що позови в рамках СОТ розглядаються доволі довго. І, навіть у разі задоволення зазначених позовів на користь України, це станеться не надто швидко. До того ж після цього вже може постати проблема виконання вимог України. Тому поки варто враховувати як даність певні втрати української сторони на цьому напрямку і вишукувати й інші (крім подання позовів на Росію до СОТ) шляхи відшкодування цих втрат. Ідеться, зокрема, про пошук та освоєння нових ринків збуту для українських товарів і нових схем логістики таких товарів.

Як зазначалося вище, об'єктом російсько-української гібридної війни стали міжнародні відносини двох держав у газовій сфері, де Росія вельми послідовно проводить на міжнародній арені політику, спрямовану на радикальне зменшення ролі України як транзитера російського газу до Європи. Зі свого боку Україна також може вдатися до більш широкого залучення механізмів міжнародних відносин у нафтогазовій сфері для ефективного захисту своїх позицій у гібридній війні з Росією. Наприклад, міністр енергетики та вугільної промисловості І. Насалик запропонував

виставити захоплені Росією українські шельфові родовища на конкурс для укладення угод про розподіл продукції з іноземними компаніями. Він сумнівається, що «Нафтогаз України» зробив правильно, коли подав до міжнародного арбітражу позов проти Росії з приводу захоплення нею українських активів у Криму. На його думку, суди «нічого не заберуть у Росії». А якщо «виставити за законом про розподіл продукції на конкурс ці родовища, нехай увійдуть іноземні фірми, які зможуть обстояти свої обсяги газу», сказав міністр.

З іншого боку пропозиція міністра енергетики та вугільної промисловості І. Насалика теж не бездоганна. Зокрема, постає ряд запитань. А якщо великі нафтогазові фірми не забажають конфліктувати з Росією через зазначені родовища? Чому звернення іноземних фірм до суду (іншого шляху для захисту своїх прав у них немає) буде більш ефективним, ніж звернення України? Звичайно, до міжнародного суду з приводу цих родовищ можуть звертатись і дрібні фірми. Але в цьому випадку виникає проблема джерел фінансування належного юридичного супроводу такого позову. У цілому, зазначене питання має суто фаховий характер і потребує відповідного й детального економіко-правового дослідження стосовно шляхів більш ефективного захисту Україною своїх прав на зазначені родовища. Хоча, якби таким чином і з порівняно невеликими витратами можна було завдати вагомих збитків російській стороні, це було б локальною перемогою України у багатоплановій гібридній війні з Росією.

Утім, Україні в жодному разі не можна відкидати звернення в міжнародні суди як засіб впливу на Росію у цій гібридній війні з нею. Тим більш, що вже є позитивні приклади використання Україною міжнародно-правових важелів на свою користь. Так, на початку жовтня інтернет-видання «Крим.Реаліі» повідомило, що Україна і ЄС внесли корективи в контракт німецької фірми Siemens із російською стороною про постачання електричних турбін на Кубань, якими забороняється використовувати ці турбіни на території Криму. Заступник міністра юстиції С. Петухов заявив, що українська сторона продовжить моніторинг цієї угоди. Представник українського уряду додав, що ЄС оновлює своє інформування європейських бізнес-структур: під час підписання контрактів з Росією у них буде вписано положення, що обмежує використання товарів і технологій, передбачених санкціями, на території Криму. Таким чином, Україна посилила правила виконання режиму санкції торгівлі європейських компаній із Кримом.

Також, слід згадати, що ще на початку жовтня цього року міністр юстиції П. Петренко, виступаючи в парламенті, заявив, що Україна подає позов проти Росії в Міжнародний суд ООН за використання надр на континентальному шельфі в анексованому Криму. Голова Міністерства юстиції також розповів, що триває досудова робота, щоб зафіксувати порушення з боку РФ міжнародної конвенції по боротьбі з фінансуванням тероризму та міжнародної конвенції з ліквідації всіх форм расової дискримінації. «Росія планомірно готувалася до агресії. Тому що вся російська дипломатія, починаючи з 90-х років, цілеспрямовано при

підписанні міждержавних і міжнародних угод, включала в них положення, які дозволяли їй не поширювати на ці угоди право міжнародного суду», – додав він. Міністр також зазначив, що Україна вже направила в Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) п'ять скарг з приводу дій Росії.

Звичайно, у разі позитивних для України рішень за згаданими вище зверненнями до міжнародних судів, у нашої держави з'являться вагомні шанси на відшкодування принаймні частини збитків, понесених через російську агресію, а Росія постане перед загрозою нових вагомних фінансово-економічних втрат. Однак, по-перше, навіть виконання позитивних судових рішень на свою користь Україні ще слід буде домогтись. А, по-друге, розгляд справ у міжнародних судах забирає доволі багато часу, як і виконання їх рішень. Тому, навіть за найсприятливіших для України рішень міжнародних судів і подальшого сприятливого збігу обставин виконання цих рішень, позитивні фінансово-економічні результати українська сторона зможе отримати, мабуть, не раніше, ніж через два – три роки.

Водночас важливим напрямом сучасної російської зовнішньої політики є намагання позбавитись економічних санкцій, запроваджених проти неї США, Європейським Союзом та деякими іншими розвиненими державами через окупацію українських територій у Криму і на Донбасі. Наприклад, у середині жовтня цього року в списках антиросійських санкцій ЄС (порядок запровадження і списки об'єктів санкцій по Криму і Донбасу – різні) перебувало понад 200 фізичних осіб та 70 компаній з Росії. А на початку листопада в інформаційному просторі поширилися повідомлення, що міністри фінансів ЄС домовилися про введення нових адресних санкцій проти так званих кримських чиновників. Таким чином, було розширено санкції, запроваджені проти РФ у 2014 р. після захоплення нею Криму. Повідомляється, що нині у так званому санкційному списку ЄС через захоплення Росією Криму перебуває 151 фізична особа і 37 організацій.

За інформацією ЗМІ, всі зазначені вище санкції вже нині є вельми чутливими для російської економіки та фізичних осіб, проти яких вони запроваджені (а можливо – і не лише для них). Тому скасування чи хоча б суттєве послаблення цих санкцій (якби таке сталося) не лише сприяло б поліпшенню економічної ситуації в Росії, а й було б її вагомим соціально-психологічним і політичним успіхом у гібридній війні проти України. Тому російська дипломатія провадить на міжнародній арені значну роботу, спрямовану якщо не на повне скасування, то хоча б на суттєве послаблення антиросійських економічних санкцій, запроваджених США та Європейським Союзом. Однак, слід наголосити, що насамперед у ЄС є доволі впливові сили, зацікавлені в скасуванні економічних санкцій проти Росії. Адже ці санкції є водночас й певним обмеженням для бізнесу європейських підприємців.

Взагалі, перспективи збереження в повному обсязі згадуваних вище антиросійських санкцій оцінюються експертами доволі неоднозначно. Зокрема, радник Президента України, директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України В. Горбулін наголошує, що

«логіка дій лідерів Франції та Німеччини щодо ситуації в Україні та шляхів її вирішення на даному етапі підпорядкована вочевидь двом обставинам — ситуативній і стратегічній. Ситуативна пов'язана з майбутніми виборами в цих країнах (2017 року в Німеччині відбудуться парламентські вибори, у Франції – президентські) і дуже непростим політичним становищем нинішніх керівників Франції та Німеччини...Стратегічна ж обставина зумовлена проявом двоєдиної внутрішньої кризи, яка спостерігається на Заході. З одного боку, це поступове усвідомлення неможливості довіряти Росії як повноцінному суб'єкту світової політики, з іншого – усвідомлення неефективності “політики умиротворення”, до якої Захід у тій або іншій формі тяжів у своїх відносинах з Росією». Тому, на його думку, «принаймні далекоглядно було б готуватися до того, що з 2017 року багато обставин політичного врегулювання конфлікту на Сході України може змінитися, а отже – ми маємо потребу в адекватному підготовчому етапі до цього процесу» (*Дзеркало тижня. 2016. № 41. С. 4*).

До того ж на позицію не лише країн ЄС, а й інших розвинутих країн, у питанні російсько-українського конфлікту, у цілому, та антиросійських санкцій, зокрема, впливатиме неочікуване обрання Д. Трампа президентом США. ЗМІ в усьому світі рясніють висловлюваннями та оцінками з приводу цієї події. Так, канцлер Німеччини А. Меркель привітала Д. Трампа з перемогою на президентських виборах у США, запропонувавши йому тісну співпрацю. Вона «зазначила, що обидві країни пов'язують спільні цінності, серед яких повага до людської гідності, незалежно від етнічного походження, релігії, сексуальної орієнтації і політичних переконань». А президент Франції Ф. Олланд заявив, що «результати виборів у США відкривають період невизначеності. Цей контекст вимагає, щоб об'єднана Європа висловлювала і проводила свою політику там, де її цінності опиняються під загрозою», – сказав він. Водночас президент Європейської ради Д. Туск і президент Європейської комісії Ж.-К. Юнкер зазначили, що сьогодні як ніколи важливо зміцнити трансатлантичні відносини. «Тільки завдяки тісній співпраці ЄС і США здатні продовжувати змінювати речі на краще і водночас мати справу з безпрецедентними проблемами – зокрема, ІДІЛ, загрозами суверенітету і територіальній цілісності України, змінами клімату та міграцією», – заявили єврочиновники. А голова Європейського парламенту М. Шульц заявив, що очікує непростих відносин із США після перемоги Д. Трампа на президентських виборах. Повідомляється також, що Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг привітав Д. Трапма з обранням на пост президента США і заявив, що «дуже важливо, щоб трансатлантичні зв'язки залишалися сильними. Ми стоїмо перед новими викликами: гібридною війною, кібератаками і загрозами тероризму. Лідерство США важливо, як ніколи». Крім того, він запросив Д. Трампа на саміт НАТО в Брюсселі, який відбудеться у 2017 р.

Зі свого боку російський президент В. Путін надіслав вітальну телеграму Д. Трампу. Він висловив сподівання на спільну роботу з «виведення російсько-американських відносин з кризового стану» і побажав

Д. Трампу успіхів. Він також заявив, що «Росія готова і хоче відновлення повноформатних відносин зі США. Виходимо з того, що це буде непростий шлях, але ми готові пройти свою частину». А прес-секретар президента РФ Д. Песков заявив, що Кремль очікує більшого взаєморозуміння між Москвою і Вашингтоном, зокрема, з питання Сирії.

Таким чином, лідери провідних європейських країн, ЄС, НАТО і Росії висловили свої позиції та очікування у зв'язку з обранням Д. Трампа на посаду президента США. При цьому очевидно, що всі вони очікують на вірогідність доволі суттєвих змін у зовнішній політиці США, хоча й поки, вочевидь, не впевнені у характері та масштабах таких змін.

«Тим часом Республіканська партія перемогла на виборах в Сенат і Палату представників американського Конгресу. Так, у верхній палаті республіканці отримали мінімальну для перемоги кількість місць – 51. Демократи, у свою чергу, зайняли 47 місць. У нижній палаті Конгресу розрив між партіями більш значний: у Республіканської партії 234 місця, в той час як у представників Демократичної – 186 місць».

А заступник голови Адміністрації Президента України К. Єлісєєв заявив, що Україна розраховує на збереження і продовження санкцій проти Росії за президентства Д. Трампа. На його думку, для того, щоб прийняти радикальне рішення про зняття або послаблення санкцій проти РФ президент повинен спиратись на підтримку, Конгресу США. А за результатами цих виборів у Конгрес прихильники України як з боку республіканців, так і з боку демократів. Тому українська сторона сподівається, що санкції проти Росії будуть продовжені, зазначив він.

Що ж стосується власне зовнішньої політики США щодо Росії та України після інавгурації Д. Трампа, то в цілому в цій сфері доволі багато невизначеного. Взагалі, це питання заслуговує на окремих аналіз. У нашому випадку обмежимося декількома суттєвими зауваженнями. Як зазначалось вище, з перемогою республіканців у Конгресі США у правлячій верхівці Америки сформувались потужні політичні сили доволі критично налаштовані до нинішнього зовнішньополітичного курсу Росії. А наміри Д. Трампа зробити акцент на внутрішніх американських проблемах зовсім не означають згоду на послаблення міжнародних позицій США. До речі, деякі російські політики й оглядачі ЗМІ (О. Навальний, О. Невзоров) сумніваються, що Д. Трамп змінить на протилежний курс своїх попередників щодо Росії. Малоімовірно також, щоб США тепер відмовились від участі в НАТО. Радше Д. Трамп домагатиметься від європейських країн збільшення їх військових бюджетів. А це – нові перспективи розвитку військово-промислового комплексу і створення нових робочих місць у США.

Тому не варто очікувати, що одразу після інавгурації Д. Трампа США повністю відмовляться від підтримки України й скасують свої санкції проти Росії. А це, звичайно, на користь України в гібридній війні з Росією. Хоча, з іншого боку, на певні зміни в американо-українських відносинах треба очікувати і відповідним чином до них готуватись.

Водночас агентство Reuters, із посиланням на джерела в дипломатичних колах, повідомило, що Європейський Союз має намір продовжити санкції щодо Росії в грудні 2016 р. Рішення має бути прийнято в грудні, оскільки немає жодних змін у ситуації в Україні. В ЄС вважають, що рішення про продовження санкцій необхідно прийняти до інавгурації нового президента США Д. Трампа, який обіцяв налагодити відносини з РФ. У Брюсселі побоюються, що в січні продовження санкцій натрапить на певні труднощі, через можливу нову позицію США з цього питання, повідомляється в ЗМІ.

При цьому варто згадати про ухваленій ще в жовтні цього року резолюцію Парламентської асамблеї ради Європи (ПАРЄ) «Про політичні наслідки російської агресії в Україні», що містить вимогу до Росії вивести свої війська з території України і засуджує порушення прав людини в Криму. При цьому Європейському Союзу асамблея рекомендувала посилити тиск на РФ, включаючи посилення санкцій, до повного відновлення територіальної цілісності України.

Тому на підставі наведеного вище можна припустити, що обмежувальні санкції ЄС і США щодо Росії через її агресію проти України у їх нинішньому вигляді збережуться до літа 2017 р. У подальшому ж у питанні санкцій імовірні якісь зміни, характер яких поки визначити неможливо. І це тільки підвищує вимоги до якості роботи української дипломатії.

(Закінчення в наступному номері)

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

25 жовтня 2016 р. у Київському університеті права НАН України відбулася III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі».

Співорганізатором конференції виступила Всесвітня організація інтелектуальної власності. У роботі взяли участь провідні науковці, аспіранти, студенти вітчизняних й іноземних наукових установ та вищих навчальних закладів, зокрема Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України, Батумського державного університету імені Шота Руставелі (Грузія), Національного авіаційного університету, Київського економічного університету ім. Вадима Гетьмана,

Університету державної фіскальної служби України, Запорізького національного університету.

Почесними гостями на конференції були: керівник програм Департаменту країн з перехідною та розвинутою економікою Всесвітньої організації інтелектуальної власності (Швейцарія) О. Шевченко; директор департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування Міністерства освіти і науки України А. Шевцов; головний спеціаліст відділу з питань європейської інтеграції та судочинства Департаменту з правових та міжнародних справ Національного центру інтелектуальної власності «Сакпатенті» (Грузія) Е. Секніашвілі; директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України В. Федоренко; помічник президента Національної академії наук України С. Демченко; директор центру інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України Ю. Капіца; перший заступник голови Союзу юристів України, член Правління і Ради Європейського Інституту омбудсман Н. Карпачова; президент Міжнародного інвестиційного центру «Генезис» Р. Мохамад; письменник, науковець, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу Київського національного торгово-економічного університету Х. Роглев.

Із вступним словом на пленарному засіданні виступив ректор Київського університету права НАН України, заслужений юрист України професор Ю. Бошицький, у якому, зокрема, відзначив, що проведення конференції спільно із Всесвітньою організацією інтелектуальної власності в Київському університеті права НАН України передбачає консолідацію зусиль учених та практиків України та світу з розробки стратегії інтелектуальної власності взагалі та тактики здійснення політики в цій сфері в окремих країнах. Україна прагне європейської інтеграції і пристала на концепцію адаптації її законодавства до вимог законодавства країн ЄС, є активною учасницею заходів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) з надання належної правової охорони та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності і активно співпрацює з міжнародною спільнотою для реалізації завдань, які стоять перед співтовариством у цій сфері. Не закрыта дорога для індивідуальної співпраці науковців у межах міжнародних програм та грантів.

На адресу організаторів та учасників міжнародної науково-практичної конференції надійшли привітання, зокрема від генерального директора ВОІВ (Женева, Швейцарія) Г. Френсіса; президента НАН України Б. Патона; міністра освіти і науки України Л. Гриневич; голови Союзу юристів України С. Піскуна.

До учасників конференції з промовою також звернувся О. Шевченко, керівник програм Департаменту країн з перехідною та розвинутою економікою Всесвітньої організації інтелектуальної власності (Женева, Швейцарія), у якій акцентував увагу на діяльності ВОІВ з метою розвитку інновацій та розробки політики у сфері інтелектуальної власності.

У своїх наукових доповідях учасники конференції обмінювалися думками щодо нормативно-правового регулювання інтелектуальної власності та інноваційної діяльності на національному та міжнародному рівні; окремих аспектів удосконалення регулювання відносин інтелектуальної власності; проблем інтелектуальної власності як інструменту розвитку економіки та шляхам їх вирішення; сучасних тенденції розвитку права інтелектуальної власності; особистих немайнових прав інтелектуальної власності в системі немайнових прав людини та ін.

Обрана тематика міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі» стала основою для обміну оригінальними думками із зазначеної проблематики. З доповідями виступили, зокрема завідувач кафедри цивільного та трудового права Київського університету права НАН України Р. Шишка – «*Правова природа рукописів дисертацій*»; доктор технічних наук, професор Інституту інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» П. Цибульов – «*Досвід організації школи інноваційних стартапів*»; професор кафедри цивільного права та процесу Університету Державної фіскальної служби України А. Новицький – «*Значення міжнародної співпраці у сфері охорони інтелектуальної власності для України*»; старший викладач кафедри конституційного, адміністративного, господарського права та процесу Київського університету права НАН України Н. Загіршева – «*Щодо предмету господарського договору трансферу технології*»; кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільного права Запорізького національного університету Д. Луц – «*Реставрація прав на сорти тварин*» тощо (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=263>). – 2016. – 3.11).

***

З нагоди відзначення ювілейної дати 21 жовтня 2016 р. делегація викладачів та студентів КУП НАН України на чолі з ректором Ю. Бошицьким взяла участь у засіданні круглого столу «Угорська революція 1956 року як прояв системної кризи і початок краху прорадянських тоталітарних режимів».

Дискусія за круглим столом відбувалась у будівлі Посольства Угорщини в Україні за участі колишнього міністра закордонних справ Угорщини Г. Єсенскі, Надзвичайного і Повноважного Посла Угорської Республіки в Україні Е. Кешкені, завідувача відділу Інституту історії НАН України, співголови Комісії істориків України та Угорщини члена-кореспондента НАН України С. Віднянського, а також науковців та професорів Інституту історії НАН України, Інституту всесвітньої історії НАН України, Українського інституту національної пам'яті, Дипломатичної академії України при МЗС України, Ужгородського національного університету, Будапештського університету та ін.

У вступній промові ректор КУП НАН України Ю. Бошицький зазначив, що пам'ятні і трагічні події осені 1956 р. залишили незабутній слід не тільки в угорській, а й європейській історії ХХ ст. Вони стали відображенням складних суперечностей повоєнного світу часів розгортання холодної війни та наслідком глибокої соціально-економічної, політичної та духовної кризи в Угорській Народній Республіці. Революція поклала початок краху прорадянських тоталітарно-комуністичних режимів у Центрально-Східній Європі, який успішно завершили народно-демократичні революції кінця 1980-х років минулого століття.

Учасники дискусії дослідили причини, хронологію та наслідки Угорської революції, а також порівняли події тих трагічних днів із сучасною ситуацією в Україні (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=263>). – 2016. – 3.11).

***

28 жовтня 2016 р. у Києві в Малій залі Будинку кіно Національної спілки кінематографістів України відбулася II Міжнародна науково-практична конференція «Екранна творчість в сучасному медіакультурному просторі. Образ шахтарського краю в екранних мистецтвах (історія, теорія, сучасність)», організована Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології (ІМФЕ) ім. М. Т. Рильського НАН України, Асоціацією кінокритиків Національної спілки кінематографістів України й Київським національним університетом театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого за підтримки Державного агентства України з питань кіно Міністерства культури України, Національної спілки кінематографістів України та Національного центру Олександра Довженка. Модерував захід відомий український кінокритик, кінознавець і кіносценарист, президент Асоціації кінокритиків Національної спілки кінематографістів України, заслужений діяч мистецтв України – старший науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв і культурології ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України С. Тримбач.

Учасники конференції – кінознавці, кінотеоретики, історики кіно – обговорили питання формування кінорепрезентації Донбасу (насамперед у радянському кінематографі), які у свою чергу значною мірою формували самоусвідомлення його жителів. Нинішнє переосмислення образу «шахтарського краю», що став своєрідним символом соціально-економічної модернізації радянського суспільства й суспільної фантастики, відбувається за досить непростих умов, у яких узвичаєний у суспільній свідомості конструкт особливого статусу регіону використовується як засіб, що застосовується проти України в інформаційному протистоянні.

Виголошені під час конференції наукові доповіді охопили значний масив кінострічок – від створених наприкінці 1920-х років до найсучасніших. Учені простежили як конструювання героїчного модернізаційного нарративу

«Всесоюзної Кочегарки», так і його деконструкцію та деміфологізацію. Тематика виступів стосувалася, серед іншого, (від)творення образу повоєнного Донбасу в документальних фільмах 1940-х років, прийомів моделювання національної ідентичності у кінострічках про Донбас, методів візуалізації абстрактних понять тощо.

У рамках конференції відбулися дві презентації нових книжкових видань: монографію «Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини» (2016 р.) представив один із її співавторів – завідувач відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України доктор історичних наук, професор С. Кульчицький, а збірку «Кінематографічна ревізія Донбасу» (2015 р.) – кінознавець Національного центру Олександра Довженка А. Онуфрієнко.

На завершення заходу присутні переглянули кінострічку «Квітка на камені», створену режисерами А. Слісаренком і С. Параджановим (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=265>). – 2016. – 10.11).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

3 листопада 2016 р. на офіційному порталі щотижневого видання «Ділова столиця» було опубліковано інтерв'ю директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академіка Е. Лібанової, присвячене сучасним демографічним викликам.

Академік Е. Лібанова розповіла про стандарти ООН щодо проведення перепису населення. За словами вченої, проводити такий перепис рекомендують один раз на 10 років. В Україні він відбувався у 2001 р. Цикл 2010 р. держава пропустила, тому тепер необхідно провести перепис в циклі 2020: це може бути 2019, 2020 або 2021 р.

Україна також не завершила демографічний перехід до сучасного типу демографічного відтворення. Сучасний тип передбачає низьку народжуваність і низьку смертність. Академік Е. Лібанова наголосила, що в державі фіксується низька народжуваність, але, на жаль, ще далеко не низька смертність. Україна відстає від розвинених країн за тривалістю життя на 10–12 років. Якщо говорити про чоловіків, то відставання становить 14–15 років.

Вчена також проаналізувала структуру населення в містах та селах, міграційні процеси, а також різні чинники, що впливають на демографічну ситуацію в країні.

Докладніше читайте в матеріалі «Ділової столиці» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=264>). – 2016. – 8.11).

***

Етимологією займатися під силу не кожному. Це досить важка і марудна справа, тому зараз більше розвиваються «модніші», «легші» напрямки. Про це розповідає мовознавець, професор, завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України В. Лучик. І він знає, що каже, адже, окрім наукової діяльності про гідроніми, словотвір катойконімів, пан Василь уклав два словники «Словник народних географічних термінів Кіровоградщини», «Етимологічний словник топонімів України», і в них не одне десятиліття праці...

Ніхто не знає, скільки в українській мові топонімів. Очевидно, їх сотні тисяч. У колишньому Радянському Союзі їх нараховували близько 3–4 млн. Справа в тому, що значна частина ще не зібрана, але основні проблеми розв'язуються, поглиблюється їхнє вивчення.

Як на мене, весь склад топонімів знати не потрібно, адже багато з них повторюються. Але тут є підводний камінь: вони можуть звучати однаково, але мати різні мотиви появи. Наприклад, топонім «Іванівка»: один може походити від імені «Іван», інший бере початок від прізвища «Іванов», третій – від переселенців, які привезли з собою цю назву. Тому для топонімії дуже важливою є історія місцевості.

Найважливіше, найцінніше і найтяжче дослідити ті назви, які мають давнє походження, адже вони приховують інформацію, яку важко реконструювати, і мовознавці докладають чимало зусиль, щоб докопатися: що ж там стоїть за тими назвами. Докопуються ономасти, які займаються дослідженням власних назв, насамперед за допомогою наукових методів – порівняльно-історичного, етимологічного аналізу, який передбачає вивчення всіх варіантів і назв, що існували протягом історії розвитку того чи іншого об'єкта...

Походження власних географічних назв як наукова проблематика багато кого інтригує, адже біля кожної людини є село, річка, озеро, інші об'єкти, і цікаво, що ж означають їхні назви. В етимологічному словнику топонімів України, який я укладав, взято лише найуживаніші топоніми України за географічною енциклопедією. Я керувався принципом, щоб жодної назви не залишити без пояснення. Бралися до уваги різні мовні та позамовні знаки. Загалом етимологічний підхід ґрунтується на порівняльно-історичному методі, враховує фонетичні, лексико-семантичні, морфологічні, словотвірні, позамовні чинники, що дозволяє пояснити навіть темні назви, – зокрема і дуже давні.

З кожним роком етимологів все менше. Це наслідок розвитку цивілізації. Розквіт був у XIX–XX ст., а потім почали розвиватися «модніші», популярніші, «легші» напрями, тому що не кожному під силу займатися етимологією, це доволі важка й марудна праця. Але перспектива в порівняльно-історичного мовознавства є, бо без нього неможливо пізнати минуле різних мов і культур. Якщо брати топоніміку як науку, то вона дуже тісно пов'язана з історією, тому й потрібно знати, коли, що, де було, які

обставини виникнення назви і розвитку суспільства. Вона має тісний зв'язок із географією, тому що топоніми є географічними назвами. А географічні назви часто виникали за різними фізико-географічними ознаками об'єктів. Наприклад, є містечко Кілія в Одеській області, місцями з майже білою землею. Це відбилося в його назві, яка походить з тюркського кіл – «біла глина, вибілена земля». Ще на початку ХХ ст. географи наполягали, що топоніміка – це географічна наука. Наразі походженням слів займається мовознавство, а позамовним значенням і зв'язком із географічним розташуванням та рельєфом – географи, історики, археологи.

Також потрібно знати і враховувати слов'янські та інші мови, діалекти, але копати потрібно ще глибше. Скажімо, топонім Ума, який відбився в назві міста Умань, був зафіксований лише в ХV ст., але за усіма ознаками (суфікс -ма, корінь у-) є ще індоєвропейським за походженням, виник приблизно у ІІІ тис. до н.е. Такий корінь мав значення «віддалятися», «зникати», тобто у назві відбилася ознака «віддалена місцевість». У Німеччині в басейні Рейну зафіксовано аналогічну назву ще в тисячному році у формі Oumenu, що відповідає слов'янському Умена/Умань.

Найнадійніші для з'ясування походження назви – це писемні свідчення, але давні назви виникали ще в дописемний період. Потрібно використовувати правильну методику, знаходити зв'язки, тому що немає такої назви, яка би не мала аналогів у тій самій чи інших мовах. Це пов'язано з актуальними поняттями, тому якщо тут так назвали географічний об'єкт, то могли назвати іще десь. Вишукуються всі ці зв'язки, враховується мовна структура таких одиниць, з якими спорідненими назвами вони могли бути пов'язані.

Назви вулиць – це різновид топонімів, але ними я займаюся лише принагідно. Серед них багато штучних, вони зазвичай прозорі і не такі цікаві в науковому плані, хоч і бувають винятки. Мені подобається щось давнє, щоб розв'язувати часто недоступну для інших представників науки проблему.

Є різні класи власних назв. Якщо брати населені пункти, особливо нові, то вони мотивовані здебільшого іменами, прізвищами, тобто антропонімами, які найбільш поширені в даній місцевості, тому рясніють на карті Іванівки, Петрівки, Антонівки, Катеринівки тощо. Такі назви виникали найчастіше в ХІХ ст. Наприклад, у моєму селі пан Михайло наймав людей для обробітку свого поля, і ту його частину, яку він виділив для людей, щоб вони там будувалися, заснували поселення, назвали його іменем – Михайлівка, і це історичний факт.

Багато назв пов'язані з властивостями землі – Піщане, Камнівка. Якщо це водні об'єкти, то за кольором чи іншими ознаками води – Біла, Синюха, Жовті Води. Поширеними є населені пункти і водойми, названі за рослинністю – Вербівка, Соснівка, наприклад.

Свого часу відомий ономаст О. Стрижак пов'язував появу назв річок Омельник, Омельничок, що протікають у районі Онуфрієвки, Світловодська, Кременчука, з тюркським словом «емін» – «головна посада», «емінова місцевість». Я з ним не погоджувався, схилившись до зв'язку назви

з омелою – рослинним паразитом. Походження назви від слова омела не виключається, оскільки там поширені осини, тополі з відповідною рослиною, тобто могло бути на момент номінації, що узбережжя було такими деревами насичене. Потім ми уклали словник народних географічних термінів і відшукали в місцевому мовленні омельник – географічний термін, який означав камінь у воді, що обріс мохом, водоростями. Виходить, що річечка, яка характеризувалася сукупністю такого каміння, дістала відповідну назву. Загалом географічні терміни дуже легко переносяться як власні назви на об'єкти. Наприклад, долина – територія, Долина – місто, холм – підвищення, Холм, польське Хелм – місто.

Спадає на думку приклад з російської топонімії, коли до революції була назва Царицино(сучасний Волгоград). Без заглиблення в реальну мотивацію виглядає абсолютно імовірним походження Царицино від цариця, адже є суфікс -ин, який вказує на належність. Проте, виявляється, назва походить від первинного Царасу, в основі якого тюркське словосполучення, де цара – жовтий, а су – вода. Слов'яни, які не зрозуміли тюркську назву, «підлаштували» її під своє, зумовивши зв'язок з хибною мотивацією. Тому довіряти першому, найочевиднішому варіанту у топонімії не можна.

Наприклад, у Криму є кілька річок – Карасівка. Здавалося би, топонім пішов від прізвища Карась чи від назви відповідної риби, а насправді він постав від тюркського словосполучення кара су «чорна вода». У слов'ян воно переросло в Карасівку, яка не має ніякого відношення до реальної мотивації – темного кольору води.

Усі слова колись були похідними, за якоюсь ознакою виникали, проте багато з них із плином часу втрачає цей зв'язок, як і загальні назви. Чому небо називається небом, вода– водою? Зараз цього зв'язку не встановиш. Так само і у деяких власних назвах.

Річок Сорока в Україні кілька: у нижній течії Десни, у басейні Тясмину, у верхній течії Південного Бугу, у верхній течії Дністра, у басейні Західного Бугу, у басейні Прип'яті. У слов'янських країнах Сорок більше немає. Коли я подивився на їхній периметр, то помітив, що він буквально накладається на розташування тих місць, де слов'яни зародилися. Я поставив перед собою питання: це випадковість чи ні? Чому саме по периметру прабатьківщини слов'ян протікають ці Сороки і чому їх більше ніде немає – ані всередині цієї території, ані за її межами.

І тут почалися мої наукові пошуки. Перша ідея була в тому, що це не випадково. Друга ідея – зрозуміти, що ці назви означали. Сорока – це східнослов'янське слово, бо є повноголосся (у західних слов'ян, наприклад, було б Срока, як кровя – корова. У південних теж неповноголосся. Але перед тим воно повинно було мати форму у праслов'янській мові – *Sorka. У багатьох європейських і слов'янських мовах є коріньсор-, який походить від дієслівного *ser- (імена в основі мають -о-, а дієслова -е-; пор. везти – воз, брести – брод), що мав широке значення «текти, обтікати; окутувати щось; сорочка тощо». Як же вона могла стосуватися річок? Річечка тече, обтікає свою землю, водночас, вона відмежовує і захищає від зовнішнього,

іноземного. Звідси, до речі словосорочка, тобто те, що окутує і захищає; пор. народився в сорочці – захищений, своя сорочка ближча до тіла тощо. Оцей корінь, який означає «окутує», «огортає», мабуть, і відбився у відповідних гідронімах по периметру прабатьківщини слов'ян, які жили в Середній Наддніпрянщині і навіть не підозрювали, що ще десь у їхніх споріднених племен є інші річки з назвою Сорока, кожен назвавши так свою територію за відповідною ознакою. Тут і ідея, і семантика, і морфологічне підґрунтя, і словотвірна будова відповідають зазначеній етимології.

Знання багатогранні, але якраз мовознавці трохи вводять у береги цю інформацію, бо якщо взяти XIX ст. – поч. XX ст., то дуже часто цими назвами займалися історики, географи, і вони на свій розсуд, інтуїтивно, опираючись на асоціації, використовували їх для історичних підтверджень. Але ж їхні здогадки не завжди відповідали дійсності. Є так звана народна етимологія. У місцевому мовленні її можна розглядати як елемент фольклору, художні асоціації, образні зв'язки. Але для етимологічної науки воно не те що не має цінності, а навіть часто шкодить, бо інколи на це ведуться навіть фахівці. Наприклад, був такий етнос етруски. І тут історики та географи без всілякої підготовки пов'язували це з руськими племенами, хоча це племена території Дакії, Італії II-I тис. до н. е., і ніякого зв'язку зі слов'янами не мають. І таких назв повно. Можливо, за якимись фактами такі автори мали рацію, але частіше тут мали місце хибні пояснення. А мовознавці вже на це не ведуться, вони дивляться на реальні зв'язки і пояснюють їх. Коли почали застосовувати порівняльно-історичний метод, тоді вже більшість назв отримало об'єктивне наукове пояснення.

Сходознавець-індолог С. Наливайко у своєму словникові про походження давніх назв все пов'язує із санскритом, там такі фантазії, що просто за голову берешся. Наприклад, Одеса – це від Го- «бик», «корова», бо ця місцевість була територією корів і, водночас, ім'я Шіви та його дружини, і -деса (індійське деша) – місцевість, край, країна. Така ознака могла бути мотиваційною, але Одеса виникла недавно, понад 200 років тому, а її назва перенесена в часи моди на античні топоніми з Греції. Коли за цю проблематику взялися мовознавці, то вони відкинули багато фантастичного, надуманого, і зараз є чимало словників та інших праць, які об'єктивно це пояснюють.

Не так давно я зустрів працівника полтавського телебачення, який затято переконував, що Ворскла – це назва, яку дав річці Петро I, коли була Полтавська битва. Мовляв, Петро I плавав по ній і, втопивши підзорну трубу, вигукнув: «Эх, ты, вор скла!» Це фантазія, хоча б тому що Петро не любив і не знав української мови, а російською скло буде стекло. Ця річка згадується як Върьскла ще в літописах XII ст., є тільки варіанти цієї назви, яка походить від іранського орс «світлий», «білий» і тюркського та іранського кол «вода», «річка». Тобто, Ворскла – «світла, чиста річка». Коли такі байки потрапляють у наукові джерела, то дуже дратують науковців.

Не можна щось доводити, що суперечить історичним, природним фактам. Не можна стверджувати, наприклад, що це слов'янська назва

стосовно Карпат, бо цю місцевість первісно заселяли не слов'яни і, можливо, навіть не індоєвропейці. Набагато пізніше тут з'явилися слов'янські назви річок і поселень. Тут проходили трипільці, що мігрували сюди через Альпи і Румунію аж до середнього Дніпра, їх археологи пов'язують з афроазійською макрородиною. Коли на Близькому Сході була посуха, вони шукали придатні для життя землі в Європі.

Проблема перейменування існувала давно. Я був учасником ономастичних конференцій, які в Україні проводяться регулярно, з 1990 р. В Одесі проводили VI ономастичну конференцію, одним з рішень якої було пропонувати владним структурам повернути історичні назви. Перейменовували і раніше, наприклад, був один пан, на його честь було назване село, прийшов інший – перейменовували. Але в радянські часи це ставалося масово: кожен четвертий населений пункт перейменовували, і ці нові топоніми часто повторювалися: Ленінське, Крупське тощо.

На мою думку, ініціатори сучасної хвилі перейменувань вчиняють здебільшого справедливо, не так, як раніше, коли нікого не питали. Але ідеально навряд чи вийде, бо все одно є прихильники різних варіантів, інколи беруть верх емоції, бажання діаспори. Ми живемо в такий час, коли є агресія з боку Росії, що і так привласнила нашу історію і все, що тільки можна. Будь-яка російськомовна назва дасть нерозумним людям привід кричати, що тут є Росія. Наприклад, на Далекому Сході є українські назви, але ми ж не кажемо, що це Україна. Тому цей момент при перейменуванні теж враховують, щоб не давати підстав для територіальних зазіхань.

Кіровоград хотіли перейменувати на Єлисаветград. Так, це історична назва, але, з іншого боку, вона виникла на честь такого ж колонізатора, що ліквідував Запорозьку Січ. Фахівці завжди вагалися, чи залишати історичну назву, якщо є такі історичні моменти. Наша аспірантка висловила, що вагань не повинно бути, власні назви кодують якусь інформацію, впливають на світогляд, тому фахівці мають бути проти такого перейменування. Містам потрібні ідеологічно не заангажовані назви, які б не розколювали суспільство.

Зараз в Україні пріоритетними є природничі науки. Що більше розвинена якась галузь і дає матеріального прибутку, то більше її фінансують. Влада міркує так: що гуманітарії можуть дати суспільству, окрім витрат? На це можна відповісти прикладом із нашого життя. У травні я був у Миколаєві на конференції, і мені запам'яталася думка ректора Чорноморського університету ім. Петра Могили про «неприбутковість» гуманітаріїв, який сказав: «А ви звернули увагу, як Миколаїв, Одеса та інші південні міста не піддалися на провокацію "русского мира", Новороссиї? Це сталося завдяки роботі гуманітарних університетів. Вони не купилися на провокаційні обіцянки. Скільки б коштувало державі, якби вся смуга, від Донецька до Одеси, була захоплена?» Тому україністика і гуманітарні науки загалом сповна виправдовують суспільні витрати на них і заслуговують на всіляку підтримку.

Для ономастів важливо охопити суцільну територію України. Зараз територію вже «підчищає» відділ ономастики, щоб кожна область була описана, щоб можна було створити, наприклад, загальнонаціональний етимологічний словник назв населених пунктів. Немає ще Херсонської, Чернігівської, Житомирської областей, але над цим працюють.

Взагалі перед мовознавцями є великі завдання створити словники. У радянські часи, наприклад, було понад 100 видів словників російськомовних, особливо перекладних – російсько-турецький, російсько-іранський, російсько-китайський тощо. Російська мова була мовою міжнародного спілкування, але фактично державною, тому вона виходила на міжнародну арену, ці словники потрібні були. А в Україні був якийсь десяток таких словників. Насамперед Україна потребує перекладних словників, якщо брати до уваги міжнародні зв'язки. Для себе вона потребує тлумачного словника, тому що фундаментальний 11-томний вже застарів. Зараз працюють над 20-томником, але кошти на нього держава не виділяє в повному обсязі, тому затримується видання цього унікального словника на понад 200 тис. слів.

Для науковців важлива міжнародна співпраця. Тісно співпрацюємо, зокрема беремо участь і проводимо ономастичні конференції, обмінюємось думками, робимо спільні великі проекти. Одним із прикладів міжнародної співпраці є вихід енциклопедії «Слов'янська ономастика», яку на початку цього століття видали в Польщі, і там з усіх слов'янських країн за певною схемою розкривалися питання про власні назви, серед авторів був і я (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=262>). – 2016. – 31.10).

Наукові видання НАН України

Інститут історії України НАН України спільно з центральними державними архівами підготував збірник документів та матеріалів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)».

До збірника увійшли документи та матеріали радянських органів державної безпеки, які відображають депортаційну політику сталінського керівництва в 1940-х роках та віддзеркалюють боротьбу кримських татар у 1950–1980-ті роки за повернення на історичну батьківщину.

Унікальність збірки (загальний обсяг книги складає понад 1000 сторінок) полягає в тому, що в ній вперше на основі нового корпусу архівних джерел відтворені невідомі сторінки післявоєнної історії Криму, висвітлюються економічні та культурні аспекти входження Криму до складу України, розкриваються проблеми репатріації, адаптації й інтеграції кримських татар в український соціокультурний та політичний простір.

Докладніше про збірку читайте в матеріалі газети «День»: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/krym-s-ukrainoy-obshchnost-sudby-na-yazyke-dokumentov> (*Національна академія наук України*

*(<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=263>).
– 2016. – 2.11).*

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Наприкінці жовтня поточного року делегація Національної академії наук України відвідала Китайську Народну Республіку та взяла участь у кількох важливих заходах, що завершилися підписанням двосторонніх українсько-китайських угод у сфері науково-технічного співробітництва.

24–25 жовтня 2016 р. делегація НАН України на чолі з віце-президентом НАН України академіком А. Загороднім відвідала один із провідних і найбільших університетів КНР, який вважається лідером у сфері науки і освіти, – Цзілінський університет (м. Чанчунь, провінція Цзілінь). До складу української делегації увійшли також директор Інституту металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України академік О. Івасишин, заступник директора з наукової роботи Радіоастрономічного інституту НАН України академік В. Шульга та начальник Відділу міжнародних зв'язків НАН України кандидат історичних наук А. Мирончук.

Під час зазначеного візиту було укладено Угоду про співробітництво між Народним урядом провінції Цзілінь, Цзілінським університетом і Національною академією наук України. Документ підписали віце-губернатор провінції Цзілінь Л. Цзіньсію, віце-президент НАН України академік А. Загородній і ректор Цзілінського університету професор Л. Юаньюань.

Угода, укладена завдяки тісній співпраці Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова й Радіоастрономічного інституту НАН України із Цзілінським університетом, передбачає створення на базі згаданого вищого навчального закладу Міжнародного наукового центру з розвитку фундаментальних і прикладних досліджень та сучасних технологій, фінансування якого здійснюватиме китайська сторона. Установа отримає найсучасніше наукове обладнання для досліджень у галузях матеріалознавства, фізики твердого тіла, радіоелектроніки, низьких температур, магнетизму тощо. Роботою центру керуватиме наукова рада, створена на паритетних засадах.

Під час зустрічі з ректором і адміністрацією Цзілінського університету відбулося жваве обговорення перспектив співробітництва між цим університетом і НАН України. Ректор Л. Юаньюань відзначив високий рівень розвитку академічної науки та її значний потенціал. Академік А. Загородній наголосив на важливості двосторонньої співпраці та висловив переконання, що підписання Угоди створить базову платформу співпраці між НАН України та Цзілінським університетом і міцний фундамент для

подальшого розвитку двостороннього співробітництва у сфері науки, техніки, інновацій та надасть йому планомірного й довгострокового характеру.

Члени української делегації зустрілися також з керівництвом Народного уряду та політичної консультативної ради провінції Цзілінь. Учасники перемовин обмінялися думками щодо можливостей і перспектив зміцнення двостороннього співробітництва в різних сферах, що становлять взаємний інтерес, а також підкреслили необхідність зміцнення й розширення взаємовигідного співробітництва в інноваційній і високотехнологічній сферах.

26–28 жовтня 2016 р. віце-президент НАН України академік А. Загородній і начальник відділу міжнародних зв'язків НАН України кандидат історичних наук А. Мирончук на запрошення Народного уряду провінції Гуандун відвідали м. Гуанчжоу, де взяли участь у Міжнародному форумі «Гуандун 2016 – морський шовковий шлях 21-го століття».

Цьогорічний форум, покликаний побудувати нову платформу для всебічного співробітництва КНР із країнами, прилеглими до морського шовкового шляху, включав низку сесій, круглих столів і тематичних конференцій. Зокрема, академік А. Загородній взяв участь у Міністерському діалозі «Співпраця виробничих потужностей та інноваційного розвитку». У своєму виступі він охарактеризував стан і перспективи двосторонньої співпраці установ НАН України з промисловими підприємствами провінції Гуандун, наголосивши на необхідності подальшого розвитку й поглиблення цього напрямку співробітництва.

у рамках форуму відбулося засідання Спільної комісії з науково-технічного співробітництва між НАН України та Народним урядом м. Гуанчжоу КНР, а також перемовини членів делегації НАН України з віце-мером м. Гуанчжоу пані Лі Мін. Учасники засідання обговорили загальний стан і перспективи розвитку двостороннього науково-технічного співробітництва, докладно проаналізували динаміку й характер науково-технічного співробітництва.

Під час цього заходу віце-президент НАН України академік А. Загородній та віце-мер м. Гуанчжоу пані Лі Мін підписали Угоду про співробітництво між Народним урядом міста Гуанчжоу і Національною академією наук України, якою передбачено розширення та поглиблення довгострокового взаємовигідного міжнародного науково-технічного співробітництва між представниками наукових установ, організацій і підприємств.

Крім того, під час форуму представники української делегації провели численні зустрічі й перемовини з керівництвом Народного уряду провінції Гуандун та м. Гуанчжоу, представниками наукових установ і промислових підприємств провінції Гуандун щодо поглиблення та вдосконалення двосторонньої співпраці (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=265>). – 2016. – 8.11).*

Діяльність науково-дослідних установ

Про 80-річну історію Інституту історії України НАН України, його найвагоміші фундаментальні здобутки останні чвертьстоліття, а також проблеми вітчизняної науки, зокрема й соціогуманітаристики, розповів передачі «В кабінетах» «5 каналу» член Президії НАН України, академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, директор Інституту історії України НАН України академік В. Смолій.

За словами вченого, згадана академічна наукова установа пройшла тривалий і непростий шлях. Доля перших співробітників інституту виявилася трагічною: їх репресували 1937 р. – за рік після створення самого інституту. Політичні переслідування науковців тривали аж до початку Другої світової війни. За часів Незалежності України історикам, як і багатьом іншим вітчизняним дослідникам, теж ведеться нелегко. Проте загалом, як зазначив академік В. Смолій, їм пощастило стати свідками й активними учасниками подій новітньої історії: чимало співробітників установи захищають територіальну цілісність, суверенітет і мир у нашій державі в її східних регіонах.

Окреслюючи коло найвагоміших дослідницьких результатів інституту академік В. Смолій як приклади навів кілька фундаментальних історичних праць, укладених і виданих ученими НАН України. Серед цього доробку насамперед 10-томне видання «Енциклопедія історії України» (2003–2013 рр.) – без перебільшення, видатне досягнення вітчизняної соціогуманітаристики, у якому зосереджено всю суму знань про історію України від найдавніших часів до сьогодення. За словами героя передачі, це не лише перший закінчений проект такого масштабу за доби Незалежності Української держави, а й помітний внесок у вітчизняну енциклопедистику як таку. Інша, не менш важлива, праця – ґрунтовне 13-томне дослідження «Україна крізь віки» (1998–1999 рр.). Академік звернув увагу й на одне з останніх видань учених інституту – книгу «25 років Незалежності: нариси історії творення нації та держави» (2016 р.), присвячену 25-й річниці Незалежності України. У виданні висвітлено знакові для новітньої української історії події, а також здобутки і втрати нашої держави за окреслений період. Особливе місце серед праць, підготовлених істориками академії, посідає серія з 20 книг, що аналізують історію Донбасу і є надзвичайно важливими для розуміння сучасних соціокультурних, політичних і економічних процесів у цьому регіоні та їх причин.

Більше про це, а також про великодержавну традицію маніпулювання історичними фактами, питання широкого комерційного розповсюдження академічних книжкових видань, унікальну інститутську історичну бібліотеку

та про проблеми дотримання об'єктивного наукового підходу в історичній науці (в тому числі й про трикутник взаємодії «влада – суспільство – історики») – в інтерв'ю академіка В. Смоля за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=fQZNP6pr8k> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=264>). – 2016. – 7.11).

Кадрова політика НАН України

26 жовтня 2016 р. під час чергового засідання Президії Національної академії наук України президентові НАН України академіку Борису Євгеновичу Патону було вручено перший в Україні Диплом Європейської федерації національних інженерних асоціацій (FEANI) про присвоєння йому Вищого Європейського почесного титулу для інженерів EUR ING.

Вручення відбулося після заслуховування Президією НАН України інформації про роботу Співки наукових та інженерних об'єднань (СНІО) України з Європейської сертифікації інженерів. Із доповіддю з цього питання виступив президент згаданої організації кандидат фізико-математичних наук М. Кирюхін. По закінченні доповіді голова Національного моніторингового комітету доктор технічних наук В. Пархоменко вручив президентові НАН України академіку Б. Патону перший в Україні Диплом Європейської федерації національних інженерних асоціацій (FEANI) про присвоєння йому Вищого Європейського почесного титулу для інженерів EUR ING (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=264>). – 2016. – 4.11).

***

У рамках серії фільмів-інтерв'ю з видатними вченими-медиками України побачила світ стрічка відомого кінорежисера О. Муратова «Академік Сергій Комісаренко. Бесіди з Олександром Муратовим», героєм якої став вітчизняний науковець і дипломат – член Президії НАН України, академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України академік С. Комісаренко.

Під час бесіди академік розповів, серед іншого, про початок своєї наукової кар'єри. За його словами, батьки всіляко заохочували в ньому та братові (нині покійному відомому українському хірургові-ендокринологу академіку НАМН України І. Комісаренку (1933–2013)) потяг до наукової діяльності й опанування іноземних мов. Отримуючи теоретичну медичну освіту, С. Комісаренко вважав за необхідне набути також практичного досвіду, тому понад рік відпрацював фельдшером у бригаді невідкладної

швидкої допомоги. Здобуті навички не раз ставали у пригоді вже тоді, коли він остаточно обрав царину наукових досліджень.

Ще одна важлива сторінка біографії як академіка, так і очолюваного ним інституту – вивчення наслідків аварії на Чорнобильській атомній станції, а саме – впливу малих доз радіації на імунітет людини. У результаті здійснених досліджень, у процесі яких обстежувалися військовослужбовці, які брали участь у ліквідації наслідків цієї катастрофи, вчені дійшли висновку, що радіоактивне опромінення згубно впливає на клітини, що забезпечують протипухлинний і противірусний захист організму. Вказані дослідження, виконані колективом учених під керівництвом академіка С. Комісаренка на початку 1990-х років, було відзначено Кінгстонським університетом (Велика Британія).

Розповів академік і про свою діяльність на посаді заступника Голови Ради Міністрів України (1990–1992 рр.). У той час С. Комісаренко поєднував роботу в уряді з роботою на посаді директора вищезгаданого інституту, і оскільки працювати в академічній науковій установі доводилося вже пізно ввечері – отримав прізвисько «нічний директор». Перший Президент незалежної України Л. Кравчук так описував свої враження від діяльності академіка-урядовця: «Це – перший справжній інтелектуал, який прийшов до Уряду України».

Згодом С. Комісаренка було призначено першим Надзвичайним і Повноважним Послом України у Великій Британії. Там він пропрацював з 1992 до 1998 р. Як згадує сам учений, українське посольство у Сполученому Королівстві довелося розбудовувати практично з нуля. Так, наприклад, нашій державі не було передано у власність жодної з понад 40 будівель, що належали до нерухомої власності СРСР у Лондоні. Проте завдяки клопотанням нового посла українське дипломатичне представництво практично безкоштовно отримало 3 зі своїх 4-х британських будівель – дві у Лондоні та одну в Единбурзі. Особливо теплі взаємини склалися в посла С. Комісаренка з британською королевою – Її Величністю Єлизаветою II. Цьому сприяла дружня пропозиція дипломата щодо участі українських майстрів-реставраторів у відновленні знищеної пожежею частини Віндзорського замку. Історія про розмову посла з королевою стала справжньою легендою в дипломатичних колах. Ще один здобуток С. Комісаренка в новій, на той час, для нього ролі – клопотання про передання антарктичної станції «Фарадей», яку Велика Британія мала намір продати, у власність Української держави. Посол аргументував своє прохання тим, що українські вчені мають тривалий досвід плідних полярних досліджень і бажали б продовжити їх. Британські партнери погодились на пропозицію С. Комісаренка, і в липні 1995 р. було підписано відповідну двосторонню угоду. Так Україна отримала власну антарктичну станцію, яка нині має назву «Академік Вернадський».

Докладніше про це й багато іншого дізнавайтеся з фільму-бесіди, повний відеозапис якого доступний за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=5Qam0YUzwK8> (Національна академія

Здобутки української археології

В історії Східної Європи надзвичайно важливу роль відігравали водні шляхи. Вони сприяли освоєнню територій, визначали систему заселення, слугували транспортними артеріями, формували напрями й вузлові точки торгівлі, впливали на формування міст і державних інституцій на території сучасної України і поза її межами. Раніше основою для пересування водою слугували різноманітні водні транспортні засоби, призначені для перевезення людей, рибальства, транспортування товарів, проведення військових операцій. Однак слід констатувати, що – попри виключну значущість цього питання для розуміння вітчизняної історії – наукових робіт, присвячених його дослідженню, все ще одиниці. Це пояснюється незначною кількістю решток стародавніх човнів в археологічних нашаруваннях. Подібна ситуація – із давньоруським бортництвом, де також існує виразна диспропорція між його важливістю і ступенем дослідженості. Вчені академії – учасники Житомирської археологічної експедиції Інституту археології НАН України, яку очолює старший науковий співробітник відділу давньоруської археології цього інституту кандидат історичних наук А. Петраускас, – вбачають вирішення цієї проблеми у застосуванні методів так званої експериментальної археології.

Варто зауважити, що експериментальна археологія є одним із досить перспективних напрямів вивчення історичної ролі водних шляхів: вона дає змогу розширити джерельну базу й залучити нові методи наукових досліджень, адже в цьому конкретному випадку передбачає створення натурних моделей інструментів, виробничих пристосувань, готових виробів, виробничих процесів, бракованих виробів і відходів виробництва, що можуть бути використані для ефективного дослідження тих нечисленних артефактів, які нині пов'язуються з давньоруським суднобудуванням.

Упродовж 2010–2015 рр. археологи НАН України виконували експериментальні роботи з виготовлення та випробування реплік (точних копій) давньоруського деревообробного інструменту, техніки й технології оброблення деревини, яку могли застосовувати під час виготовлення човнів-однодеревок найпростіших типів. Науковці створили кілька натурних реплік таких човнів та додаткове пристосування до них і, до того ж, спробували пересуватися в цих засобах річками Уборть, Уж, Прип'ять і Дніпро.

З метою докладного вивчення процесу виготовлення стародавніх руських лодій (тобто морських і річкових човнів) розвиненішого типу (з розведеними бортами) вчені запланували: знайти, відібрати та заготувати

відповідну деревину; виготовити човен-однодеревку; розпарити його над вогнем і розвести борти; наростити борти та встановити на човні внутрішню оснастку; сплавити засіб малими притоками Дніпра до місць їх впадання у цю річку і провести човен до м. Вишгород. Вибір місця первинного виготовлення човна в Олевську (Житомирська область), а також початку сплаву (середня течія р. Уборть – права притока р. Прип'ять – права притока р. Дніпро) та кінцевого пункту сплаву (Вишгород) обумовлений повідомленнями писемних джерел давньоруської та пізньосередньовічної доби про те, що човни виготовлялися саме у верхів'ях річок, із яких навесні сплавлялися до Києва і нижче за течією, де й відбувалось їх остаточне оснащування.

З метою виявлення деревини, яка відповідала б умовам виготовлення з неї човна-моноксилі (тобто однодеревки, або довбанки), науковці за вказаний період обстежили лісові насадження в межах Олевського, Ємільчинського та Лугинського районів Житомирщини. Дерев білої верби й осики, придатних до подальшого оброблення, впродовж місяця так і не було виявлено: верби необхідних розмірів не знайшли, а осика, починаючи з діаметра стовбура 0,4-0,6 м, мала струхлявілу серцевину, що унеможливило її подальше оброблення. Тому для створення експериментальної лодії дослідники використали дерево виявленої на околиці Олевська тополі звичайної, стовбур якої мав необхідну товщину, характеризувався відсутністю видимих сучків і був прямим до висоти 10 м над поверхнею землі. Як припускають дослідники, саме велика кількість вимог до деревини, придатної для виготовлення човнів, може бути найімовірнішою причиною того, що і в давньоруський час, і в період пізнього середньовіччя човни-моноксилі сплавлялися до Середнього Дніпра з верхів'їв річок, на берегах яких був значно більший вибір деревини. До речі, для будівництва також не використовували абияку деревину. Наприклад, споруди Києво-Печерської лаври, згідно з даними Києво-Печерського патерика, зводилися з лісу, який сплавляли Дніпром. Цікаво, що подеколи в малих річках, поєднаних із Дніпром, виявляють стародавні човни-однодеревки, які за своїми розмірами (насамперед довжиною) іноді співвідносяться із шириною річок, у яких їх знайшли. Це ставить під сумнів можливість їх ефективного використання на цих річках. Крім того, частина таких суден має виразно загнуті досередини горішню частину та краї бортів, що в перетині уподібнює човен до труби зі зрізаним горішнім краєм і стає на заваді його ефективному використанню. За припущеннями вчених, ці затонулі з різних причин човни-моноксилі призначалися для подальшого сплавання малими річками до середньої течії Дніпра, де на них чекало подальше оснащування.

По закінченні підготовчого етапу археологи перейшли до власне експерименту. Виготовлення човна з колоди за допомогою деревообробних інструментів тривало – з перервами – 4 місяці та відбувалося в кілька етапів: 1) окорювання колоди; 2) нанесення розмітки; 3) оброблення зовнішньої поверхні корпусу човна; 4) встановлення «маячків»; 5) вибір внутрішнього

заповнення; б) замочування виготовленого човна у воді з метою запобігання розтріскуванню й деформації деревини.

Наступним етапом роботи науковців стало розведення бортів човна шляхом його розпарювання для надання стійкості на воді та з метою створення напряду стінок і країв бортів, аби їх можна було надалі наростити. Під час другої спроби вченим вдалося за допомогою вогню, горячої води й розпеченого каміння розвести борти на необхідну ширину. Для кращого зміцнення та збільшення внутрішнього об'єму човна було встановлено три шпангоути, носовий і кормовий бруси, а на них – закріплено по одній нашивній дошці в носовій та кормовій частинах судна.

Човен разом із двома репліками двох човнів менш розвинених типів археологи сплавили від м. Малин по річках Ірша – Тетерів – Дніпро до м. Вишгород.

Учені академії відзначили належну стійкість човна і задовільну швидкість при веслуванні під час перебування човна на воді. Дані, одержані в процесі виготовлення, ходових випробувань та відтворення сплавлення човнів малими й великими річками, можуть бути використані для подальшого вивчення стародавніх водних транспортних засобів і водних шляхів, а самі експериментальні лодії – для розбудови експозиції музею стародавніх водних транспортних засобів в Олевську та використання у музеї-скансені «Древлянський град» (у ролі діючого експонату) **(Національна академія наук України** <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=263>). – 2016. – 2.11).

Наука і влада

2 листопада 2016 р. – напередодні попереджувальної акції протесту науковців – в інформаційному агентстві «УНІАН» відбулася прес-конференція представників профспілки працівників НАН України.

Спікерами заходу стали голова Центрального комітету профспілки працівників НАН України кандидат філософських наук А. Широков, старший науковий співробітник Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України кандидат фізико-математичних наук В. Данько, старший науковий співробітник Інституту харчової біотехнології і геноміки НАН України кандидат біологічних наук С. Співак і науковий співробітник Інституту фізики НАН України кандидат фізико-математичних наук Т. Микитюк.

Пояснюючи причини, що змушують вітчизняних учених уже втретє за поточний рік виходити на акцію протесту, А. Широков наголосив, що через державну політику постійного і дедалі більшого недофінансування української наукової сфери остання, по суті, перебуває у стані кадрового вимирання. Він нагадав, що за останні чверть століття кількість науковців у нашій державі скоротилася втричі, що є одним зі світових антирекордів. І, що

найприкріше, це відбувається тоді, коли такий же показник у розвинутих країнах приблизно за той само період зріс на 20 %. З огляду на відсутність належної державної підтримки тенденція до згортання наукових досліджень в Україні не лише збереглася, а й посилилися: так, лише за 2016 р., який іще не добіг кінця, чисельність працівників Національної академії наук України зменшилася на 4865 осіб. За словами А. Широкова, фінансування вітчизняної науки за залишковим принципом не лише суперечить національним інтересам України, а й прямо порушує норми низки чинних нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Таким чином, фактичний загальний стан галузі не дає нині змоги ні зберегти вже наявний інтелектуальний потенціал, ні, тим більше, примножити його. У той час, як норма видатків на наукову сферу в країнах – членах ЄС становить щонайменше 3–4 % ВВП, реальні обсяги українських бюджетних видатків на ці ж потреби не перевищує 0,18 % ВВП. Однак Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено, що з 1 січня 2020 р. фінансування науки має сягнути 1,7 % ВВП. Тому, на думку А. Широкова, аби принаймні дещо наблизитися до цієї цифри, логічно було б щороку поступово збільшувати обсяги фінансування науки. Зокрема, Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти на своєму засіданні 5 жовтня 2016 р. рекомендував урядові та парламенту встановити цей показник на наступний рік на рівні 0,5% ВВП. Проте 20 жовтня 2016 р. під час першого читання Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» парламент цієї пропозиції, на жаль, не підтримав. А це означає подальше поглиблення кризової ситуації, у якій перебуває українська наука. 26 вересня 2016 р. відбулася зустріч Прем'єр-міністра України В. Гройсмана з науковцями, під час якої останні пояснили свою позицію щодо державної політики в галузі та звернули увагу глави уряду на необхідність надання нагальної підтримки науці (більше про це: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2548>). Вчені все ще сподіваються, що їх позицію буде почуто та враховано. Адже подальше скорочення чисельності співробітників академічних установ і згортання досліджень означатиме, фактично, цілковиту руйнацію та зникнення української науки. Чергового удару по ній може завдати проголошений урядом намір щодо збільшення мінімальної заробітної платні до 3200 грн, яке тільки погіршить і без того скрутне становище науки, якщо не супроводжуватиметься індексацією фонду оплати праці. Тому, підсумував А. Широков, учені змушені знову вийти під стіни будівель органів влади, аби висловити свою незгоду з державною політикою в науковій сфері та відстояти свої права на гідну оплату праці та належні умови роботи.

Як зазначив у своєму слові В. Данько, зменшення фінансування науки відбувається на тлі одночасного зростання бюджетних видатків на інші сфери. Так, наприклад, реформування правоохоронних органів і створення Національної поліції України супроводжувалося збільшенням державних витрат на ці потреби. Водночас, проголошуючи необхідність реформування

наукової сфери з метою підвищення її ефективності та конкурентоспроможності нових вітчизняних наукових розробок і технологій, уряд застосовує цілком протилежний підхід. Тому такий курс загрожує завершитися не реформуванням, а ліквідацією всієї галузі, яка нині тримається лише на ентузіазмі вчених. Але навіть у таких вкрай несприятливих умовах, наша наука все ще демонструє дива витривалості: за співвідношенням показників державного фінансування та кількості публікацій у престижних міжнародних фахових наукових виданнях українські вчені працюють на порядок ефективніше від своїх зарубіжних колег.

С. Співак у своїй промові зосередилася на труднощах, із якими стикаються вчені при здійсненні досліджень. По-перше, значною перешкодою на цьому шляху є застарілість матеріально-технічної бази. Науковці не мають змоги не лише придбати новітнє обладнання, а й поремонтувати вже наявне, в разі якщо воно виходить з ладу. Так, у центрі колективного користування науковими приладами та обладнанням при Інституті харчової біотехнології та геноміки НАН України зламався конфокальний мікроскоп, ремонт якого є наразі недозволеною розкішшю, оскільки коштує близько 150 тис. грн. Витратними є й публікації у рецензованих зарубіжних наукових журналах і участь у міжнародних конференціях. Крім того, впровадженню розробок мають передувати їх ретельна експертиза та випробування. Наприклад, медичні препарати потребують тривалих доклінічних і клінічних досліджень, оскільки йдеться про здоров'я та життя пацієнтів. Тому некоректно вимагати від науковців активного практичного впровадження розробок, не сприяючи їм та інноваційним підприємствам у цьому питанні. «Нормальні [наукові] результати неможливі без належного фінансування», – підкреслила дослідниця.

Про становище молодих українських учених розповів Т. Микитюк. Він поінформував присутніх, що наявних у нашій державі форм підтримки молодих дослідників замало і недостатньо для того, щоб мотивувати їх залишатися працювати в Україні. Віднедавна бракує навіть охочих вступати до аспірантури при вітчизняних наукових установах і вищих навчальних закладах: річна квота державного замовлення за багатьма спеціальностями так і не заповнюється. Триває та активізується вплив молодих кадрів за кордон.

Відповідаючи на запитання журналістів вітчизняних ЗМІ, спікери прес-конференції висвітлили також проблеми взаємодії між наукою, владою та бізнесом (зокрема розповіли про необхідні стимули, преференції та податкові важелі, які мають бути ініційовані урядом і парламентом та спонукати підприємців до практичного провадження інновацій на своїх виробництвах), загрозу подальших скорочень працівників академічних наукових установ, навели статистику щодо обсягів фінансування роботи одного науковця й наукової сфери загалом у розвинених країнах світу, а також поінформували про перебіг і підсумки відвідання Прем'єр-міністром України В. Гройсманом

експозиції науково-технічних розробок установ НАН України в рамках ІХ Міжнародної виставки LABComplex. Аналітика. Лабораторія. Біотехнології. HI-TECH та VII Міжнародної виставки обладнання та технологій для фармацевтичної промисловості PHARMAtechExpo і виставки-презентації науково-технічних розробок і технологій НАН України «Наука – обороні та безпеці держави» (докладніше про це: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2598>) (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=263>)). – 2016. – 3.11).

***

3 листопада 2016 р. у Києві під будівлею Верховної Ради України відбулася попереджувальна акція протесту науковців, організована профспілкою працівників НАН України.

Захід мав на меті привернути увагу парламентаріїв до критичного стану української науки, спричиненого її постійним значним недофінансуванням. Розпочинаючи акцію протесту, голова профспілки працівників НАН України кандидат філософських наук А. Широков коротко розповів про становище вітчизняної науки й окреслив основні вимоги протестувальників до державної влади. Серед таких вимог: по-перше, виконання норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (зокрема статей 36 і 48 цього закону, які стосуються поступового збільшення оплати праці науковців, а також обсягів бюджетного фінансування науки загалом); по-друге, врахування у проекті Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» пропозицій Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (від 5 жовтня 2016 р.) щодо збільшення бюджетних видатків на фінансування наукової сфери загалом і Національної академії наук України зокрема; по-третє, цілковите забезпечення необхідного фонду оплати праці з урахуванням змін в оплаті праці в бюджетній сфері, які мають відбутися з 1 грудня 2016 р. та наступному році (докладно про стан української науки та вимоги вчених до органів державної влади представники профспілки працівників НАН України поінформували журналістів вітчизняних ЗМІ під час прес-конференції в інформаційному агентстві «УНІАН» напередодні акції:

<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2636>).

Перед учасниками акції виступили також представники наукових установ НАН України, зокрема Інституту мікробіології та вірусології ім. Д. К. Заболотного, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка, Видавництва «Наукова думка» НАН України.

Наприкінці акції голова профспілки працівників НАН України А. Широков поінформував присутніх про те, що представники профспілки мають намір зустрітися з народними депутатами України й обговорити проблеми фінансування наукової сфери. Про результати зустрічі буде

повідомлено згодом. А. Широков також повідомив про планування наступної акції протесту на середину листопада цього року (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=263>). – 2016. – 3.11).

***

Гостем передачі «Громадська хвиля» на «Громадському радіо» стала директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова.

Під час інтерв'ю академік Е. Лібанова розповіла про наслідки збільшення мінімальної заробітної плати в Україні у 2017 р., а також вплив такого кроку на економіку держави. За словами вченої, таку ініціативу уряд мав впровадити ще 10 років тому. Обравши на початку 1990-х років ринкову модель економіки, очільники країни мають не так багато важелів регулювання оплати праці. Найбільш очевидним кроком є підвищення мінімальної заробітної плати. Також держава може істотно підвищити заробітну плату в бюджетній сфері в розрахунок на те, що приватний сектор на це відреагує. Україна обрала перший варіант.

На думку Е. Лібанової, позитивним наслідком такого кроку є те, що через рік люди будуть отримувати менше у вигляді субсидій і більше – у вигляді заробітної плати. Однак очікувати значних змін не варто. Новація торкнеться переважно людей, які сьогодні отримують менше ніж 3200 грн на місяць, а їх кількість незначна. Якщо говорити про приватний сектор, то питома вага витрат на робочу силу, яку раніше називали собівартістю продукції, не становить загрози, адже заробітна плата не є чинником інфляції і банкрутства підприємств в Україні.

«У нас недоплачують людям. Є такий індикатор, як співвідношення мінімальної заробітної плати із середньою. Міжнародна організація праці рекомендує, щоб цей показник був на рівні 50 відсотків. В останні роки в Україні ми допрацювали до того, що це співвідношення в легальних параметрах становить 29%. Тому це був прямий обов'язок держави – підняти мінімальну заробітну плату», – підсумувала академік Е. Лібанова.

Докладніше на сайті «Громадського радіо» за посиланням: <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/minimalnu-zarplatu-trebulo-pidnyaty-shche-10-rokiv-tomu-ella-libanova> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=263>). – 2016. – 3.11).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Т. Гранчак, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Теоретичні підходи до проблеми консолідації української нації

Російська агресія проти України актуалізувала проблему забезпечення умов для існування України як незалежної суверенної держави. Однією з таких умов є соборність або консолідація нації.

У вітчизняній науковій літературі питання консолідації української нації досліджувалися з різною інтенсивністю, починаючи з моменту набуття Україною незалежності. І це не дивно, враховуючи складний історичний шлях, який пройшла Українська держава на шляху до своєї незалежності в новий час, тривале перебування українських земель у складі різних держав – з різними культурними, мовними, релігійними, економічними, юридичними традиціями – наслідком чого стали відповідні відмінності між різними регіонами нашої країни.

Як зазначає С. Адамович, «унаслідок історичних розломів жителі різних регіонів України мають власні історичні міфи, їх духовний світ складається з відмінних культурно-духовних цінностей, вони є вірними різних релігійних конфесій. Схід, Південь і Захід України мають інакші мовні обличчя, між регіонами України не існує єдності в політичних уподобаннях і баченні зовнішньополітичних пріоритетів»¹.

Варто підкреслити також зауважену С. Адамовичем відсутність консолідації українських еліт, які не готові жертвувати власними вузько владними інтересами в пошуках компромісів і впроваджувати системні реформи задля досягнення консолідації країни.

Навпаки, існуючі в країні розбіжності неодноразово акцентувались, штучно загострювались і використовувались політиками та політичними партіями для зміцнення власних позицій. Так, відповідно до даних експертів Національного інституту стратегічних досліджень, досвід виборчих кампаній засвідчив, що «партії та виборчі блоки у цей час зосереджували увагу переважно на питаннях мовної політики, насамперед це стосувалося пропозицій щодо перегляду статусу російської мови, надання їй статусу державної або офіційної. Політичні сили експлуатували цю проблематику й

---

¹ Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. С. 821.

під час виборчої кампанії 2002 року, 2004 року, не стали виключенням і вибори 2006 та 2007 років»².

Г. Луцишин, розглядаючи роль політичних партій України в процесі національної консолідації, доходять висновку, що націєконсолідаційний потенціал сучасних політичних партій є незначним, що пов'язано із зростанням недовіри громадян України до всіх партій, які представлені у владі. При цьому сьогодні вплив партій частіше деструктивний, зокрема, дослідниця наголошує на деконсолідуючій ролі етнополітичних партій, згадуючи в цьому контексті Демократичну партію угорців України, партію «Русский блок» (попередня назва – партія «За Русь єдиную»), «Партію політики Путіна», «Російську партію Криму» тощо. Такі й подібні до них партії часто загострюють міжетнічні відносини, сприяють протистоянню титульного етносу та національних меншин, посиленню дезінтеграційних процесів у державі³.

На «браку ефективної державної політики у справі національної та суспільної консолідації» як перепоні для згуртування українського суспільства наголошували також Ю. Опалько та Г. Палій⁴.

Загалом, висвітленню різних аспектів соборності присвячені публікації науковців різних галузей знань – істориків, філологів, філософів, соціологів, культурологів, політологів та ін., серед яких праці В. Брюховецького, А. Єрмолаєва, О. Забужко, І. Кураса, М. Поповича, В. Солдатенка, О. Субтельного, С. Телешуна, П. Толочка, П. Шпорлюка та багатьох інших. На дисертаційному та монографічному рівнях проблема консолідації нації в Україні проаналізована О. Пашковою⁵, С. Кульчицьким і Б. Парахонським⁶, С. Адамовичем⁷, Г. Луцишин⁸, дослідницьким колективом Національного інституту стратегічних досліджень⁹, у працях яких проаналізовано як

---

² Проблеми національної консолідації українського суспільства: позиціонування політичних партій. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/236/>.

³ Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 364 с.

⁴ Опалько Ю., Палій Г. Вплив політичних змін на консолідацію українського суспільства / УКРАЇНА: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006. Київ: Нац. ін-т стратег. дослідж., 2006. С. 194–209.

⁵ Пашкова О. Б. Національна ідея як чинник консолідації українського суспільства: дис... канд. наук: 23.00.05. 2008.

⁶ Україна і Росія в історичній ретроспективі: нариси в 3-х т. / Ін-т історії України НАН України; редрада: В. М. Литвин (голова), І. М. Дзюба, Я. Д. Ісаєвич, О. С. Онищенко [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій: т. 3. Кульчицький С. В., Парахонський Б. О. Новітній український державотворчий процес / Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2004. 327 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/UaRu/3/index.htm>.

⁷ Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 884 с.

⁸ Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 364 с.

⁹ Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. Київ: Нац. ін-т стратег. дослідж., 2010. 528 с.

концепції та можливі моделі загальнонаціонального єднання, так і запропоновані реальні кроки до реалізації стратегій, що відповідають сучасним українським реаліям.

Так, О. Пашкова в дисертаційному дослідженні «Національна ідея як чинник консолідації українського суспільства» здійснила політологічний аналіз національної ідеї як консолідуючого чинника сучасного українського суспільства. Дослідницею розглянуто національну ідею в соціально-політичному аспекті як сукупність уявлень щодо консолідації суспільно-політичних сил навколо спільної мети – здобуття державності та розвитку українського суспільства на основі спільних принципів взаємовідносин між особою, суспільством та державою.

Особливу увагу О. Пашкова приділила аналізу об'єктивних та суб'єктивних факторів, які ускладнюють процес формулювання національної ідеї на сучасному етапі, розробці базових критеріїв щодо її сучасного змісту. Г. Луцишин у дослідженні «Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу» (2012 р.) розглядає специфіку етноісторичної, політичної та етнополітичної нації і доходить висновку, що для кожного з цих типів нації властиві свої характерні чинники та підходи до національної консолідації.

Для етнічних націй – це, у першу чергу, мова, національні традиції та культура, національна історія (герої нації та патріотизм), національна та етнічна еліти тощо. Для політичної нації об'єднувальним чинником виступає держава, громадянство, територія. Реаліям сучасної України відповідає етнополітична основа громадянської нації, що передбачає розвиток нації у тісному взаємозв'язку держави, її титульного етносу та національних меншин. Паралельно у взаємозв'язку мають вирішуватись і питання культурної багатоманітності України та питання національної єдності.

У третьому розділі монографії «Етнічні та політичні чинники в процесі національної консолідації України» Г. Луцишин аналізує окремі групи чинників консолідації української нації: політичні, етнонаціональні, соціоекономічні та культурологічні. До етнонаціональних чинників консолідації української нації науковець відносить гармонізацію міжнаціональних та міжетнічних відносин, відносини між етносуб'єктами (титульна нація – національні меншини – корінні народи), а також відносини всередині окремого етносу, що відображають соціально-історичні та політико-економічні умови життя цього етносу, його етнічний статус, норми, традиції, пріоритети та цінності.

За висновком Г. Луцишин, основними складовими консолідаційного процесу в Україні можуть стати розвиток громадянського суспільства, українська мова, спільна історична пам'ять, загальновизнані (на регіональному та загальнонаціональному рівні) національні герої, українська церква, формування центральних органів влади за регіональним принципом. Одним із ключових чинників у розвитку нації та національної консолідації є також громадянське суспільство.

Цю думку продовжує А. Колодій, яка вважає, що «основу громадянської національної інтеграції і консолідації становлять не лише такі формальні ознаки як усвідомлення приналежності до однієї держави, громадянство, а й спільні інтереси та значна міра культурної єдності, яка виникає завдяки формуванню в полікультурному суспільстві значного шару поділюваної усіма культури, яка обслуговує суспільні інститути і яку називають соціетальною. Вона формується навкруг певної етнокультурної серцевини (ядра), без якої, на думку визнаного сучасного дослідника націоналізму Ентоні Сміта, неможлива ні нація, ні стійка національна держава»¹⁰.

Основою для існування такої соціетальної культури А. Колодій називає політику м'якого мультикультуралізму. За її словами, «м'яка, модифікована модель інтегруючого мультикультуралізму, зорієнтована на досягнення етнокультурної справедливості, з низки причин могла би бути найбільш прийнятною для сьогочасної України, якби тільки в українських науковців вистачило наснаги творчо опрацювати зо два десятки досліджень про те, що ця політика означає і що вона дає – у її різноманітних варіантах.

Про прийнятність інтегруючого мультикультуралізму, як моделі національної консолідації на громадянській (політичній) основі, говорять не тільки результати його успішного застосування в деяких зарубіжних країнах, а й загальнозрозумілі та прийнятні формулювання Конституції і законів України, що регулюють міжнаціональні стосунки, а також стан суспільної свідомості у сфері національних відносин. Найголовніше, що це є єдина доктрина, яка передбачає заходи позитивної дискримінації стосовно обділених у минулому культур. Потрібно тільки перенести наголос з меншинних культур (на чому в наших умовах спекулюють політики від найбільшої нацменшини – російської) на розвиток усіх культур, і насамперед соціетальної культури заголовного (домінантного, титульного) етносу, від розвитку якої залежить суспільна інтеграція і сила держави»¹¹.

З висловленими А. Колодій ідеями співзвучні й висновки, зроблені Б. Парахонським, який зазначає, що «в інтересах української держави наполегливо формувати власне українські комунікативні структури взаємодії етносів, хоч це й натикається на жорсткий опір з боку консервативних типів свідомості. Для цього важливо дбати про відродження української культури та її модернізацію, оскільки лише ментальні структури розвинутої й цивілізованої нації можуть слугувати платформою для повномасштабного спілкування представників інших культур»¹².

---

¹⁰ Колодій А. Соціетальна культура як чинник національної консолідації. *Консолідація українського народу: конституційно-правові аспекти*: зб. ст. за матеріалами наук.-практ. конф. 28 лют.–1 берез. 2013 р. Львів, ЛНУ ім. Івана Франка. Львів: Вид-во Львівського університету, 2013. С. 40–54. URL: <http://political-studies.com/?p=941>.

¹¹ Там само.

¹² Україна і Росія в історичній ретроспективі: нариси в 3-х т. Т. 3. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/UaRu/3/index.htm>.

У розділі, присвяченому загальнонаціональній консолідації, колективної монографії Національного інституту стратегічних досліджень «Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку» (2010 р.) поряд із звичними соціокультурними та гуманітарними чинниками консолідації (культурна, освітня та інформаційна політика держави, врегулювання міжконфесійних відносин, формування консенсусу та примирення навколо історичної пам'яті, доступ до культурної історичної спадщини), згадується значущість соціальних та економічних чинників; вказується на «недостатню взаємодію між різними етносами, що населяють Україну» та несформованість політичних механізмів, здатних забезпечити таку взаємодію¹³.

У праці С. Адамовича аналізуються особливості суспільно-політичних процесів у регіонах України в умовах становлення та розбудови соборної незалежної України, обґрунтовуються дезінтеграційні ризики та шляхи об'єднання країни.

Примітно, що вже тоді один з підрозділів монографії був присвячений «Новоросійству» як дезінтеграційному чиннику Півдня України.

Серед чинників, які ускладнюють загальнонаціональну консолідацію навколо національної ідеї, С. Адамович зазначає «стримане» ставлення населення Півдня і Сходу України до діяльності українських націонал-демократів, обумовлене генерованими тодішніми компартійно-державними елітами цих регіонів за допомогою пропаганди страхами українізації і можливих утисків росіян у складі незалежної держави, значну частку в структурі населення Сходу і Півдня України російської та інших національних меншин, історичні відмінності та значно більшу інтегрованість у систему радянських цінностей цих регіонів, неефективну соціально-економічну, внутрішню та міжнародну політику української влади 90-х років, що певною мірою дискредитувало проект побудови Української держави¹⁴.

Відповідно до існуючих концепцій пропонуються і кроки до розв'язання проблеми консолідації нації. А. Колодій найголовнішими серед напрямів дії та засобів реалізації стратегії консолідації нації на основі формування соціетальної культури визначає: 1) виховання національних почуттів (за допомогою міфів, символів, свят, історичної освіти); 2) формування єдиного культурного простору і розвиток спільної для всіх громадян соціетальної культури, включно з державною мовою; 3) розв'язання проблем етнонаціональних меншин – як для задоволення їхніх прав та інтересів, так і заради підвищення їхньої лояльності та патріотизму щодо держави і суспільства в цілому.

На переконання дослідниці, якщо українці не спроможуться сформувати єдину соціетальну культуру країни навкруг українського національного ядра, а натомість у країні функціонуватимуть дві культури,

---

¹³ Україна в 2010 році. С. 332–333.

¹⁴ Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток. С. 817.

«то регіональний поділ, котрий поки що не виходить за рамки політико-культурних розмежувань, які існують у багатьох інших країнах, може таки дати глибоку тріщину і перетворитися в розкол, що приведе до творення двох політичних націй в одній країні – при формальному існуванні єдиного громадянства. Чи може встояти дім, розколотий надвоє – питання риторичне»¹⁵.

На думку С. Адамовича, органам влади й українському суспільству в умовах збереження небезпечних для єдності країни регіональних розбіжностей і з метою стирання конфронтаційних уявлень по лінії Схід – Захід необхідно:

- надати реальні повноваження органам місцевого самоврядування з одночасним посиленням їх відповідальності;
- сприяти зміцненню економічних зв'язків між регіонами;
- вести суспільний діалог стосовно проблем, які в міжрегіональному розрізі сприймаються по-різному, і накласти заборону на розпалювання міжрегіональних суперечностей політичними партіями і рухами;
- гуманітарна політика держави повинна формувати образ України як сильної і процвітаючої країни, генерувати нові об'єднавчі символи, що є невіддільним від загального оновлення влади та економічного розвитку;
- сприяти розвитку туризму всередині країни, розробити програму обміну кадрами між регіонами, особливо в освітній галузі;
- шляхом наукового діалогу сприяти формуванню об'єднавчої історичної пам'яті, що дасть змогу поступово консолідувати на духовному рівні українське суспільство.

На значенні державної мови та історичній пам'яті як потужних чинників національної консолідації наголошує і Г. Луцишин.

Щодо відновлення історичної та формування національної пам'яті, то значним, але поки що слабо розкритим потенціалом володіють ті інституції, для яких здійснення меморіальної функції є проявом їхньої сутності, – бібліотеки, архіви, музеї. Ці інституції пам'яті не лише забезпечують збереження зафіксованої в документному вигляді пам'яті нації, виступаючи своєрідним інформаційним геномом спільноти, а й сприяють у процесі обслуговування користувачів відповідному «пам'ятанню» соціумом значущих для його самоідентифікації подій і явищ.

Неодноразово наголошувалось на тому, що бібліотеки є сховищами національної пам'яті, відображеної в документах бібліотечних фондів, її трансляторами в часі від покоління до покоління. Враховуючи специфіку фондів національних бібліотек, саме вони мають стати тим інформаційним підґрунтям, навколо якого відбудуватиметься консолідація національного інформаційного простору.

---

¹⁵ Колодій А. Соціетальна культура як чинник національної консолідації.

Водночас бібліотеки беруть участь у процесі національного «запам'ятовування» (шляхом комплектування і розвитку фондів – формування бібліотечних колекцій, створення власних бібліотечно-інформаційних продуктів) і актуалізації того, що вже було запам'ятовано (через організації доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг). Сьогодні з активним впровадженням в суспільну діяльність інтернет-технологій бібліотеки мають змогу значно розширити свою аудиторію і посилити вплив на користувачів. Останнє актуалізує питання визначення формату і масштабів участі бібліотек у здійсненні політики пам'яті. Особливо це стосується національних бібліотек, фонди яких мають бути такими, що, з одного боку, відображають духовно-інтелектуальний потенціал нації, з іншого – створюють необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечують спадкоємність національної ідентичності.

Специфіка соціокультурного дискурсу національних бібліотек значною мірою залежить від державної політики пам'яті, яка наразі лише частково відповідає потребам сьогодення. Отже, на державному рівні із залученням представників громадськості та експертного середовища має бути визначений консенсусний підхід до формування національної пам'яті та ключові смисли, поширення яких на разі є актуальним для української спільноти.

Загалом, аналіз наявного на сьогодні наукового доробку з проблеми консолідації української нації дає змогу виокремити кілька основних концепцій досягнення соборності: економічну, соціальну, політичну, зовнішньополітичну або європейську, культурну та ідеологічну, а також різні варіанти їх поєднання.

Відповідно до економічної парадигми, в основі консолідації нації мають бути спільні економічні інтереси, така господарська діяльність, проведення якої задовольняло б у підсумку основні потреби її учасників, а також забезпечувало створення сталих економічних зв'язків, які б «зшивали» країну.

Ефективними інструментами для реалізації такої концепції розглядаються поліпшення умов ведення бізнесу та мінімізація корупційної складової, наслідком чого в ідеалі має стати зростання чисельності середнього класу, представники якого менше піддаються популістським впливам, чітко усвідомлюють власні інтереси та є соціально активними.

Сьогоднішні економічні реалії засвідчують, як зазначає Ф. Семенченко, що «ринок і приватна власність стали тією ідеологізованою метою – цінністю, спираючись на яку Влада намагалася і намагається побудувати свою легітимність. Це обумовило селективний підхід до вказаних цінностей, підпорядкування їх критерію доцільності з точки зору реалізації ринкового (власницького) ідеалу. У результаті ті, хто сприймає ринок як ідеологізовану мету, стали апелювати до свободи, по-перше, протиставивши її рівності (часто і справедливості), а по-друге, звівши її до економічної свободи. У свою чергу ті, хто заперечує ринок у якості цінності і самодостатньої мети, виводять (так само функціонально) зі свого заперечення думку про примат

рівності, який протиставляють свободі і зводять, по суті, знову ж таки до рівності економічної. Цей економічний редукціонізм двох головних ідеологій, які протистоять в українському суспільстві, – проринкової і антиринкової – виступає яскравим виразом загальної кризи цінностей, що не дозволяє визначити сенс буття людини як морального і політичного (а не просто господарюючого) суб'єкта»¹⁶.

До цього варто додати проблему відсутності ефективних правових механізмів підтримки функціонування бізнесу, не пов'язаного з владою. Як звертають увагу науковці Національного інституту стратегічних досліджень, «бізнес досі покладається насамперед на забезпечення власних економічних інтересів шляхом прямих контактів з владними структурами, а не на їх публічне обстоювання у рамках діалогу з владою. На практиці це веде до потужного тиску представників бізнесових структур, насамперед великого бізнесу, на процеси прийняття рішень законодавчою та виконавчою владою»¹⁷.

Отже, виважена економічна політика влади, гармонізація принципів ринкової свободи і соціальної справедливості, налагодження в цьому контексті економічного діалогу держави, бізнесу та складових громадянського суспільства за умови побудови ефективної правової системи захисту економічних інтересів сприятимуть консолідації нації. Економічний діалог покликаний виконувати в суспільстві низку системних функцій, серед яких найголовнішими науковці Національного інституту стратегічних досліджень визначають такі:

1. У рамках економічного діалогу бізнес набуває усвідомлення, що він є рівноправним партнером побудови майбутнього нації. Це спонукає представників бізнесу до вдумливого аналітичного опрацювання становища у сфері їхньої професійної діяльності та національній економіці в цілому та кваліфікованих пропозицій щодо побудови державної економічної політики.

2. Ведення соціального діалогу як невід'ємної складової економічного дає змогу встановити дієву систему обстоювання прав найманих працівників шляхом встановлення договірних відносин з бізнесом стосовно рівня оплати та умов праці, при забезпеченні державою дотримання мінімальних соціальних стандартів.

3. Прозорий економічний діалог між владою та бізнесом суттєво знижує ризики ведення бізнесу за рахунок збільшення передбачуваності державної економічної політики як вагомого чинника середовища функціонування бізнесу.

---

¹⁶ Семенченко Ф. Взаємозв'язок політичних та соціально-економічних цінностей як фактор консолідації українського суспільства. *Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації»*. 2011. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/617>.

¹⁷ Щодо організації національного економічного діалогу як засобу суспільної консолідації навколо завдань соціально-економічного розвитку України. Нац. ін-т стратег. дослідж. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/March/02.htm>.

4. Економічний діалог створює підґрунтя для створення сприятливих умов для розвитку пріоритетних галузей не через галузеві преференції чи інші вибіркові заходи, а через утворення комплексу макроекономічних умов та орієнтацію політики, які сприятливі саме для таких галузей.

5. Економічний діалог відіграє роль своєрідного «фільтру» для відокремлення недоцільних для суспільства новацій, у тому числі – тих, які мають корпоративно-лобістське походження, і розробки та запровадження суспільно корисних рішень в економіці, державному управлінні, місцевому самоврядуванні.

Необхідним підґрунтям налагодження такого економічного діалогу має бути дотримання трьох базових принципів:

1. Бізнес має бути законотворчим та соціально відповідальним.
2. Соціальний діалог має враховувати необхідність створення сприятливих умов для функціонування бізнесу.
3. Держава має бути гарантом стабільних та прозорих умов, у яких працює та отримує прибуток бізнес ¹⁸.

Щодо *соціальної* концепції консолідації нації, то, як зазначає О. Оржель, висновки щодо ефективності соціального згуртування були зроблені Департаментом соціального згуртування Ради Європи; досягнення у сфері економічного, соціального та територіального згуртування ЄС висвітлюють Четвертий, П'ятий, Шостий звіти про згуртування ЄС; інші офіційні та робочі матеріали Генерального директорату ЄС із регіональної політики. Науковець також наводить дані досліджень Центру О. Разумкова 2006 р., де 33,4 % висловилися за «істотне підвищення добробуту всіх громадян України» як «чинник, що найбільше об'єднує або може згуртувати народ України в єдину спільноту»; для порівняння, «спільні політичні принципи й ідеї» як об'єднавчий чинник визнали 11,6 % опитаних; «спільну східнослов'янську культурну та історичну спадщину» – 11,5 %; «знання і розуміння української культури і мови» – 8,1 % ¹⁹.

У статті «Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду)» (2012 р.) дослідниця розглядає концепції соціального згуртування Ради Європи та економічного, соціального та територіального згуртування ЄС, побудовані навколо матеріального буття, добробуту націй, народів, територіальних громад. У цих теоретичних конструктах поєднано матеріальне й духовне, згуртування заради добробуту, тривкого розвитку, збалансованого економічного зростання, соціальної справедливості відбувається на основі поваги до людської гідності, свободи, демократії, плюралізму, толерантності, рівності, збереженні культурного і мовного розмаїття.

---

¹⁸ Там само.

¹⁹ Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду). Економіка та держава. 2012. № 8. С. 102–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_8_32.

Так, відповідно до концепції соціального згуртування Ради Європи, підґрунтям для соціального згуртування є добробут, який тлумачиться досить широко як задоволення потреб та доступ до благ і послуг, які вважаються звичайними в цьому суспільстві або громаді: їжа, житло, освіта, медичне обслуговування, транспорт, енергозабезпечення, громадська безпека, свіже повітря, якісна питна вода, рекреаційні можливості, задоволення культурних потреб та ін.

«Соціально-економічне розшарування, необмежений доступ до суспільних благ однієї групи на фоні суттєвого обмеження прав і можливостей інших груп, просторова відокремленість, існування соціальних груп у різних, паралельних, просторах, у яких представники різних соціальних груп не зустрічаються, не стикаються, є гальмом консолідації будь-якого суспільства», – робить висновок О. Оржель²⁰.

На її думку, основою соціального згуртування є взаємодія в межах однієї соціальної групи та між різними групами; між елітами та широким загалом, між політикумом та електоратом, громадянським суспільством тощо. Щодо соціального згуртування, то його в контексті завдань консолідації українського суспільства науковець тлумачить як зближення у процесі взаємодії різних представників українського соціуму (громадян, об'єднань громадян, територіальних громад, соціальних груп, об'єднаних за професійними, релігійними, політичними, етнічними та іншими ознаками), посилення їхньої спроможності до суспільно значущих дій та акцій, до мобілізації та досягнення спільних цілей, утвердження спільних цінностей, захисту себе або інших представників спільноти. Внаслідок соціального згуртування твориться соціальний капітал та інфраструктура для соціальної взаємодії: постає громадянське суспільство, з'являються мережі, платформи, форуми, заснуються рухи, фонди, програми²¹.

Одним із шляхів зміцнення соціального згуртування, за висновками О. Оржель, мають стати конкретні державні ініціативи у сфері гуманітарної політики (освітньої, культурної, соціальної, інформаційної та ін.); другим важливим напрямом є розвиток і посилення громадянського суспільства; третім – налагодження ефективної партнерської взаємодії між владою та громадянським суспільством.

Із соціальною концепцією наряду пов'язана і *політична*, відповідно до якої в основі національного єднання мають бути спільні громадянські, політико-правові цінності, перевага яких мінімізуватиме можливі негативні ефекти від етнічних, релігійних, мовних тощо розбіжностей.

Зокрема, А. Швецова стверджує, що «національна консолідація в Україні можлива і історично перспективна не як суцільне і беззастережне панування українських етнічних чинників, а лише на основі розбудови громадянського суспільства. Лише громадянське суспільство є, так би

---

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

мовити, “соціальним скелетом” новітньої нації, без якого остання перетворюється на вельми аморфний етнічний конгломерат.

У зв’язку з цим можна констатувати, що становлення і розвиток української нації є не етнокультурним, а передусім соціальним і політико-правовим процесом, котрий співпадає загалом із генезисом і розбудовою громадянського суспільства в Україні.

Саме ж громадянське суспільство конституюється перш за все через підпорядкування всіх сфер і ланок життя договірному принципу. Договір як форма встановлення і здійснення відносин є для громадянського суспільства універсальним чинником буття. В ньому виказує себе як спільна воля народу (конституція і правопорядок), так і здатність конкретних особистостей до співпраці та конструктивної взаємодії.

З цим пов’язаний другий момент конституювання громадянського суспільства: цей тип соціуму потребує свідомого індивіда з автономією власної волі. Люди є учасниками громадянського суспільства, яке є витвором їх індивідуальних волей. Його продуктивність – це продуктивність численних індивідуальних існувань, кожне з яких прокладає свій шлях, у підсумку (завдяки спільному порядку) утворюючи спільноту. У підґрунті громадянського суспільства знаходиться здатність до власного волевияву – як індивідуального, так і загальнонаціонального»²². По суті йдеться про необхідність перетворення «населення», що продає свої голоси за гречку, на громадян у цицеронівському розумінні, адже лише останні здатні усвідомити свою потребу в державі як спільній справі та дійти між собою згоди в питаннях права і спільності інтересів.

Відгалуженням політичної парадигми загальнонаціонального єднання є європейська концепція, яка розглядає євроінтеграційну стратегію України як підґрунтя і запоруку розбудови правової, демократичної, особистісно орієнтованої держави.

Культурна концепція передбачає загальнонаціональну консолідацію навколо тих цінностей, які є спільними для переважної більшості суспільства. Саме в рамках культурної концепції може бути розглянута запропонована А. Колодій ідея соціетальної культури нації – тієї, «якою послуговуються офіційні інституції і весь соціум, незалежно від його поділу на етнокультурні, регіональні та інші групи», ...спільної для усіх громадян, об’єднуючої, інтерактивної сукупності певних значень, вірувань, норм і цінностей, символів, форм практики, які, з одного боку, відрізняють один народ від іншого, а з іншого, єднують людей у межах даної спільноти. Саме від розуміння того, що є добрим і бажаним, від системи засадничих цінностей, які у колективній свідомості кожної нації скомбіновані по-іншому, залежить національний проект майбутнього, який ми намагаємось – поки що без великого успіху – витворити. І не витворимо,

---

²² Швецова А. В. Проблема засад національної консолідації в Україні: перспектива новітньої нації. *Культура народів Причорномор’я*. 1999. № 6. С. 463–466. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/92042>.

якщо не збудуємо в країні єдиний культурний простір – силами громадянського суспільства при допомозі держави.

Збалансування етнічної та політичної (громадянської) складових української нації на сучасному етапі передбачає якраз акцентування другої з них, оскільки завдання полягає в тому, щоб політика держави і суспільства сприяли утвердженню загальносуспільної (тобто соціетальної) культури, яку би поділяли всі члени суспільства, незалежно від своєї етнічної приналежності чи регіону, і на якій би вони ґрунтували свою громадянську ідентичність, що надбудовується над етнічними, регіональними, соціальними та іншими ідентичностями²³.

Прихильники *ідеологічної* концепції соборності української нації наголошують на тому, що саме національна ідея виступає духовною основою консолідації. При цьому науковці змушені констатувати, що протягом усього періоду незалежності України українському соціуму так і не вдалося виробити спільну національну ідею.

О. Оржель наводить дані репрезентативного дослідження «Ставлення до національної ідеї в Україні», що його було проведено з 15 по 25 травня 2011 р. компанією Research and Branding Group, за якими 40 % респондентів не змогли відповісти на запитання, у чому полягає національна ідея України; 18 % опитаних вважали, що в Україні немає національної ідеї²⁴.

Сьогодні, незважаючи на велику кількість публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів, високу якість досліджень, присвячених визначенню і формуванню національної ідентичності, пошуку української національної ідеї, залучення до дискурсу про національну консолідацію політиків, моральних авторитетів нації, експертів, науковців, вона залишається неусвідомленою широким загалом громадян – вищезгаданий дискурс не набув офіційного характеру, статусу національної дискусії, до якої вищі посадові особи держави та управлінці залучені разом з пересічними громадянами.

На значення ідеологічного компоненту в процесі національного єднання вказує О. Пашкова. Як зазначає науковець, «у період переростання нації етнічної в націю політичну виникає комплекс ідей стосовно розбудови держави, який називають «національною ідеєю», хоча він фактично є суспільною ідеологією і відображає багатопланові інтереси усіх національностей, що творять політичну націю і адекватну їй державу. Ця консолідуюча суспільна ідеологія спирається на цінності, що забезпечують соціально-політичну консолідацію суспільства. Таким чином, національна ідея постає сукупністю уявлень та поглядів щодо консолідації нації навколо спільної мети – здобуття політичної незалежності, побудови громадянського суспільства, а також процесом політичного пізнання та самореалізації. З одного боку, національна ідея віддзеркалює право нації на самовизначення, а

---

²³ Колодій А. Соціетальна культура як чинник національної консолідації.

²⁴ Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду).

з другого – визначає місце нації у загальнолюдській спільноті, передбачає утвердження в суспільстві загальнолюдських цінностей. Тому національна ідея – це, по-перше, своєрідний національний ідеал, сукупність народних прагнень до кращої організації життя; по-друге, ставлення людини до цього ідеалу; по-третє, орієнтація на досягнення консолідації суспільства»²⁵.

Об'єднувальний потенціал національної ідеї акцентує також Б. Парахонський. Визначаючи націю як «історико-генетичну й комунікативну єдність, що забезпечує цивілізоване життя людини в суспільстві», дослідник підкреслює, що національні ментальні структури забезпечують формування глибинної системи орієнтацій, ціннісної моделі світу, тієї особливої схеми бачення та мовної системи, яка надає можливість створювати висловлювання про речі й події у світі, власні переконання та віру. «Нація в цьому розумінні – це “колективно організована особистість”, яка має власні структури свідомості, що ґрунтуються на історично виробленому досвіді. Як особистість нація вважає себе центром універсуму, дивиться зі своєї власної, а не з якоїсь нейтральної, безособистісної точки зору, як це притаманно, наприклад, науковому мисленню, у зовнішній світ.

Свідомість нації має бути певним чином відцентрована, щоб підтримувати рівновагу різних ментальних та ідеологічних схем, це досягається завдяки системі цінностей та інтересів, що усвідомлюються як національна ідея. Без національної ідеї немає народу, а є сукупність окремих одиниць, кожна з яких має свої бажання і прагнення. І цілком природно, що аби вижити ці одиниці мусять об'єднуватись, створюючи для цього інтегруюче силове поле у вигляді певних колективних форм свідомості первинного рівня. Національна свідомість також є формою колективної свідомості, але найвищого рівня», – ідеться в монографії²⁶.

Визначаючи основні характеристики національної ідеї, Ф. Семенченко підкреслює, що вона має бути:

- раціональною, прагматичною, органічно гуманною, такою, що бачить у людині і суспільстві свої цілі, але ніяк не засоби. Достоїнства особистості визнаються як вищі цінності;

- такою, що базується на демократичній системі цінностей, політичному плюралізмі, вільній ринковій економіці і рівності громадян перед законом;

- такою, що ґрунтується на базових, природжених елементах національної самосвідомості, які визначають самий дух, менталітет, характер українського народу;

- відкритою всьому історичному досвіду, конструктивним елементам минулого і теперішнього;

---

²⁵ Пашкова О. Соціально-політичні фактори консолідації українського суспільства. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 5(61). С. 62–71.

²⁶ Україна і Росія в історичній ретроспективі: нариси в 3-х т. Т. 3. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/UaRu/3/index.htm>.

– відкритою системою, орієнтованою на невідворотність і необхідність розвитку суспільства і людини, самої себе як системи;

– терпимою до інших ідеологій і поглядів, до нового і нестандартного, максимально застрахованою проти перетворення на ще один різновид релігійного, політичного або наукового фанатизму²⁷.

Як зазначає О. Оржель, вітчизняні дослідники звертають увагу також на ті сфери діяльності, що розвивають відчуття належності до національної спільноти, формують національну ідентичність: так, можливість згуртування нації навколо спорту розглядає Н. Пелагеша²⁸; уведення національної ідеї в систему освіти та через неї консолідацію нації, модернізацію та зміцнення держави досліджує В. Кремень у ґрунтовному дослідженні «Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум»²⁹.

Слушним у цьому контексті видається висновок Є. Магди стосовно того, що «консолідація – це спільна праця заради цієї мети. Від того, в чому саме суспільство бачить корені своєї єдності, залежить і форма його консолідації. Суспільство вважається більш-менш консолідованим, якщо окремі його елементи орієнтовані радше на зв'язки між собою, ніж на зв'язки з зовнішніми – щодо всього суспільства – структурами. Ідея консолідації українського суспільства формується нині як ідея такої української державності, в якій можуть бути зацікавлені усі політичні сили, що ведуть діалог між собою і діють в інтересах усього українського народу»³⁰.

Поштовхом до національної консолідації, як зазначав Х. Ортега-і-Гассет, має бути «піднесення життєвого тону нації, пошук і визначення тих стимулів і зусиль, які б спонукали націю, народ до енергійного самоздійснення». Учений також наголошував, що «єдність нації, перш за все, має на увазі налагодження тісного зв'язку між етнічними і політичними групами. У міру розвитку держави, ускладнення державних потреб росте диференціація соціальних функцій і, отже, відповідних органів. От чому люди, які згуртовані в один клас і практикують одне заняття, зобов'язані зважати на інші класи і прошарки, підтримувати з ними співпрацю.

Словом, мають поважати інших, пам'ятаючи про те, що і у них є свої звичаї, забобони і навіть манії, які треба якщо не прощати, то враховувати. Традиція не є вирішальним чинником для нації. Нації утворюються і живуть, доки мають програму на завтра»³¹.

З цією тезою солідарно звучить твердження Е. Ренана: «Нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено й які є

---

²⁷ Семенченко Ф. Взаємозв'язок політичних та соціально-економічних цінностей як фактор консолідації українського суспільства.

²⁸ Пелагеша Н. Є. Спорт як соціокультурний чинник формування національної ідентичності. Стратег. пріоритети. 2009. № 1 (10). С. 62–72.

²⁹ Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. вид. переробл. Київ: Грамота, 2010. 576 с.

³⁰ Магда Є. Сучасні загрози консолідації українського суспільства. Історико-політичні студії. 2013. № 1. С. 107.

³¹ Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори. Київ: Основи. 1994. С. 152.

намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком конкретним фактором: це чітко висловлене бажання продовжувати спільне життя»³².

Отже, проблема консолідації нації має розглядатися як комплексне завдання для всього українського суспільства, яке, якнайменше, має усвідомити потребу в такій консолідації і науково-теоретичним та прикладним шляхами виробити ефективну методику її здійснення. У першу чергу, це стосується української влади і української політичної та інтелектуальної еліти, які мали б виробити стратегічне бачення і тактичні заходи щодо забезпечення соборності держави. Утім, громадянське суспільство на своєму рівні, не чекаючи ухвалення владою відповідних рішень і формалізацію таких рішень у вигляді регулюючих нормативно-правових документів, може сприяти консолідації суспільства, організовуючи просвітницькі заходи, спрямовані на відновлення національної пам'яті, налагоджуючи економічні зв'язки між регіонами, обстоюючи соціальні та політичні права кожного громадянина України.

О. Пестрецова, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Юридичні бібліотеки в глобалізованому світі: аспекти корпоративної взаємодії

У статті розглянуто діяльність інформаційних центрів правового спрямування – юридичних бібліотек, юридичних коледжів, видавців, спеціалізованих інформаційно-аналітичних служб. Описано основні типи корпоративної взаємодії правових інформаційних центрів – асоціації та консорціуми юридичних бібліотек. Досліджено найбільш активні корпоративні об'єднання юридичних бібліотек, виявлено спільні завдання, на реалізацію яких спрямована їхня діяльність.

Ключові слова: бібліотечна асоціація, консорціум, правове інформування, юридичні бібліотеки, корпоративні об'єднання.

Трансформація інформаційних запитів суспільства викликала активний розвиток соціальних інститутів нового типу, покликаних забезпечувати інформаційно-аналітичний супровід економічних, політичних, правових та інших процесів. Одним з перспективних напрямів аналізу інформації, її акумуляції, збереження й надання доступу є правове інформування та інформаційне забезпечення правотворчих процесів, яке забезпечують юридичні бібліотеки, що поєднують традиційні функції бібліотеки з функціями галузевих інформаційних центрів.

Розвиток і поширення юридичних бібліотек досягнув у світі такого рівня, що передбачає утворення професійних об'єднань, орієнтованих на

---

³² Ренан Е. Що таке нація? Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. Київ: Смолоскип, 2006. С. 261.

корпоративну взаємодію. Загалом, проблема діяльності бібліотек у галузі політико-правового інформування знайшла відображення в працях вітчизняних дослідників [1, 2, 3, 5, 9]. Питання бібліотечної кооперації й розвитку електронних інформаційних ресурсів також стало предметом ряду наукових рефлексій [4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13]. Водночас питання кооперації юридичних бібліотек залишилося поза увагою дослідників. При цьому саме юридичні бібліотеки, покликані сприяти розширенню доступу до правових інформаційних ресурсів, можуть, на нашу думку, розглядатися як приклад успішної галузевої кооперації бібліотек.

Глобалізація економіки, політична інтеграція ставлять питання не просто про акумуляцію, обробку, збереження національної правової інформації, а й про створення баз міжнародної юридичної інформації, правову компаративістику, інформаційний супровід транснаціонального права. Відповідно, інформаційно-аналітичні центри правового спрямування активізують корпоративну взаємодію в інформаційній галузі. Сьогодні можна говорити про успішну реалізацію ряду корпоративних об'єднань юридичних бібліотек. Аналіз особливостей їх створення, регіонального охоплення, виявлення специфіки членства, задекларованої мети та здійснюваної діяльності дасть змогу, на нашу думку, визначити стратегію діяльності таких об'єднань і загальні передумови успішної корпоративної взаємодії в галузі інформаційного супроводу правової діяльності, з'ясувати її найбільш перспективні напрями.

Проведене дослідження, спрямоване на виявлення та аналіз основних завдань і напрямів роботи корпоративних об'єднань юридичних бібліотек – переважно у формі асоціацій чи консорціумів, показало, що відповідні процеси мають давню історію: перша у світі Американська асоціація юридичних бібліотек (American Association of Law Libraries, AALL) була утворена 1906 р. Сьогодні асоціації юридичних бібліотек представлені рядом організацій. Серед них Французька асоціація інформаційного та юридичного розвитку (l'Association pour le Developpement de l'Informatique Juridique, L'ADIJ), Британська й ірландська асоціація правових бібліотек (The British and Irish Association of Law Librarians, BIALL), Канадська асоціація юридичних бібліотек (The Canadian Association of Law Libraries, CALL), Південно-африканська організація працівників правових бібліотек (Organisation of South African Law Libraries OSALL), Міжнародна асоціація юридичних бібліотек (International Association of Law Libraries, IALL). Асоціація спеціальних бібліотек (SLA) є глобальною організацією для інноваційних інформаційних професіоналів і їхніх стратегічних партнерів. Для спільного створення, використання, збереження й розповсюдження електронних інформаційних ресурсів, що уможливають поповнення фондів за оптимальною ціною та ліцензійними угодами, а також дають можливість оптимізувати питання хостингу й архівування, юридичні бібліотеки утворюють консорціуми. Так, консорціум юридичних бібліотек Сполучених Штатів, Канади, Великої Британії та Австралії (New England Law Library Consortium, NELLCO, www.nellco.or) орієнтований на забезпечення доступу

до глобальної правової інформації через співпрацю бібліотек для оптимізації ресурсів, оцінювання ризиків і вигод, пов'язаних із впровадженням інноваційних ідей. Середньоамериканський консорціум юридичних бібліотек (The Mid-America Law Library Consortium, MALLCO) об'єднує 27 юридичних академічних бібліотек із 13 центральноамериканських штатів. У 2011 р. у консорціум об'єдналися юридичні бібліотеки штату Огайо з метою спільного придбання або отримання доступу до правових досліджень і довідкових матеріалів, наявних у будь-якому середовищі, створення спільного каталогу існуючих ресурсів, що належать бібліотекам штату, і сприяння обміну цими ресурсами.

Як бачимо, у випадку утворення асоціацій ідеться про форму взаємодії, що має постійний характер і об'єднує учасників, які платять членські внески, на основі спільних професійних завдань та об'єднання інтелектуальних ресурсів для їх реалізації. У випадку консорціумів – про форму взаємодії, орієнтовану на отримання економічної вигоди при вирішенні спеціальних професійних завдань, що об'єднує інтелектуальні, інформаційні та фінансові ресурси учасників [6]. Проведене дослідження також дає підстави для висновку про те, що активно розвиваються різні рівні об'єднань юридичних бібліотек – локальні – на рівні країни чи її частини; регіональні – такі, що охоплюють американський, європейський, африканський чи інший регіон; транскордонні, що об'єднують бібліотеки сусідніх країн, як у випадку американо-канадської чи британо-ірландської асоціацій. Найвищий рівень кооперації – міжнародний, що охоплює як окремі бібліотеки та інформаційні центри, так і може набувати форм об'єднання національних чи регіональних консорціумів або асоціацій.

Важливим також, на нашу думку, є рівень міжпрофесійної, міжвідомчої інтеграції: аналіз членства в названих об'єднаннях юридичних бібліотек доводить, що в усіх випадках ідеться про контингент, що не обмежується бібліотеками, які працюють у сфері правового інформування, а включає і фахівців суміжних спеціальностей. Ідеться про широке коло організацій: видавців, юридичні фірми, нотаріусів, судових виконавців і судових експертів, колеги адвокатів; університетські бібліотеки, університети, їхніх викладачів і дослідників; корпоративні юридичні відділи; представники органів центральної й місцевої державної влади. Деякі об'єднання, наприклад Британська й Ірландська асоціація правових бібліотек, уможливають не лише інституційне, а й особисте членство, причому не тільки юристів та інформаційних фахівців, а й, виходячи із завдання подолання інформаційної нерівності, незахищених верств населення – безробітних, пенсіонерів і студентів. Утім, хоча в наведеному вище переліку йдеться про об'єднання різних організацій і навіть персональне членство, саме юридичні бібліотеки виступають інституційною основою для різного роду колаборативних об'єднань у галузі правового інформаційного забезпечення.

Аналіз програмних документів та інших повідомлень, що висвітлюють напрями, завдання, результати та іншу специфіку діяльності, опубліковані на офіційних сайтах досліджуваних об'єднань, дає змогу виявити спільні

завдання, на реалізацію яких спрямована їхня діяльність.

Це, по-перше, забезпечення інформаційних майданчиків для фахівців, що працюють з інформацією правового змісту в бібліотеках або інформаційних центрах. Так, серед своїх стратегічних завдань асоціація AFJE декларує прагнення бути місцем підготовки інформації та обговорення основних поточних питань у компетенції корпоративних юристів.

По-друге, підвищення й розвиток практичної участі бібліотек у правових комунікаціях. Варто звернути увагу і на діяльність Британсько-ірландської асоціації правових бібліотек, що здійснює практичну підтримку та надає консультації через здійснення правового інформування впливовими фахівцями в публікаціях, у тому числі в бюлетені BIAL та за допомогою «Довідника з управління правовою інформацією» (Handbook of Legal Information Management), який пропонує органам влади сучасну, передову практику з ключових питань правової інформації та охоплює нові інформаційні технології, у тому числі соціальні мережі.

Важливим напрямом діяльності є сприяння професійній комунікації фахівців юридичних бібліотек – асоціації виступають «точкою зустрічі та обмінів», зокрема, через щорічні конференції. Так, з розглянутих 10 корпоративних об'єднань у програмних документах про проведення щорічних конференцій заявляють шість із них. На обговореннях також порушуються ключові питання, що впливають на професію, пов'язану з правовою інформацією. Крім того, Міжнародна асоціація юридичних бібліотек (IALL) забезпечує міжнародний форум для професійної комунікації International Journal of Legal Information (Міжнародний журнал правової інформації, тричі на рік) та обмін правовою інформацією фахівців в усьому світі. Корпоративні об'єднання мають на меті заохочення стратегічного використання інновацій і творчості для успішних рішень, зокрема виявлення й просування кращих практик, що підвищують продуктивність роботи. Асоціації юридичних бібліотек спрямовані на просування мережі, професійний розвиток і кар'єрне зростання всіх юридичних бібліотекарів та просування власне юридичних бібліотек.

Важливим аспектом, що його здатна забезпечити саме кооперація зусиль різних установ, які працюють із правовою інформацією, є забезпечення міждисциплінарного підходу до питань, актуальних в інформаційному суспільстві, зокрема юридичних питань, порушених у контексті розвитку технологій. Об'єднання юридичних бібліотек встановлюють міцні зв'язки з міжнародними правовими інформаційними асоціаціями; приділяють увагу просуванню юридичної освіти шляхом створення освітніх програм для іноземних і міжнародних правових систем по всьому світу, підтримки освітніх та професійних можливостей юристів з інформаційного та ІТ-права, особливо країн, що розвиваються, надаючи фінансову підтримку у вигляді стипендій і стажування.

Загалом, можна констатувати, що всі подібні асоціації також мають на меті сприяти глобальному співробітництву на некомерційній основі бібліотек та інших установ і організацій, що займаються забезпеченням міжнародного

співробітництва в галузі юридичної бібліотечної справи; проведенню наукових досліджень з правових проблем, організації міжнародних наукових контактів між працівниками юридичних бібліотек і правознавцями з різних країн; підготовці бібліографічних проектів на міжнаціональній основі тощо. Надзвичайно важливо звернути увагу й на роботу асоціацій щодо відстоювання безкоштовного постійного доступу громадськості до урядової правової інформації та участь у розробці політики й законодавства, що стосується доступу до правової інформації.

Отже, роль спеціалізованих об'єднань як організуючої інформаційної структури вбачається у виконанні посередницьких функцій між учасниками професійної комунікації, забезпеченні спеціальних потреб користувачів. Не менш важливою є роль, що її відіграють консорціуми у створенні єдиного інформаційного простору для групи бібліотек, ефективного впровадження нових технологій і пропозицій нових послуг для користувачів, що сприяє посиленню інформаційної безпеки як на національному та регіональному, так і на глобальному рівнях.

Література

1. *Іванова Н.* Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань [Електронний ресурс] / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – Вип. 26. – С. 81–87.

2. *Іванова Н.* Удосконалення експертно-правового супроводу демократичних трансформацій в умовах розвитку електронних технологій [Електронний ресурс] / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип. 23. – С. 164–172.

3. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с.

4. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток : [монографія] / Онищенко О. С. [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 203 с.

5. *Пестрецова О.* Бібліотечні центри правової інформації: досягнення і перспективи діяльності [Електронний ресурс] / О. Пестрецова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 540–548.

6. *Половинчак Ю.* Бібліотечні об'єднання як чинник формування єдиного бібліотечного простору / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 58–68.

7. *Половинчак Ю.* Бібліотечні консорціуми – перспектива XXI ст.: світовий досвід та вітчизняні реалії [Електронний ресурс] / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 51–61.

8. *Ворошилов О.* Кооперація бібліотечних установ як засіб оптимізації їх діяльності [Електронний ресурс] / О. Ворошилов // Наук. пр. Нац. б-ки

України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 284–294.

9. *Вилегжаніна М.* Задоволення інформаційних потреб користувачів у правовій інформації / М. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2009. – № 4. – С. 18–21.

10. *Вилегжаніна Т.* Кооперація бібліотек: проблеми і переваги / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2006. – № 1. – С. 4.

11. *Чернявська Л.* Кооперація інформаційних ресурсів бібліотечних закладів як фактор удосконалення інформатизації суспільства / Л. Чернявська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2007. – Вип. 19. – С. 172.

12. *Корнілова Є.* Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Є. Корнілова // Бібл. вісн. – 2007. – № 4. – С. 7–12.

13. *Щербак Р.* Регіональна корпоративна бібліотечна інформаційна система / Р. Щербак // Бібл. форум України. – 2007. – № 2. – С. 2–4.

Olga Pestretsova,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Legal Library in a Globalized World: Aspects of Corporate Interaction

The article describes activities of information centers in legal area – law libraries, law colleges, publishers, specialized information and analytical services. The article also describes basic types of corporate interaction of legal information centers – associations and consortia of Law Libraries. The most active corporate association of Law Libraries, identified common challenges for implementation of which their activity is directed were studied.

Activities of specialized associations as organizing information structure on implementation of mediation functions between the members of professional communications, meeting users' specific needs were analyzed. The conclusion is that the Association of Law Libraries, besides its traditional function of storing and providing access to legal information, intends to promote global cooperation of libraries and other institutions and organizations involved in maintenance of international cooperation in the scope of law librarianship on the non-profit basis.

Keywords: Library Association, consortium, providing legal information, legal libraries, corporate associations.

Ольга Пестрецова,

мл. науч. сотр., Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского

Юридические библиотеки в глобализованном мире: аспекты корпоративного взаимодействия

В статье рассмотрена деятельность информационных центров правового направления – юридических библиотек, юридических колледжей, издателей, специализированных информационно-аналитических служб. Описаны основные типы корпоративного взаимодействия правовых информационных центров – ассоциации и консорциумы юридических библиотек. Исследованы наиболее активные корпоративные объединения юридических библиотек, выявлены общие задачи, на реализацию которых направлена их деятельность. Проанализирована деятельность специализированных объединений как организующей информационной структуры по выполнению посреднических функций между участниками профессиональной коммуникации, обеспечения специальных потребностей пользователей. Обоснован вывод о том, что объединение юридических библиотек, кроме традиционной функции – хранения и

предоставления доступа к правовой информации, имеют целью содействие глобальному взаимодействию на некоммерческой основе библиотек и других учреждений и организаций, занимающихся обеспечением международного сотрудничества в области юридического библиотечного дела.

Ключевые слова: библиотечная ассоциация, консорциум, правовое информирование, юридические библиотеки, корпоративные объединения.

Нові надходження до НБУВ

Т. Гришина, провід. бібліограф НБУВ

Нові надходження довідково-бібліографічних видань

1. Библиография работ по истории немцев, изданных в Украине за годы независимости (1991–2012) / сост. Т. Л. Петрова ; науч. ред. А. Айсфельд. – Днепропетровск : Акцент ПП, 2015. – 268 с.

У виданні представлено тематичну бібліографію праць з історії етнічних німців, виданих за роки незалежності України. Довгі роки замовчування про цю групу населення в нашій країні були обумовлені політичними причинами. Тільки зі здобуттям Україною незалежності почався процес відродження національної самосвідомості, який вплинув на відновлення історичної справедливості по відношенню до народів, що постраждали під час тоталітарного режиму.

Ідея створення бібліографічного покажчика виникла у співробітників Інституту українсько-німецьких наукових досліджень, створеного у 1993 р. при Дніпропетровському національному університеті ім. Олеса Гончара (з 2009 р. – Центр українсько-німецьких наукових досліджень) спільно з Інститутом культури і історії німців Північно-Східної Європи при Гамбурзькому університеті Німеччини.

Публікації у виданні поділено на дослідження дореволюційного (1790–1917 рр.), післяреволюційного (1917–1991 рр.) періодів та часів незалежності України (1991–2012 рр.). Кожен з періодів має свою градацію: праці загального характеру, публікації документальних матеріалів, довідкова література, праці з соціально-економічного, політичного, релігійного та культурного життя німецького населення на території нашої країни.

Видання стане у пригоді історикам, науковим співробітникам, студентам та всім хто цікавиться історією німців України.

Шифр НБУВ: Ва798715

Шифр ВДБО: ТЗ(4УКР=432.4)я1

2. Зосимов А. М. Словник українських прізвищ : довід. вид. : у 2 т. / А. М. Зосимов. – Харків : Золоті сторінки, 2015.

Т. 1. : (А–Л). – 578 с.

Т. 2. : (М–Я). – 602 с.

Головним завданням Словника є тлумачення назв прізвищ, їх первісного значення та походження. Складність цього завдання полягає в тому, що нині дослідник має справу з нащадками 20-ї чи більше генерації, і тому розкрити вмотивоване іменування першого носія прізвища не завжди є можливим. Тому тлумачення багатьох назв прізвищ залишається лише ймовірним і може мати кілька вірогідних тлумачень.

Окрім того, протягом усього періоду закріплення та функціонування прізвищ відбулися процеси видозміни (перекручування) прізвищ. До того ж прізвище могло перекручуватися неодноразово, і кінцевий варіант прізвища змінювався до повної невпізнаності з його початковим варіантом.

Автор у своєму дослідженні використав 100 000 українських прізвищ з початку ХІХ ст. і закінчуючи сьогоденням. Джерельною базою словника стали бібліографічні матеріали, телефонні довідники не тільки міст України, але й Росії та Білорусі, словники українських прізвищ Канади і Австралії.

Для полегшення роботи Словник містить список скорочень та умовні позначення використаних джерел літератури.

Шифр НБУВ: С11579/1,2

Шифр ВДБО: Ш141.4-314я2 387

3. Керецман Н. П. Середньовічна церква в іменах, термінах і назвах : глосарій / Н. П. Керецман ; Мін-во освіти і науки, Ужгород. нац. ун-т, Іст. ф-т, Каф. історії стародав. світу і серед. віків. – Ужгород : Говерла, 2015. – 301 с.

Сучасна Європа з її народами і державами, економічним потенціалом, політичними інституціями, правовими традиціями, культурними надбаннями набула стрімкого розвитку в епоху Середньовіччя. Християнство, зокрема католицька церква значною мірою визначили неповторність західноєвропейської цивілізації, стали важливим фактором її єдності. Церква, що сформувалася в лоні римської цивілізації зіграла роль зв'язуючої ланки між античним світом, який гинув і середньовічним, що народжувався.

Установи та інститути церкви – собори, монастирі, ордени, братства, розгалужена і впливова адміністрація і військово-політична організація, церковні податки, велике церковне і монастирське землеволодіння – стали втіленням, важливою складовою частиною і часто двигуном розвитку феодального суспільства. Церква творила феодальну ідеологію, впливала на психологію і соціальну поведінку людини середньовіччя. Саме тому через призму історії церкви можна розглянути найважливіші проблеми становлення, розвитку, характерні риси нової цивілізації, її злети і падіння, здобутки і неминучі втрати.

Глосарій містить 691 статтю, 229 з них – персоналії. Слова, подані у статтях курсивом, вказують на наявність в словнику окремих статей, що їх

пояснюють. Допоміжний апарат містить: перелік Понтифікатів, список використаної літератури, предметний та іменний покажчики.

Шифр НБУВ: Ва794873

Шифр ВДБО: Э37(4)я2 К36

4. Ківшар Т. Бібліологічна спадщина Степана Сірополка (1872–1959) : монографія / Т. Ківшар ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НВЦ Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, 2015. –531 с. : фот.

Традиції української бібліології 20-х років ХХ ст., призупинені в часи тоталітаризму, почали поступово відроджуватися лише наприкінці століття в умовах побудови громадянського суспільства. До наукового обігу повернулися імена визначних українських книгознавців, бібліотекознавців, бібліографів, чії праці становлять значний пласт наукових знань. Серед них – ім'я ученого, громадсько-політичного та культурно-освітнього діяча Степана Онисимовича Сірополка (1872–1959). Педагог, бібліолог, бібліотекознавець, книгознавець, бібліографознавець, культуролог, історик, журналіст, краєзнавець, музеєзнавець, біографіст, публіцист, бібліограф, перекладач та ректор, цей непересічний представник вітчизняної еліти повсякчасно спрямовував свій талант на розвиток наукової думки та українського руху кінця ХІХ–першої половини ХХ ст.

Велику увагу у дослідженні зосереджено на висвітленні основних напрямів діяльності С. Сірополка в галузі бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства та бібліографії, висвітлено основні віхи його життєвого шляху.

В основу структури монографії покладено проблемно-хронологічний принцип побудови, правомірність застосування якого в історико-бібліологічному дослідженні визначається тим, що в межах географічних переміщень спостерігалися зміни в житті особистості, котрі вплинули на наукові інтереси, тематику досліджень, творчу активність вченого.

До науково-довідкового апарату видання увійшли: список скорочень, список використаних джерел та літератури, іменний покажчик. У додатках вміщено фото С. Сірополка та його сім'ї, документи, листування С. Сірополка з С. Петлюрою.

Шифр НБУВ: Ва797390

Шифр ВДБО: Ч733(4Ук)д.я2 К38

5. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922–1936) / Г. І. Ковальчук ; наук. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2015. – 687 с. : фот., рис.

Книгу присвячено історії існування та науковій діяльності Українського наукового інституту книгознавства, далі (УНІК). Доля УНІК подібна до долі багатьох наукових та культурних установ України, що існували у 20–30-х роках ХХ ст. Створений у 1922 р. у Києві на хвилі розквіту вітчизняної

культури, книжкової справи і книгознавства, УНІК був звинувачений у 1931 р. у націоналізмі та відриві від практики соціалістичного будівництва, перепрофільований у науково-дослідний інститут книгознавства та видавничої справи, з ухилом на практичну роботу і заміною майже всіх фахівців, у 1936 р. фактично припинив існування.

Видання складається з таких основних розділів: «Історія УНІК», який містить інформацію про створення та розвиток установи, статутні «Положення», напрями діяльності, розгром інституту та українського книгознавства в 1931 р. та період його існування з 1932 по 1936 р.; «Науковий доробок УНІК», де йдеться про роботу секцій і комісій, видавничу діяльність та випуск журналу «Бібліологічні вісті»; «Персоналістика українського книгознавства», у якому подано матеріали про штатний склад співробітників, їх біографії, діяльність репресованих співробітників та членів комісій УНІК. У додатках вміщено: хронологічний покажчик видань УНІК, алфавітний покажчик змісту «Бібліологічних вістей», список джерел і літератури про УНІК, іменний покажчик та список скорочень.

Науковий доробок УНІК дає змогу стверджувати, що саме в 20-х–30-х роках ХХ ст. відбувся прорив українського книгознавства оскільки вивчення книги і книжкової справи відбувалося в комплексі, як об'єкта книгознавства, бібліографознавства, бібліотекознавства, видавничої справи, книжкової торгівлі, бібліофілії тощо.

Книга зацікавить бібліотекознавців, бібліографів, бібліофілів та істориків вітчизняної науки і культури.

Шифр НБУВ: Вc60174

Шифр ВДБО: Ч611(4УКР)я2 К56

6. Лисенко М. Коріння Шевченкового роду: генеалогія і спогади / М. Лисенко. – 2-е вид., допов. – Львів : Априорі, 2015. – 335 с. : фот., схеми, рис.

Кожному цікаво довідатися про своїх предків, але, на жаль, не кожен знає свій родовід, який містить не лише витoki походження, а й джерела міцності і духовного багатства. Тим більше, коли мова йде про рід нащадків Тараса Шевченка.

Автор книги, Микола Лисенко, є правнуком Тараса Григоровича Шевченка по лінії його рідного брата, Йосипа Григоровича Шевченка. Метою видання книги, за словами автора, стало збереження відомостей про його пращурів, передача їх наступним поколінням та заохочення власним прикладом інших до збереження пам'яті про своїх предків.

Авторові вдалося глибоко розкрити генеалогічне древо Шевченкового роду – понад тисячу осіб, серед яких немало видатних людей (художник Фотій Красицький, письменники Олександр Відоменко, Дмитро Красицький, Людмила Красицька, Даниїл Андреев, академік Людвіг Боярський та багато інших). Доля розкидала рід Шевченків країнами ближнього і далекого зарубіжжя. Та в центрі спогадів нащадків цього роду – рідне село

Шевченкове (колишня Кирилівка) Звенигородського району Черкаської області.

Видання складається із 16 частин і містить автобіографію Т. Г. Шевченка, відомості з історії села Шевченкове, інформацію про генеалогію нащадків Т. Г. Шевченка, прадіда геніального поета, Андрія Товстика, роди: Ярини Григорівни Бойко (Шевченко), Йосипа Григоровича Шевченка, Микити Григоровича Шевченка, Катерини Григорівни Красицької (Шевченко), Олени (Олександри) Іванівни Олійник (Шевченко), Кіндрата Андрійовича Шевченка, Григорія (Гриня) Євстратовича Шевченка, Омеляна Івановича Шевченка та Павла Івановича Шевченка. Автор подає посилання на веб-сайт, де розміщено загальну схему роду Т. Г. Шевченка, куди увійшло понад 1300 нащадків та висловлює сподівання, що його дослідження буде корисним для наступних поколінь, навчить їх не забувати духовні традиції та берегти зв'язок між поколіннями, котрі є основою існування нації.

Книгу доповнено великою кількістю схем, малюнків та фотографій, які дають наочне уявлення про представників роду Шевченка.

У 2013 р. праця М. Лисенка потрапила до «Книги рекордів України», оскільки в ній розміщено найбільше генеалогічне дерево в Україні.

Шифр НБУВ: Ва796807

Шифр ВДБО: д. ШЗ7.113